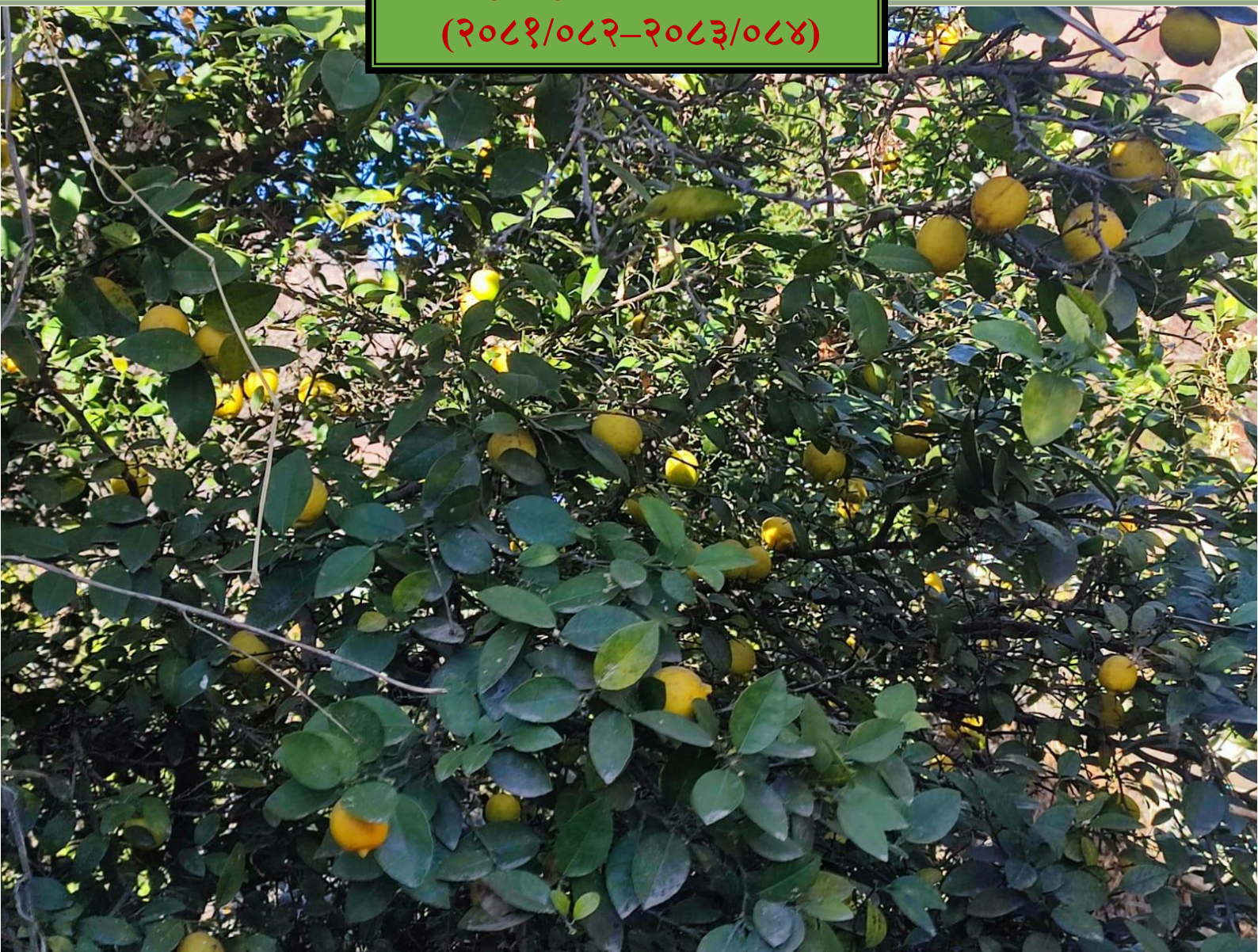

एकिकृत कृषि विकास रणनीति
(२०८१/०८२-२०८३/०८४)

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
त्रिपुराकोट बगर, डोल्पा
कर्णाली प्रदेश, नेपाल

विषयसूचि

सारांश	5
१. पृष्ठभूमी	6
१.१ कृषि बिकास रणनीतिको उद्देश्यहरु	7
१.१.१ बृहत् उद्देश्य	7
१.१.२ निर्दिष्ट उद्देश्य	7
२. अध्ययन विधि तथा एकिकृत कृषि बिकास रणनीति तयारीका आधारहरु	7
२.१ रणनीति तयारीका नीतिगत आधारहरु	7
२.१.१ नेपालको संविधान २०७२	7
२.१.२ राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१	8
२.१.३ कृषि बिकास रणनीति (सन् २०१५-२०३५)	9
२.१.४ दिगो बिकासका लक्ष्यहरु	9
३. घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार प्राप्त नतिजा विश्लेषण	10
३.१ अध्ययन क्षेत्रको सामान्य जानकारी	10
३.१.१ लैङ्गिक विश्लेषण	10
३.१.२ जातिगत विवरण	10
३.१.३ परिवारको किसिम	10
३.१.४ परिवार संख्याको विस्तृत विवरण	11
३.१.५ घरमुलीको शैक्षिक स्थितिको विश्लेषण	11
३.१.६ परिवारको आकार	11
३.१.७ उत्तरदाताको प्रमुख पेशा	12
३.१.८ उत्तरदाताको आम्दानीको विवरण	12
३.१.९ आम्दानीको दायरा	13
३.१.१० जमिनको वितरणको अवस्था	13
३.१.११ जमिनको स्वामित्व (रोपनि)	13
३.२ अध्ययन क्षेत्रमा कृषिको समग्र अवस्था	14
३.२.१ धान बालीको क्षेत्रफल तथा उत्पादन र खर्च विवरण	14
३.२.२ धानको खेती गरिने जातहरु	14
३.२.३ मकैको क्षेत्रफल तथा उत्पादन र खर्च विवरण	15
३.२.४ खेती गरिने मकैका जातहरु	15
३.२.५ अध्ययन क्षेत्रमा खाद्यान्न बालीको प्राथमिकता	15
३.२.६ अध्ययन क्षेत्रमा दलहन बालीको प्राथमिकता	16
३.२.७ अध्ययन क्षेत्रमा तेलहन बालीको प्राथमिकता	16

३.२.८ अध्ययन क्षेत्रमा तरकारी बालीको प्राथमिकता	16
३.२.९ गोलभेडा बालीको क्षेत्रफल उत्पादन उत्पादकत्व मुल्य तथा लागत विवरण	17
३.२.१० आलु बालीको क्षेत्रफल उत्पादन उत्पादकत्व मुल्य तथा लागत विवरण	17
३.२.११ अन्य बालीको अवस्था	18
३.२.१२ पशुपालनको अवस्था	18
३.२.१३ अध्ययन क्षेत्रमा पशुपालनको प्राथमिकता	19
३.२.१४ पशुपालन क्षेत्रमा लागत तथा आम्दानीको अवस्था	19
३.२.१५ सेवा प्रदायक निकायको दुरी	20
३.२.१६ अध्ययन क्षेत्रमा उन्नत प्रविधि प्रयोगको अवस्था	20
३.२.१७ अध्ययन क्षेत्रमा उन्नत प्रविधि प्रयोगको अभिरुची	20
३.२.१८ अध्ययन क्षेत्रमा वाली वस्तु छनौटका आधारहरू	21
३.२.१९ अध्ययन क्षेत्रमा कृषि जानकारीका माध्यमहरू	21
३.२.२० अध्ययन क्षेत्रमा बाली उत्पादनको विभिन्न पक्षहरूमा किसानहरूसँग भएको ज्ञान	22
३.२.२१ अध्ययन क्षेत्रमा उत्पादन सामाग्रीको व्यवस्थापन स्रोत	23
३.२.२२ अध्ययन क्षेत्रमा कृषि उपजहरूको विक्री वितरणका माध्यमहरू	23
३.२.२३ अध्ययन क्षेत्रमा खेतीसँग संबन्धित समस्याहरूको विवरण	24
३.२.२४ अध्ययन क्षेत्रका कृषकहरूको सरकारसँग अपेक्षा	24
३.२.२५ कृषिका संभावित पकेट क्षेत्रहरू	25
४. त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको लक्षित समूह छलफलबाट प्राप्त विवरणहरू	27
वडा नं ५	30
कृषिको अवस्था	30
बजारको अवस्था	31
व्यवसायका चुनौतीहरू	31
कृषि उपजहरूलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरू	31
वडा नं १०	35
वडा नं ११	36
५. क्षेत्रको माटोको अवस्था	37
६. समूह छलफलबाट प्राप्त अध्ययन क्षेत्रको समग्र कृषि स्थिती	37
६.१ SWOT विश्लेषण	37
७. त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको ३ बर्षे कार्ययोजना	38
७.१ त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको प्रस्तावित ३ बर्षे कार्ययोजना	38
७.२ त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको सबै वडाहरू गरीने कार्यक्रमहरू	45
७.३ त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको वडागत रुपमा कृषि बिकास कार्यक्रम	45
८. प्रस्तावित अनुगमन योजना	54
९. त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको तिन वर्षे कृषि बिकास रणनितिको सोच तालिका	59

१०. निष्कर्ष	66
१). नितिगत सुधार कार्यक्रम:	66
२). माटो तथा उर्वराशक्ति व्यवस्थापन:	66
३). खाद्यान्न बालि उत्पादन तथा बिउमा आत्मनिर्भर कार्यक्रम:	66
४). बजारिकरण तथा पूर्वाधार विकास:	67
५). वागवानि विकास:	67
६). पशुपालन:	67
विभिन्न वडाहरूमा कृषि प्रर्वधनको सम्भाव्यताअनुसार अपनाउन सकिने बाली पद्धती विवरण	68
विभिन्न वडाहरूमा पशुपालन तथा अन्य खेतिको सम्भाव्यता विवरण	70
वडा नं १ को कार्ययोजना:	72
वडा नं २ को कार्ययोजना:	74
वडा नं ३ को कार्ययोजना:	77
वडा नं ४ को कार्ययोजना:	79
वडा नं ५ को कार्ययोजना:	81
वडा नं ६ को कार्ययोजना:	83
वडा नं ७ को कार्ययोजना:	85
वडा नं ८ को कार्ययोजना:	87
वडा नं ९ को कार्ययोजना:	90
वडा नं १० को कार्ययोजना:	92
वडा नं ११ को कार्ययोजना:	94
११. अनुसूचीहरू	97
अनुसूची १ माटोमा भएका खाद्यतत्वको वर्गीकरण	97
अनुसूची २ माटोको पि.एच. मान अनुसार खेती गर्न उपयुक्त वालीहरू	97
अनुसूची ३ माटोको पि.एच. मान अनुसार माटोको रासायनिक प्रतिक्रिया	97
अनुसूची ४ विभिन्न वालीहरूका लागि मलखादको सिफारिश मात्रा	98
विभिन्न वालीहरूको लाभ लागत विश्लेषण:	99
गहुँ उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत, र लाभांस	99
मकै उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत, र लाभांस	99
बन्दा उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत, र लाभांस	100
प्याज उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत र लाभांस	101
कन्या च्याउको आयव्यय	102
रूपान्तरण तालिका	102

सारांश

कर्णालि प्रदेश अन्तर्गत डोल्पा जिल्लाको साविकको गाउँ बिकास समितिहरू त्रिपुराकोट, पाहाडा, लिकु, ल्हॉ र सुँ गा.बि.स.हरूको संयोजनमा हाल त्रिपुरासुन्दरी नगरपालीकाको निर्माण गरिएको हो । यस नगरपालिकाको नामाकरण यसै नगरपालिकाको वडा नं. १ मा अबस्थित प्रसिद्ध तिर्थस्थल त्रिपुरासुन्दरी भगवतीको नामबाट नामाकरण गरीएको हो । कर्णालि प्रदेशमा त्रिपुरासुन्दरी भगवतीलाई प्रसिद्ध शक्तिपिठका रूपमा लिईन्छ । संघीय प्रणाली अनुसार यो जिल्लामा १ वटा मात्र प्रतिनिधि सभा क्षेत्र रहेको छ भने, यो नगरपालिका प्रदेश सभा निर्वाचन क्षेत्रको आधारमा प्रदेश सभा निर्वाचन २ (ख) मा पर्दछ । यस नगरपालिका भौगोलिक सिमाना, भौतिक पूर्वाधार तथा सामाजिक मुल्य मान्यताको आधारमा ११ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ । भौगोलिक हिसाबले यस त्रिपुरासुन्दरी नगरपालीकाको उत्तरमा फोक्सुण्डो गाउँपालीका, दक्षिणमा रुकुम पश्चिम जिल्ला, पश्चिममा मुड्केचुला तथा जगदुल्ला गाउँपालीका पर्दछन भने पूर्वमा डोल्पाको जिल्लाको अर्को नगरपालिका ठूलीभेरी नगरपालीकासँग जोडिएको छ । यो नगरपालीका जिल्लाको धेरै जनसङ्ख्या भएको एक सुन्दर, धार्मिक, सांस्कृतिक र पर्यटकिय हिसाबले भावी दिनमा राम्रो भविष्य बोकेको नगरपालीकाको रूपमा पर्दछ । २०७८ को जनगणना अनुसार यस नगरपालिकाको २,६२२ घरधुरी र कुल जनसंख्या रहेको १२,२२३ जस मध्ये पुरुष ६०८० महिला ६,१५३ जना रहेको छ । यहाँको जनघनत्व ३१ रहेको छ , भने लैंगिक अनुपात ९८.८१ हुदा जनसंख्या बृद्धिदर १.८३ रहेको छ । यो नगरपालिका अक्षांश २८ डिग्री ४ मिनेट देखि २९ डिग्री ४३ मिनेट उत्तरी अक्षांशसम्म र ८२ डिग्री २४ मिनेटदेखि ८३ डिग्री ३८ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल ३९३.४५ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । समुद्र सतह देखि २००० मिटर देखि ५००० मिटरसम्मको उचाइमा रहेको रहको यहाँको वार्षिक औषत तापक्रम न्यूनतम ३ डिग्री सेल्सीयस देखि अधिकतम ३० डिग्री सेल्सीयस र औषत वार्षिक वर्षा ९८.२ मि.लि.हुने गरेको छ, आर्द्रता ६७ प्रतिशत रहेको पाईन्छ । प्रशासनिक कामका लागि सदरमुकाम जानुपर्ने भएता पनि दैनिक उपभोग्य वस्तु किनमेलको लागि यहाँका बासिन्दाहरू यसै नगरपालिका अन्तर्गत पर्ने त्रिपुराकोट बगरनै यस नगरपालिकाको मुख्य बजार हो भने अन्य साना बजारहरूमा रूम, सुँ, रडँ, ल्हॉ, श्रीबिन्दे, भुतिङ्गरा, रावतवारा, चुँ, लिकु, मुहु आदि यहाका स्थानिय बजारहरू हुन ।

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय योजना र परियोजनाको बिकासका साथै कृषि र पशुपालन व्यवस्थापन स्थानीय निकायको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछन् । स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा २४ ले स्थानीय निकायहरूले स्थानीय तहको आवधिक, वार्षिक, मध्यम र दीर्घकालीन क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार समेत प्रदान गरेको छ । सोही अधिकारको आधारमा यस त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको समग्र कृषि बिकासका लागि एकिकृत कृषि बिकास रणनीति मार्फत लगानीका क्षेत्रहरू पहिचान गरी योजना कार्यान्वयन गर्न यो रणनीति तयार गरीएको छ । यो रणनीतिले आगामी तिन वर्षमा कृषिमा लगानीका लागि उचित कार्य दिशा र आधारहरूको पहिचान गरी कृषि बिकासका लागि पारदर्शी र उचित निर्णय गर्ने आधार प्रदान गर्नेछ । एकिकृत कृषि रणनीतिले कृषि बिकासका क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि सम्भाव्य दातृ संस्थाहरू, बिकास साझेदार संस्थाहरूलाई समेत स्पष्ट दिशानिर्देश गर्नुका साथै श्रोतको उचित सदुपयोग गर्दै लगानीमा दोहोरोपनको अन्त्य गर्नेछ । यो रणनीति कर्जा प्रदायकसँग कर्जाको लागि समेत आधिकारिक दस्तावेज बन्न सक्नेछ । आ.व. २०८१/०८२ देखि लागू हुने यो तिन वर्षे रणनीतिका मुख्य उद्देश्य नगरपालिकाको एकीकृत कृषि बिकास रणनीति मार्फत कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रलाई मजबुत बनाउँदै दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, स्थानीय रोजगारी सृजना, कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण मार्फत कृषकहरूको आयस्तर वृद्धि गरी जीवीकोपार्जनमा सुधार तथा कृषि उपजमा आत्मनिर्भरता ल्याउन दिशानिर्देश गर्नु रहेको छ । यस रणनीतिमा

नगरपालिकाको विद्यमान कृषिको अवस्थाको आधारमा मौजुदा राष्ट्रिय कृषि नीति तथा रणनीतिहरूलाई समेत दृष्टिगत गरी लगानीका क्षेत्रहरूको पहिचान गरिएको छ ।

१. पृष्ठभूमी

नेपाल जस्तो मुख्यतः कृषिमा आधारित अर्थतन्त्र भएको विकासोन्मुख देशको विकासको गतिलाई कायम राख्न कृषिको केन्द्रिय भूमिका रहनेमा दुई मत छैन, जसले रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गर्छ, जीवीकोपार्जन प्रदान गर्छ र मुख्यतः खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूती गराउँदछ । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय योजना र परियोजनाको विकासका साथै कृषि र पशुपालन व्यवस्थापन, कृषि प्रसार सेवा संचालन स्थानीय निकायको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछन् । स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा २४ ले स्थानीय निकायहरूले स्थानीय तहको आवधिक, वार्षिक, मध्यम र दीर्घकालीन क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार समेत प्रदान गरेको छ ।

परम्परागत खेती प्रणाली अपनाउँदै आएको कारण कृषि क्षेत्र निर्वाहमुखी मात्र हुनाले कृषकहरूको आयस्तरमा सुधार हुन नसकेको अवस्थामा नगरपालिकाको आर्थिक सम्वृद्धिको आधारको रूपमा समेत कृषि क्षेत्रलाई विकास गर्नका लागि आगामी तिन वर्षको कृषि विकासको स्पष्ट खाका तयार गरी सोही अनुसार योजनावद्ध रूपमा आगामी कार्यक्रमहरू सन्चालन गरी कृषि विकासको नमूना नगरपालिकाको रूपमा स्थापित गर्नका लागि दीर्घकालीन सोचका रूपमा **"वैज्ञानिक, व्यवसायिक र उच्च प्रतिफल युक्त निर्यातमुखी कृषि"** पुरा गर्न यस नगरपालिकाले **"नगरपालिकाको आर्थिक सम्वृद्धिको मूल संवाहकको रूपमा कृषिको विकास गर्ने"** लक्ष्य लिएको छ ।

यो त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका एकीकृत कृषि विकास रणनीति, २०८० तयार गरिएको छ । यस रणनीतिले नगरपालिकाको आगामी तिन वर्षको समग्र कृषि विकासको दिशानिर्देश गर्नेछ । प्रभावकारी योजनाले कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कृषि उत्पादन वृद्धी र बजारीकरणमा टेवा पुर्याउनुका साथै सार्वजनिक सेवालाई प्रोत्साहन गरी प्रविधिको प्रसार मार्फत नगरपालिकावासीको जीवनमा उल्लेखनीय परिवर्तन ल्याउन सहयोग गर्दछ । कृषि विकास रणनीतिले कृषिमा लगानीका लागि उचित कार्यदिशा र आधारहरूको पहिचान गरी कृषि विकासमा लगानीका लागी पारदर्शी र उचित निर्णय गर्न सहयोग पुर्याउछ ।

कृषि क्षेत्रको रणनीतिले कृषि पूर्वाधारहरूको विद्यमान अवस्था र उपलब्ध श्रोतहरूको आधारमा सम्भाव्यताहरूको प्रतिविम्बको रूपमा दिशानिर्देश गर्नेछ । यसले दातृ संस्थाहरू, विकास साझेदार संस्थाहरूलाई समेत कृषि क्षेत्रमा लगानीको लागि योजना दस्तावेजको रूपमा काम गर्दछ । रणनीति कर्जा प्रदायकलाई कर्जाको लागि समेत आधिकारिक दस्तावेज बन्न सक्नेछ । यसै सन्दर्भमा कृषि रणनीतिको आवश्यकतालाई दृष्टिगत गर्दै त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका कृषि क्षेत्रको समग्र विकासका लागि कृषि सम्बन्धी रणनीति तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने तयारी स्वरूप कृषि गुरुयोजना तयार गरिएको छ । कृषि विकास रणनीतिले दीर्घकालीन कृषि विकासका लागि योजनागत रूपमा तय गर्न सहयोग पुर्याउनेछ । २०८१/०८२ देखि लागू हुने यो तिन वर्षे रणनीति का मुख्य उद्देश्य त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको एकीकृत कृषि विकास मार्फत दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा, ग्रामीण रोजगारी श्रृजना, कृषकहरूको आयस्तर वृद्धि गरी जीवीकोपार्जनमा सुधार, कृषि उपजमा आत्मनिर्भरता ल्याउन कृषि योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई दिशानिर्देश गर्नु रहेको छ ।

१.१ कृषि बिकास रणनीतिको उद्देश्यहरु

१.१.१ बृहत् उद्देश्य

कृषि क्षेत्रमा प्रभावकारी आन्तरिक र बाह्य लगानी आकर्षित एवं परिचालन गरी नगरपालिकाको एकिकृत कृषि बिकासलाई दिशानिर्देश गर्ने,

१.१.२ निर्दिष्ट उद्देश्य

- समग्र कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी दिगो खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कायम गर्ने,
- कृषिमा नविनतम प्रविधिको प्रयोग र बजारमुखी उत्पादनलाई प्रोत्साहन गरी ग्रामीण रोजगारी तथा आय आर्जनका अवसरहरु श्रृजना गरी कृषकहरुको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने,
- भूमीहिन र सीमान्तकृत वर्गहरुलाई कृषिमा आकर्षित गरी आयआर्जनको अवसरहरु प्रदान गर्ने,
- स्थानीय श्रोत साधन र पूर्वाधारहरुको सदुपयोग गरी नगरपालिकामा उपलब्ध सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनलाई पूर्णत कृषि क्षेत्रको बिकासमा परिचालन गर्ने ।

२. अध्ययन विधि तथा एकिकृत कृषि बिकास रणनीति तयारीका आधारहरु

यस रणनीति तयारीको मुख्य आधार त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको विद्यमान कृषिकै अवस्थालाई लिइएको छ । नगरपालिकाको अवस्थिती, हावापानी, सिंचाइका उपयुक्त श्रोतहरु लगायत हाल अवलम्बन भैरहेका प्रविधि र खेती प्रणाली लगायतको बारेमा विज्ञ टोलीहरुको स्थलगत भ्रमण, नगरपालिकाको हरेक वडाको प्रतिनिधित्व हुने गरी कृषक घरधूरी सर्भेक्षण, समूह छलफल, सम्बन्धित निकाय तथा व्यक्तिहरुसँगको छलफल मार्फत संकलित तथ्यांकको विश्लेषणको आधारमा यस क्षेत्रको कृषिको वर्तमान अवस्था, समस्याहरु तथा आवश्यकता पहिचान गरीएको छ । पहिचान गरीएका आवश्यकताहरुलाई मौजुदा कृषिसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति, रणनीति, नीति तथा कार्यक्रम, आवधिक योजना, सम्बन्धित स्थानीय निकायले कृषि बिकासमा लिएका लक्ष्यहरु, आवश्यक श्रोतको उपलब्धता, स्थानीय प्राथमिकता र मौलिकता एवं संभाव्य बजारहरुको उपलब्धता आदिलाई समेत आधार मानी एकिकृत कृषि बिकासको रणनीति तयार गरीएको छ ।

२.१ रणनीति तयारीका नीतिगत आधारहरु

२.१.१ नेपालको संविधान २०७२

रणनीति तयारीका क्रममा नेपालको संविधानमा कृषि सम्बन्धी तपसिल बमोजिमका व्यवस्थाहरुलाई नीतिगत आधारको रुपमा अंगीकार गरिएको छ ।

क .नेपालको संविधानको भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था रहेको, जसको धारा ३६ मा खाद्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकमा उल्लेख गरी प्रत्येक नागरिकलाई खाद्य सम्बन्धी हक हुने, खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने र कानून बमोजिम खाद्य सम्पुर्णताको हक हुने कुराको सुनिश्चतता गरेको ।

ख. नेपालको संविधानको भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था रहेको, जसको धारा ४२ मा सामाजिक न्याय सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकमा उल्लेख गरी प्रत्येक किसानलाई कानून बमोजिम कृषि कार्यका लागि भूमिमा पहुँच, परम्परागत रूपमा प्रयोग र अवलम्बन गरिएको स्थानीय बीउ तथा विजन र कृषि प्रजातिको छनौटको हक हुने कुराको सुनिश्चितता गरेको ।

ग. नेपालको संविधानको भाग ४ मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वमा कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धी नीतिमा उल्लेख तपसिल बमोजिमका रणनीतिहरू:

- (१) अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्काबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने,
- (२) किसानको हक हित संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भूउपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण, विविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने,
- (३) भूमिको उत्पादनशीलता, प्रकृति तथा वातावरणीय सन्तुलन समेतका आधारमा नियमन र व्यवस्थापन गर्दै त्यसको समुचित उपयोग गर्ने,
- (४) कृषकका लागि कृषि सामग्री, कृषि उपजको उचित मूल्य र बजारमा पहुँचको व्यवस्था गर्ने ।

घ. नेपालको संविधानको अनुसूची ८ बमोजिमको स्थानीय निकायको एकल अधिकार सूची तथा अनुसूची ९ बमोजिम संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा कृषि सम्बन्धी व्यवस्थाहरू ।

२.१.२ राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१

निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई व्यावसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गरी दिगो कृषि बिकासको माध्यमबाट जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ तर्जुमा गरिएको परिप्रेक्ष्यमा यस नीतिमा उल्लेख भएका तपसिल बमोजिमका रणनीतिलाई त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको कृषि क्षेत्रको दीर्घकालीन गुरुयोजनाको आधारको रूपमा अंगीकार गरिएको छ ।

(क) स्थानीय उत्पादन एवं उत्पादकत्व अभिवृद्धि

उपयुक्त कृषि प्रविधिहरूको बिकास, प्रसार तथा उपयोग साथै कृषिको व्यवसायीकरण तथा विविधिकरणमा जोड दिई उत्पादन एवं उत्पादकत्व वृद्धि, आय आर्जन तथा रोजगारका थप अवसरहरू सृजना गर्ने, वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणालीको उपयोग गरी उर्वरा कृषि भूमिलाई गैर कृषि प्रयोगमा ल्याउन निरुत्साहित गरिने, सिँचाई सुविधा, कृषि सडक र उपयुक्त कृषि प्रविधिको बिकास तथा विस्तार र उपयोग गर्ने, बिकासक्षेत्र र भौगोलिक उपक्षेत्रहरूको आधारमा स्थानीय बीउ, बेर्ना, विरुवा, नश्लहरूको उत्पादन गर्न का लागि गुणस्तरीय स्रोत सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्ने, स्थानीय तहमा कृषकहरूको क्षमता सुधारका लागि कृषक तालिम कार्यक्रम सन्चालन गर्ने, कृषिका कार्यक्रमहरूको सञ्चालनमा सम्भव हुने सबै क्षेत्रमा महिला संलग्नता एवं सहभागितालाई ५० प्रतिशत पुर्याइनेछ ।

(ख) व्यावसायिक र प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणाली बिकास

बजारको माग अनुसारको उपयुक्त परिमाण र गुणस्तरमा कृषिवस्तु उत्पादन गर्ने, उत्पादन क्षेत्र बिकास गरिने, यस्तो पकेट क्षेत्रमा तुलनात्मक लाभ भएका कृषि वस्तुहरूको उत्पादनमा प्राथमिकता दिइने र यस्ता क्षेत्रमा प्रविधि एवं प्राविधिक सेवा तथा कृषि सडक, सिँचाई, कृषि ऋण, बजार व्यवस्था जस्ता अन्य सुविधाहरू एकीकृत रूपमा परिचालन गरिने व्यवस्था कृषि नीतिमा छ । पशु बीमाको विस्तार, प्राङ्गारिक खेती र उत्पादित प्राङ्गारिक कृषि वस्तुहरूको बजारिकरणलाई प्रोत्साहन गरिने र हाईब्रिड बीउ, उन्नत नश्लको उत्पादन तथा प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ र शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई कृषि पेशामा आकृष्ट गर्न कृषि व्यवसाय स्थापना तथा सञ्चालन तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । निजी एवं सहकारी क्षेत्रहरूसँग साझेदारीमा बजार सूचना प्रणालीको बिकास, विस्तार र प्रवाह गर्ने कार्यसञ्चालन गरिने

छ । कृषि वस्तुहरूको व्यावसायिक उत्पादनलाई बजार अवसरको सुनिश्चितता दिन सम्भाव्य उत्पादन थलो नजिक संकलन केन्द्र स्थापना गरिने छ ।

२.१.३ कृषि बिकास रणनीति (सन् २०१५-२०३५)

कृषि बिकास रणनीतिले आगामी २० वर्षका लागि नेपालको कृषि क्षेत्रलाई मार्गनिर्देश गर्नेछ । कृषि बिकास रणनीतिको तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्नसक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ ।

कृषि बिकास रणनीतिले सुशासन, उत्पादकत्व, नाफामूलक व्यवसायीकरण र प्रतिस्पर्धी क्षमताद्वारा कृषि क्षेत्रको द्रुत बिकास गरिने परिकल्पना गरेको छ । समावेशीकरण प्रवर्द्धन, प्रतिस्पर्धी क्षमता, दिगोपन, निजी तथा सहकारी क्षेत्रको बिकास र बजार पूर्वाधारको सञ्जाल सूचनाका पूर्वाधार तथा सूचना संचार प्रविधि, र उर्जा पूर्वाधारहरू मार्फत बिकासलाई अगाडि बढाइनेछ । जमीन र श्रमको उत्पादकत्व बृद्धि, प्रभावकारी कृषि अनुसन्धान र प्रसार, कृषिजन्य सामग्रीहरूको प्रभावकारी उपयोग, प्राकृतिक स्रोत-साधनहरूको कुशल तथा दिगो परिचालन र उपयोग, कृषि बिकासका कार्यक्रमको वास्तविक तहमा प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले करीब ४ हजार सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्रहरू स्थापना, जमीनमा किसानहरूको पहुँचलाई महत्व रणनीतिले दिएको छ । कृषिको संरचनामा साना किसानहरू, निर्वाहमुखी किसानहरू र महिला किसानहरूको बाहुल्य रहेको अवस्थामा प्रविधिको प्रसार, बजार व्यवस्थापन, वित्त र मालसामानको प्रवन्धहरू मार्फत् ठूलो मात्रामा बृद्धि हासिल गर्न किसान तथा महिला संघ संस्थाहरू र सहकारीहरूको प्रबर्द्धन गर्नु अत्यावश्यक हुन्छ । गुणस्तरीय सामग्रीको समयमै उपलब्धताले उत्पादकत्वको स्तर निर्भर गर्दछ । कृषि बिकास रणनीतिले दिगो तथा भरपर्दो प्रविधिहरूको बिकास र अभ्यासहरूको अवलम्बनमा केन्द्रित हुनका लागि किसानहरूलाई उनीहरूको आवश्यकता अनुसारका उपयुक्त सामग्री र प्रसार सेवा छनौट गर्न नमूनाको रूपमा भौचर प्रणाली लागू गरिने उल्लेख गरेको छ ।

व्यवसायिक कृषि तर्फ रूपान्तरित हुनका लागि आधारभूत रूपमा कृषिजन्य उत्पादनहरू र सेवाहरूलाई व्यावसायीकरण गर्ने कार्यमा संलग्न कृषि उद्यमहरू र सहकारीहरूमा पनि केन्द्रित हुनुपर्छ । नाफामूलक व्यावसायीकरणका लागि सीमित संख्यामा मूल्य शृंखलाहरूको प्राथमिकता तोक्नु पर्ने आवश्यकतालाई कृषि बिकास रणनीतिले जोड दिन्छ । व्यावसायिक कृषिलाई प्रवर्द्धन गर्न भौतिक तथा संस्थागत पूर्वाधारहरूको सुधारमा पनि सहयोग गर्दछ ।

कृषि बिकास रणनीतिको २० वर्षे कार्यान्वयन क्रममा ग्रामीण क्षेत्रका अधिकांश घरपरिवारहरूले या त नगरकै गैर-कृषि क्षेत्रमा वा शहरी क्षेत्रमा रोजगारी पाउनेछन् । कृषि बिकास रणनीतिले कृषिको व्यावसायीकरणलाई तीव्र बनाउदै साना व्यावसायिक किसानहरूको आय र निर्वाहमुखी किसानहरूको जीवनस्तर दुबैमा सुधार गर्नेछ र साथै गैर-कृषि क्षेत्रमा बृद्धि र रोजगारी श्रृजनाको अवसर बढाएर भूमीहिन र सीमान्तकृत भूमीहिनहरूलाई समेट्नेछ ।

२.१.४ दिगो बिकासका लक्ष्यहरू

कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित दिगो बिकासका लक्ष्यहरूलाई समेत यस गुर्योजना निर्माणका आधारहरूको रूपमा लिइएको छ । दिगो बिकासका लक्ष्यहरू लक्ष्य १ सबै क्षेत्रमा रहेको सबै स्वरूपका गरीवीको अन्त्य गर्ने, लक्ष्य २ भोकमरी अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा र उन्नत पोषण प्राप्त गर्ने र दिगो कृषि प्रवर्द्धन गर्ने, लक्ष्य ८ सबैका लागि समावेशी तथा दिगो आर्थिक वृद्धि पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित कामलाई प्रवर्द्धन गर्ने, लक्ष्य १२ दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने र लक्ष्य १३ जलवायु परिवर्तन र यसका प्रभावसँग जुध्न तत्काल कार्य अघि बढाउने जस्ता लक्ष्य तथा सो का सूचकहरू समेतलाई यस गुर्योजना निर्माणका क्रममा दृष्टिगत गरिएको छ ।

३. घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार प्राप्त नतिजा विश्लेषण

३.१ अध्ययन क्षेत्रको सामान्य जानकारी

यस अन्तर्गत लैंगिक पारिवारिक जातिय शैक्षिक तथा पेशा, व्यवसाय र आम्दानी आदिको विश्लेषण गरिएको छ।

३.१.१ लैङ्गिक विश्लेषण

सर्भेक्षण गरिएका १०५ घरधुरीमा महिला तथा पुरुष जनसंख्याको अवस्था विश्लेषण तालिका १ मा दिइएको छ। त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा ४८.६४ प्रतिशत पुरुष जनसंख्या रहेको पाइयो भने ५१.३६ प्रतिशत मात्र महिला जनसंख्या रहेको पाइयो।

तालिका नं १: सर्भेक्षण गरिएको घरधुरीको लैंगिक विश्लेषणको अवस्था

सि.नं.	लिङ्ग	बारम्बारता	प्रतिशत
१	पुरुष	२३१	४८.६४
२	महिला	२४४	५१.३६
जम्मा		४७५	१००

३.१.२ जातिगत विवरण

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको सर्भेक्षण गरिएका १०५ घरधुरीमा जातिगत बाहुल्यताको अवस्था तालिका २ मा दिइएको छ। उक्त नगरपालिकामा क्षेत्रीहरूको बाहुल्यता रहेको पाइयो (७९.३६%) भने त्यसपछि जनजातीको बसोवास रहेको पाइयो (१४.९४%)।

तालिकानं २: सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा वस्ने जनसंख्याको जातिगत विवरण

सि.नं.	जात/ जाति	बारम्बारता	प्रतिशत
१	क्षेत्री	३७७	७९.३६
२	जनजाति	७१	१४.९४
३	दलित	२७	५.७०
जम्मा		४७५	१००

३.१.३ परिवारको किसिम

सर्भेक्षण गरिएका १०५ जनाको औसत परिवार किसिम तालिका ३ मा दिइएको छ। यस नगरपालिकामा एकल परिवार हुने जनसंख्या अधिक रहेको पाइयो (७२ घरपरीवार) संयुक्त परिवार भने (३३ घरपरीवार) रहेको पाइयो।

तालिका नं ३: सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रको परिवार किसिम

सि.नं.	परिवारको आकार	बारम्बारता	प्रतिशत
१	एकल परिवार	७२	६८.५७
२	संयुक्त परिवार	३३	३१.४३
जम्मा		१०५	१००

३.१.४ परिवार संख्याको विस्तृत विवरण

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको परिवार संख्याको वितरण अवस्था तालिका ४ मा दिइएको छ । जस अनुसार औसत परिवार संख्या ३.४७ रहेको र लैंगिक अनुपात ९०१२ रहेको पाइयो । जम्मा पुरुषको संख्या २५३ र महिलाको २२२ रहेको पाइयो ।

तालिका नं ४: परिवार संख्या वितरणको विवरण

सि.नं.	विवरण	जम्मा परिवार संख्या	पुरुष सदस्य	महिला सदस्य
१	औसत	४.५२	२.४०	२.१२
२	मानक विचलन	१.३७	०.९१	१.००
३	दायरा	१३	८	५
४	कम	२	१	१
५	बढी	१५	९	६
	जम्मा	४७५	२५३	२२२

३.१.५ घरमुलीको शैक्षिक स्थितिको विश्लेषण

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा सर्भेक्षण गरिएका १०५ जना घरमुलीको शैक्षिक अवस्था तालिका ५ मा दिइएको छ ।

तालिका नं ५: घरमुलीको शैक्षिक अवस्था

सि.नं.	विवरण	वारम्बारता	प्रतिशत
१	निरक्षर	१५	१४.२८
२	साक्षर	९०	८५.७२
३	प्राथमिक	१८	२०.००
४	माध्यमिक	५२	५७.७८
५	उच्च माध्यमिक	१०	११.११
६	विश्वविद्यालय	६	६.६७
७	अनौपचारिक शिक्षा	४	४.४४
	जम्मा	१०५	१००

३.१.६ परिवारको आकार

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका सर्भेक्षण गरिएका १०५ घरधुरीको परिवारको आकारको विवरण तालिका ६ मा दिइएको छ । यस नगरपालिकामा ४ देखी ७ जना परिवार हुने जनसंख्या अधिक रहेको पाइयो (६७), ४ जना भन्दा कम परिवार संख्या हुने परिवार संख्या २९ छ भने ७ जना भन्दा बढि परिवार संख्या हसनेको संख्या ९ रहेको पाइयो ।

तालिका नं ६: परिवारको बनोटको विवरण

सि.नं.	परिवारको आकार	वारम्बारता	प्रतिशत
१	४ भन्दा कम	२९	२७.६२

२	४ देखी ७	६७	६३.८०
३	७ भन्दा बढी	९	८.५८
जम्मा		१०५	१००

३.१.७ उत्तरदाताको प्रमुख पेशा

सर्भेक्षण गरिएका उत्तरदाताको ५ वटा प्रमुख पेशाको विवरण तालिका ७ मा दिइएको छ । सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा सबभन्दा धेरै ४८ प्रतिशत ५७.कृषिमा मात्र आधारित भएको पाइयो भने त्यसपछि जागिर, ब्याबसाय, ज्यामी र बैदेशिक रोजगार रहेका छन ।

तालिका नं ७: उत्तरदाताको प्रमुख पेशाको विवरण

सि.नं.	प्रमुख पेशा	वारम्बारता	प्रतिशत
१	कृषि	५१	४८.५७
२	जागिर	२६	२४.७६
३	बैदेशिक रोजगारी	७	६.६७
४	ज्यामी	९	८.५७
५	ब्यवसाय	१२	११.४३
जम्मा		१०५	१००

३.१.८ उत्तरदाताको आम्दानीको विवरण

सर्भेक्षण गरिएका १०५ जना उत्तरदाताको बार्षिक आम्दानीको विवरण तालिका ८ मा दिइएको छ । त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा सर्भेक्षण गरीका घरधुरीको सरदर बार्षिक आम्दानी रु ३,८४,००० रहेको पाइयो । आम्दानीका ६ वटा प्रमुख स्रोतहरूमध्ये सबभन्दा बढी ५,७१,००० आम्दानी जागीरबाट हुने गरेको पाइयो भने त्यसपछि बैदेशिक रोजगारी बाट रु ५,१२,००० रहेको पाइयो । श्रमवाट रु ३,०६,००० आम्दानी हुने गरेको पाइयो । आबद्धताको हिसाबले सबैभन्दा बढी आवद्ध भएको कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत आय रु ३,८१,००० रहेको पाइयो ।

तालिका नं ८: उत्तरदाताको विभिन्न स्रोतबाट हुने बार्षिक आम्दानी विवरण (रु हजारमा)

आयका स्रोतहरू	सख्या	दायरा	न्यूनतम	अधिकतम	जम्मा	सरदर रु
कृषि	१०४	२९५०	५०	३०००	३९६५०	३८१
जागिर	२४	११००	१००	१२००	१३९००	५७९
बैदेशिक रोजगारी	८	८००	२००	१०००	४१००	५१२
ज्यामी	८	९००	१००	१०००	२४५०	३०६
ब्यापार	५	४५०	१५०	५००	१५००	३००
अन्य	१		२००	२००	२००	२००

३.१.९ आम्दानीको दायरा

सर्भेक्षण गरिएका घरधुरीको आम्दानीको दायरा तालिका ९ मा दिइएको छ । त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा सबभन्दा धेरै ४९ (४६.६७%) ले बार्षिक २ लाख देखि ५ लाख सम्म आम्दानी गर्ने गरेको पाइयो । बार्षिक १ लाख भन्दा कम आम्दानी गर्ने घरधुरी ५.७१ प्रतिशत रहेको पाइयो र ११.४३ प्रतिशतले ५ लाख भन्दा बढी वार्षिक आम्दानी गर्ने गरेको पाइयो ।

तालिका नं ९: आम्दानीको दायराको विवरण

सि.नं.	वार्षिक आम्दानीको दायरा	वारम्बारता	प्रतिशत
१	१ लाख भन्दा कम	६	५.७१
२	१ लाख देखि २ लाख सम्म	३८	३६.१९
३	२ लाख देखि ५ लाख सम्म	४९	४६.६७
४	५ लाख भन्दा बढी	१२	११.४३
जम्मा		१०५	१००

३.१.१० जमिनको वितरणको अवस्था

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका १०५ वटा सर्भेक्षण गरिएका घरधुरीको जमिन बितरणको अवस्था तालिका १० मा दिइएको छ । उक्त नगरपालिकामा ४७.६२ प्रतिशत उत्तरदाताको १० आना देखि १ रोपनि जमिन रहेको पाइयो भने त्यसपछि २६.६७ प्रतिशतको १० आना भन्दा कम जमिन रहेको पाइयो । २ रोपनि भन्दा बढी जमिन भएका कृषकको संख्या ११.४३ प्रतिशत रहेको थियो ।

तालिका नं १०: सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा जमिनको वितरण अवस्था

सि.नं.	जमिनको स्वामित्व	वारम्बारता	प्रतिशत
१	१ रोपनि भन्दा कम	२८	२६.६७
२	१ रोपनि देखि १० रोपनि	५०	४७.६२
३	११ रोपनि देखि २० रोपनि	१५	१४.२८
४	२१ रोपनि भन्दा बढी	१२	११.४३
जम्मा		१०५	१००

३.१.११ जमिनको स्वामित्व (रोपनि)

सर्भेक्षण गरिएका १०५ घरधुरीको जमिनको स्वामित्व तथा जमिनको प्रकारको विवरण तालिका ११ मा दिइएको छ । त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको सरदर प्रति घरधुरी स्वामित्व २५ आना रहेको पाइयो भने घटीमा ३ आना र बढीमा ३५ रोपनि सम्म जमिन रहेको पाइयो ।

तालिका नं ११: जमिनको प्रकार अनुसार स्वामित्वको अवस्था

सि.नं.	विवरण	संख्या	दायरा	कम	बढी	जोड	सरदर
१	जमिन	१०५	१४.८५	०.१५	१५	१३२.१	१.२५
२	खेत	१०५	१४.८५	०.१५	१५	१३२.१	१.२५

३	बारी	०	०	०	००	०	०
४	अरुलाइ भाडामा दिइएको	२	३	१	४	५	२.५
५	अरुसंग भाडामा लिएको	४	३.८५	०.१५	४	६.१५	१.५३७
६	असंचित क्षेत्र	२५	४.८	०.२	५	६९६	१.३९
७	सिंचित क्षेत्र	८६	९.८५	०.१५	१०	९९.५	१.१६

३.२ अध्ययन क्षेत्रमा कृषिको समग्र अवस्था

३.२.१ धान बालीको क्षेत्रफल तथा उत्पादन र खर्च विवरण

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका सर्भेक्षण गरेका किसानहरूको धानखेतीको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा खेती खर्चको विवरण तालिका १२ मा दिइएको छ । उक्त क्षेत्रका किसानले सरदर १९ अना क्षेत्रफलमा धान खेती गर्ने गरेको जसमा सवैभन्दा कम ०.२५ र बढी १५ रोपनि रहेको पाइयो । धान खेतीको सरदर उत्पादकत्व १२५ के.जी प्रति आना रहेको पाइयो । एक आनामा धान खेती गर्न सरदर १८०० रुपैयाँ खर्च लाग्ने गरेको पाइयो । उत्पादित धानलाई सरदर रु ३० प्रति के.जी.का दरले विक्री वितरण गर्ने गरेको पाइयो ।

तालिका नं १२: धान खेतीको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा खर्चको विवरण

सि.नं.	विवरण	संख्या	दायरा	कम	बढी	जोड	सरदर	मानक विचलन
१	क्षेत्रफल (रोपनि)		३.७५	०.२५	४	९५.२	०.९५	१२.८८
२	उत्पादकत्व (के.जी./आना)		१२५	६०	२१०		१४३	३८
४	प्रति आना खर्च रु		४०००	१०००	५०००		१८००	९२०
५	विक्री मूल्य रु प्रति के.जी.		१८	२०	३८		३०	५
६	बालि लगाउने-भण्डारण गर्ने समय	आषाढ-कार्तिक/मंगसिर						

३.२.२ धानको खेती गरिने जातहरू

सर्भेक्षण गरिएका क्षेत्रमा किसानले लगाउने धानका जातहरूको विवरण तालिका १३ मा दिइएको छ । उक्त क्षेत्रका किसानहरूले स्थानिय जातको धानको खेती गर्ने गरेको पाइयो (७२३८.%) भने अन्य जातको धान लगाउनेहरू २३.८० प्रतिशत रहेको पाइएको देखिन्छ ।

तालिका नं १३: सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा लगाइने धानका जातहरू

सि.नं.	जातहरू	बारम्बारता	प्रतिशत
१	स्थानिय	७६	७२.३८
२	अन्य	२५	२३.८०
३	उल्लेख नगरिएको	४	३.८२
	जम्मा	१०५	१००

३.२.३ मकैको क्षेत्रफल तथा उत्पादन र खर्च विवरण

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका सर्भेक्षण गरेका किसानहरूको मकै खेतीको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा खेती खर्चको विवरण तालिका १४ मा दिइएको छ। उक्त नगरपालिकाको सर्भेक्षण गरेको घरधुरीमा जम्मा ६८ जनाले मकै खेती गरेको पाइयो। उक्त क्षेत्रका किसानले सरदर ९ रोपनि क्षेत्रफलमा मकै खेती गर्ने गरेको जसमा सबभन्दा कम ७ रोपनि र बढी २४ रोपनि रहेको पाइयो।

तालिका नं १४: मकै खेतीको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा खर्चको विवरण

सि.नं.	विवरण	किसान	दायरा	कम	बढी	जोड	सरदर	मानक विचलन
१	क्षेत्रफल (रोपनि)	६८	३.९	०.१	४	३०.८५	०.४५३	१२.८८
२	उत्पादकत्व (के.जी./रोपनि)		२००	४०	२४०		१५६	३९
३	प्रति रोपनि खर्च रु		७०००	१०००	८०००		३४७०	१७०५.२
४	विक्री मूल्य रु प्रति के.जी.		१०	२०	३०		२५	२
५	लनगरने-भण्डारण गर्ने समय			फाल्गुन-जेष्ठ/मङ्सिर-चैत्र				
६	मकै खेती नगर्ने किसान	३७						

३.२.४ खेती गरिने मकैका जातहरू

उक्त क्षेत्रका किसानहरूले खेती गर्ने मकैका जातको विवरण तालिका १५ मा दिइएको छ। उक्त क्षेत्रमा खेती गरिएका प्रमुख जातहरूमध्ये ८८.५७ प्रतिशतले स्थानीय जातको मकै खेती गरेको पाइयो। उल्लेख नगरिएका जातको मकै खेती गर्ने कृषकको संख्या ११.४३ प्रतिशतले मकै खेती गर्ने गरेको पाइयो।

तालिका नं १५: सर्भेक्षण गरिएका क्षेत्रका किसानहरूले खेती गर्ने मकैका जातहरू

सि.नं.	जातहरू	वारम्बारता	प्रतिशत
१	स्थानिय	९३	८८.५७
२	उल्लेख नगरिएको	१२	११.४३
३	जम्मा	१०५	१००

३.२.५ अध्ययन क्षेत्रमा खाद्यान्न बालीको प्राथमिकता

अध्ययन क्षेत्रमा खाद्यान्न बालीको प्राथमिकता तालिका १८ मा प्रस्तुत गरिएको छ। सो क्षेत्रमा धान बालीलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको पाइयो भने धान पछि मकै बाली प्राथमिकतामा राखेको पाइयो। गहुँ बालीलाई प्रायः उत्तरदाताले कम प्राथमिकतामा राखेको पाइयो।

तालिका नं १८: अध्ययन क्षेत्रमा खाद्यान्न बालीको प्राथमिकता

सि.नं.	जातहरु	वारम्बारता	प्रतिशत
१	मकै	२८	२६.६६
२	कोदो	१६	१५.२४
३	सिमि	३४	३२.३८
४	आलु	२१	२०
५	अन्य	६	५.७२
३	जम्मा	१०५	१००

३.२.६ अध्ययन क्षेत्रमा दलहन बालीको प्राथमिकता

अध्ययन क्षेत्रमा दलहन बाली प्राथमिकता तालिका २० मा प्रस्तुत गरिएको छ । सो क्षेत्रमा सम्पूर्ण दलहन बालीलाई मध्यम प्राथमिकतामा राखेको पाइयो । तुलनात्मक रूपमा रहर्को प्राथमिकता अन्य दलहन बालीको भन्दा उच्च रहेको पाइयो ।

तालिका नं २०: अध्ययन क्षेत्रमा दलहन बालीको प्राथमिकता

क्र.सं.	जातहरु	उच्च प्राथमिकता	मध्यम प्राथमिकता	कम प्राथमिकता
		वारम्बारता (प्रतिशत)		
१	सिमि	५५(५२.४)	३९(३७.१)	११(१०.५)
२	मास	११(१०.५)	५५(५२.४)	३९(३७.१)
३	भटमास	८(७.६)	६७(६३.८)	३०(२८.६)

३.२.७ अध्ययन क्षेत्रमा तेलहन बालीको प्राथमिकता

अध्ययनक्षेत्रमा तेलहन बाली प्राथमिकता तालिका २३ मा प्रस्तुत गरिएको छ । सो क्षेत्रमा तेलहन बालीमा तोरी बालीलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको पाइयो (तालिका २३) ।

तालिका नं २३: अध्ययन क्षेत्रमा तेलहन बालीको प्राथमिकता

क्र.सं.	जातहरु	उच्च प्राथमिकता	मध्यम प्राथमिकता	कम प्राथमिकता
		वारम्बारता (प्रतिशत)		
१	तोरी	३०(२८.६)	४७(४४.८)	२८ (२६.६)
२	सस्यु	२३(२१.९)	५२(४९.५)	३०(२८.६)

३.२.८ अध्ययन क्षेत्रमा तरकारी बालीको प्राथमिकता

अध्ययन क्षेत्रमा तरकारी बाली प्राथमिकता तालिका २४ मा प्रस्तुत गरिएको छ । सो क्षेत्रमा तरकारी बालीमा आलु बालीलाई उच्च प्राथमिकता (५४ प्रतिशतको) मा राखेको पाइयो भने आलु बाली पछि गोलभेंडा (४६%) लाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको पाइयो (तालिका २४) ।

तालिका नं २४: अध्ययन क्षेत्रमा तरकारी बालीको प्राथमिकता

क्र.सं.	तरकारी बाली	उच्च प्राथमिकता	मध्यम प्राथमिकता	कम प्राथमिकता
		संख्या		
१	गोलभेडा	४६	४२	१७
२	खुर्सानी	२९	४७	२९
३	आलु	५४	३५	१६
४	मुला	२३	४३	३९
५	सिमि/बोडी	३६	५६	१३
६	घिरौला	९	६४	३२
७	काक्रो	२१	४९	३५
८	फर्सि	२२	५१	३२
९	रायो	२७	४७	३१
१०	करेला	२६	५४	२५
११	काउली	३०	५१	२४
१२	बन्दागोभी	३६	५६	१३

३.२.९ गोलभेडा बालीको क्षेत्रफल उत्पादन उत्पादकत्व मुल्य तथा लागत विवरण

अध्ययन क्षेत्रमा गोलभेडा बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको अवस्था विश्लेषण गर्दा उत्पादकत्व ३७० के जी प्रति रोपनि रहेको पाइयो जुन राष्ट्रिय उत्पादकत्व किलो प्रति ४५०)रोपनि(को तुलनामा निकै कम रहेको छ । यसरी नै गोलभेडा खेतीमा लागत विश्लेषण गर्दा प्रति रोपनी रु ४५०० रहेको पाईयो २५ तालिका)) ।

तालिका नं २५: अध्ययन क्षेत्रमा गोलभेडा बालीको उत्पादन, उत्पादकत्व तथा लागत स्थिती

क्र.सं.	विवरण	गोलभेडा खेतीमा संलग्न कृषक	न्यूनतम	अधिकतम	कूल	औषत
१	क्षेत्रफल (रोपनि)	१०(१०५)	०.०५	०.५	१	०.१
२	उत्पादकत्व (के.जी./रोपनि)		८०	६००		३७०
३	लागत प्रति रोपनि (रु.)		१५००	१००००		४५००
४	मूल्य प्रति के.जी.(रु.)		३५	५०		४२
६	घरायसी उपभोगका लागि तरकारी खेती गर्ने कृषक	९५(१०५)				

३.२.१० आलु बालीको क्षेत्रफल उत्पादन उत्पादकत्व मुल्य तथा लागत विवरण

अध्ययन क्षेत्रमा आलु बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको अवस्था विश्लेषण गर्दा उत्पादकत्व ६०० के जी प्रति रोपनि पाइयो जुन राष्ट्रिय उत्पादकत्व (२६४ के प्रति .जी.रोपनि) को तुलनामा बढी रहेको छ । यसरी नै आलु खेतीमा लागत विश्लेषण गर्दा प्रति रोपनी रु ३५०० रहेको पाईयो (तालिका २६) ।

तालिका नं २६: अध्ययन क्षेत्रमा आलु बालीको उत्पादन, उत्पादकत्व तथा लागत स्थिती

क्र.सं.	विवरण	आलु खेतीमा संलग्न कृषक	न्यूनतम	अधिकतम	कूल	औषत
१	क्षेत्रफल (रोपनि)	२० (१०५)	०.५	१	१३	०.६५
२	उत्पादकत्व (के.जी./ रोपनि)		२००	१०००		६००
३	लागत प्रति रोपनि (रु.)		२०००	५०००		३५००
४	मूल्य प्रति के.जी.(रु.)		२०	४५		३४
५	घरायसी उपभोगका लागि तरकारी खेती गर्ने कृषक	८५(१०५)				

३.२.११ अन्य बालीको अवस्था

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा अन्य बाली जस्तै फलफूल मसला बाली र औद्योगिक बालीको प्राथमिकता क्रम तालिका , २९मा देखाइएको छ ३१ र ३० , । फलफूल मध्ये सबै भन्दा बढी प्राथमिकता केरा र कागतीलाई दिएको पाइयो । फलफूल बालीमा रोग कीराको प्रकोप बढी देखिएको र उन्नत जातहरू उपलब्ध नभएको कारण सोचेको जस्तो रुचि नदेखिएको हो । त्यसै गरि मसला बालीमा लसुन र बेसार उच्च प्राथमिकताको मसला बाली रहेको र त्यसपछि क्रमश अदुवा अनि सुकेको खुर्सानी प्राथमिकतामा परेको पाइयो ।

तालिका नं २९: अध्ययन क्षेत्रमा फलफूल बालीको प्राथमिकता

क्र.सं.	बालीहरू	उच्च प्राथमिकता	मध्यम प्राथमिकता	कम प्राथमिकता
		संख्या		
१	केरा	१०	२१	७४
२	कागती	३५	४४	२६
३	मेवा	२०	५०	३५

तालिका नं ३०: अध्ययन क्षेत्रमा मसला बालीको प्राथमिकता

क्र.सं.	बालीहरू	उच्च प्राथमिकता	मध्यम प्राथमिकता	कम प्राथमिकता
		संख्या		
१	अदुवा	१०	२६	६९
२	बेसार	४६	३८	२१
३	लसुन	२०	५९	२६
४	खुर्सानी	१०	६६	२९

३.२.१२ पशुपालनको अवस्था

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा पालिने पशुवस्तुहरूको विवरण तालिका ३२ मा दिइएको छ । यस नगरपालिकामा सबभन्दा धेरै कुखुरापालन हुदै आएको पाइयो (सरदर ६३ वटा) । किसानले वढीमा ६०० सम्म कुखुरा पाल्ने गरेको पाइयो । कुखुरापछि गाईपालन गर्ने किसानहरूले सरदर ३ वटा गाई पाल्ने गरेको । किसानहरूले सरदर १ भैसी र ४ बाख्रा पाल्ने गरेको पाइयो ।

तालिका नं ३२: सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा पशुपालनको अवस्था

सि.नं.	पशुको विवरण	पाल्ने कृषक संख्या	दायरा	कम	बढी	जोड	सरदर
१	गाई	७४	४९	१	५०	२१३	३
२	भैसी	२२	९	१	१०	४७	१
३	बाख्रा	५२	९	१	१०	२२६	४
४	कुखुरा	२४	५९८	२	६००	१५१४	६३
५	बंगुर	१९	२४	१	२५	१५२	८

३.२.१३ अध्ययन क्षेत्रमा पशुपालनको प्राथमिकता

अध्ययन क्षेत्रमा पशुपालनको प्राथमिकता तालिका ३३ मा प्रस्तुत गरिएको छ । सो क्षेत्रमा पशुपालनमा गाई पालनलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको पाईयो भने गाइ पछि बाख्रा पालन र कुखुरा पालनलाई क्रमश उच्च प्राथमिकतामा राखेको पाईयो भने घोडा पाल्ने किसानहरू पनि पाइएको छ । (तालिका ३३) ।

तालिका नं ३३: अध्ययन क्षेत्रमा पशुपालनको प्राथमिकता

क्र.सं.	जातहरू	उच्च प्राथमिकता	मध्यम प्राथमिकता	कम प्राथमिकता
		(संख्या)		
१	गाई	९१	१०	४
२	भैसी	८८	१२	५
३	बाख्रा	७५	२५	५
४	कुखुरा	६५	२०	२०
५	घोडा	२३	६४	१३

३.२.१४ पशुपालन क्षेत्रमा लागत तथा आम्दानीको अवस्था

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा पालिने पशुवस्तुहरूको विवरण तालिका ३४ मा दिइएको छ । उक्त नगरपालिकामा सबभन्दा धेरै वार्षिक आम्दानी (रु.६२३१३) गाइ पालनबाट हुने देखियो । त्यसै गरि क्रमश भैसी, बाख्रा, कुखुरापालनबाट वार्षिक आम्दानी हुने देखियो ।

तालिका नं ३४: सर्भेक्षण गरिएको क्षेत्रमा पशुपालनक्षेत्रमा लागत तथा आम्दानीको अवस्था

सि.नं.	पशुको विवरण	पशुपालनमा संलग्न कृषक	न्यूनतम	अधिकतम	जम्मा	औसत
१	गाई	७४	२०००	१२०००००	४१७५०००	६२३१३
२	भैसी	२२	२०००	८०००००	१४५२०००	८०६६७
३	बाख्रा	५२	१०००	१०००००	६९४०००	१७७९५
४	कुखुरा	२४	१०००	१०००००	५४९६००	२२९००

३.२.१५ सेवा प्रदायक निकायको दुरी

उक्त नगरपालिकामा रहेका सरकारी सेवा प्रदायक तथा वित्तिय संस्थाको दुरी तालिका ३५ मा दिइएको छ।

तालिका नं ३५: अध्ययन क्षेत्रमा सेवा प्रदायकको उपस्थिति

सि.नं.	सेवा प्रदायक निकाय	दायरा	न्यूनतम दुरी कि.मी.	अधिकतम दुरी कि.मी.	जोड	सरदर दुरी कि.मी.
१	एग्रीभेट	४	१	५	७१	३
२	वित्तिय सेवा प्रदायक	४	१	५	६२	२
३	कृषि शाखा	५	०	५	९०	३

३.२.१६ अध्ययन क्षेत्रमा उन्नत प्रविधि प्रयोगको अवस्था

खेती प्रणालीको उत्पादकत्व अभिवृद्धिका लागि अन्नबालीमा मेसिनको प्रयोग, तरकारी खेतीमा प्लाष्टिक टनेलको प्रयोग, फलफूलमा उच्च घनत्व प्रणाली तथा पशुपालनमा सुधारिएको खोर/गोठ जस्ता प्रणाली अबलम्बनको अवस्था तालिका ३६ मा दिइएको छ । प्रश्न सोधिएका १०५ किसान मध्ये मेसिनरीको प्रयोग सबै भन्दा बढीले (११ जना) गर्ने गरेको पाइयो त्यस्तै सुधारिएको खोरको प्रयोग १८ जनाले र प्लाष्टिक टनेलको प्रयोग ११ जना तथा उच्च घनत्व बगैचाको प्रयोग कम (१ जनाले मात्र) गरेको पाइयो ।

तालिका नं ३६: खेती प्रणालीमा आधुनिक/उन्नत प्रविधिको अबलम्बनको अवस्था

सि.नं.	प्रविधिहरु	अबलम्बन गरीएको		अबलम्बन नगरीएको	
		बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत
१	तरकारीबालीमा प्लाष्टिक टनेल प्रविधि	११	१०.५	९४	८९.५
२	फलफूलमा उच्च घनत्व बगैचा	१	१	१०४	९९
३	सुधारिएको खोर/ गोठ व्यवस्थापन	१८	१७.१४	८७	८२.८६

३.२.१७ अध्ययन क्षेत्रमा उन्नत प्रविधि प्रयोगको अभिरुची

अन्नबालीमा मेसिनको प्रयोग, तरकारी खेतीमा प्लाष्टिक टनेलको प्रयोग, फलफूलमा उच्च घनत्व प्रणाली तथा पशुपालनमा सुधारिएको खोर/गोठ जस्ता प्रणाली अबलम्बनमा कृषकको अभिरुचीको अवस्था तालिका ३४ मा प्रस्तुत गरीएको छ । सर्भेक्षण गरीएका १०५ किसानहरूमध्ये सुधारिएको गोठ/खोरको प्रयोगमा सम्पूर्ण किसानको अत्याधिक अभिरुची (९० जना) भएको पाइयो । यस्तै गरी तरकारीमा प्लाष्टिक घरको प्रयोगमा अधिकांश कृषक (६८ जना) को अत्याधिक रुची भएको पाइयो । यसै गरी अन्नबालीमा मेसिनको प्रयोगमा ७७ जना कृषकको अत्याधिक रुची भएको पाइयो भने फलफूलमा उच्च घनत्व बगैचामा ६५ जना किसानको मध्यम रुची भएको पाइयो ।

तालिका नं ३४: आधुनिक तथा उन्नत प्रविधि अबलम्बन गर्न कृषकको अभिरुची

सि.नं.	प्रविधिहरू	अत्याधिक रुची		मध्यम रुची		रुची नभएको	
		बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत
१	अन्नबालीमा मेसिनको प्रयोग	७७	७३.३३	२४	२२.८५	४	३.८२
२	तरकारीबालीमा प्लाष्टीकघर प्रविधि	६८	६४.७६	२९	२७.६२	८	७.६२
३	फलफूलमा उच्च घनत्व वगैचा	१२	११.४३	६५	६१.९०	२८	२६.६७
४	सुधारिएको खोर/गोठ ब्यवस्थापन	९०	८५.७१	१२	११.४३	३	२.८६

३.२.१८ अध्ययन क्षेत्रमा वाली वस्तु छनौटका आधारहरू

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका १०५ जना सर्वेक्षण गरीएका कृषकहरूलाई बालीको छनौटका विभिन्न ९ वटा आधारमा रहेर स्कोरिङ्ग गरीएको विवरण तालिका ३५ मा दिइएको छ। कृषकहरूले विभिन्न आधारहरूमध्ये सबभन्दा वढी महत्व माटो तथा हावापानी दिइएको पाइयो भने त्यसपछि क्रमशः परम्परागत ज्ञान, खेतीमा सहजता तथा बाली उत्पादन संबन्धि ज्ञान सीप लाई दिइएको पाइयो। कृषकहरूले वाली वस्तु छनौटका गर्दा/आम संचार जस्तै रेडियो, टिभी, पत्रपत्रिकालाई कम प्राथमिकता दिइएको पाइयो।

तालिका नं ३५: अध्ययन क्षेत्रमा वाली वस्तु छनौटका आधारहरू

सि.नं.	आधारहरू	स्कोर	इन्डेक्स	प्राथमिकीकरण
१	हावापानी तथा माटो	१२८	१.२२	I
२	बजारको माग तथा मूल्य	१९३	१.८४	V
३	कम उत्पादन लागत	१९५	१.८६	VI
४	वढी समयसम्म भण्डारण	२४९	२.३७	VIII
५	सजिलै खेती गर्न सकिने	१८०	१.७१	III
६	परम्परागत ज्ञान	१५०	१.४३	II
७	बाली उत्पादन संबन्धि ज्ञान/सीप	१९०	१.८१	IV
८	कृषि प्राविधिकको प्रभाव/सल्लाह	२२९	२.१८	VII
९	आम संचार जस्तै रेडियो, टिभी, पत्रपत्रिका	३१५	३	IX

३.२.१९ अध्ययन क्षेत्रमा कृषि जानकारीका माध्यमहरू

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका किसानहरूले कृषि संबन्धि जानकारी विभिन्न ७ वटा स्रोत (प्राविधिक, रेडियो/ टिभी, पत्र पत्रिका, एग्रोभेट, स्थानिय गै.स.स., सहकारी तथा परम्परागत ज्ञानको सदुपयोगबाट पाउने गरेको पाइयो। जसमध्ये प्राथमिकीकरण गर्दा अधिकांश किसानहरूले कृषि प्राविधिकलाई महत्व दिएको पाइयो (तालिका ३६) भने त्यसपछि क्रमशः परम्परागत ज्ञान, एग्रोभेट, सहकारी र स्थानिय गैह्र सरकारीलाई महत्व दिएको पाइयो। किसानहरूबाट सबभन्दा कम जानकारी पत्रपत्रिका र रेडियो मार्फत प्राप्त गर्ने गरेको प्रतिकृया पाइएको थियो।

तालिका नं ३६: किसानहरूले जानकारी प्राप्त गर्ने माध्यमहरू

सि.नं.	जानकारीका स्रोतहरू	अधिक बारम्बारता (प्रतिशत)	मध्यम बारम्बारता (प्रतिशत)	कम बारम्बारता (प्रतिशत)
१	कृषि प्राविधिक	५५(५२.३८)	३९(३७.१४)	११(१०.५)
२	रेडियो / टेलिभिजन	३९(३७.१)	४१(३९)	२५(२३.८)
३	पत्रपत्रिका	१२(११.४)	५५(५२.४)	३८(३६.२)
४	एग्रोभेट	४८(४५.७)	४३(४१)	१४(१३.३)
५	स्थानिय गै.स.स.	४८(४५.७)	४६(४३.८)	११(१०.५)
६	सहकारी	४४(४१.९)	४९(४६.७)	१२(११.४)
७	परम्परागत ज्ञान	५०(४७.६)	४५(४२.९)	१०(९.५)

३.२.२० अध्ययन क्षेत्रमा बाली उत्पादनको विभिन्न पक्षहरूमा किसानहरूसँग भएको ज्ञान

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका १०५ जना सर्भेक्षण गरीएका किसानहरूको वाली उत्पादनसँग संबन्धित माटो, हावापानी तथा जात, माग तथा मूल्य, बीउ तथा विरुवा, मलखाद व्यवस्थापन, विशेष प्रविधि लगायतका कुरामा रहेको ज्ञान तालिका ३७ मा प्रस्तुत गरीएको छ । बहुसंख्यक किसानहरूमा माटो परिक्षण, विशेष प्रविधि तथा मलखाद व्यवस्थापन बारे जानकारी नभएको पाइयो । त्यस्तै गरी ३५ जना किसानलाई हावापानी तथा बाली बारे जानकारी रहेतापनि प्राविधिक रुपमा उयुक्तताको जानकारी नभएको पाइयो । माग तथा मूल्य बारे अधिकांश किसानलाई जानकारी नभएको पाइयो । बीउ तथा विरुवावारे २८ जना कृषकले केही जानकारी भएको प्रतिक्रिया दितापनी गुणस्तरीय तथा उन्नत बीउ तथा विरुवाको अभाव भएको जानकारी दिए । त्यस्तै गरी विशेष प्रविधि बारे अधिकांस कृषकलाई जानकारी नभएको प्रतिक्रिया दिएका थिए जसको प्रमुख कारणमा कृषि प्रसार पद्धतिमा कम पहुँच हुनु रहेको पाइयो । अन्त्यमा रोग तथा कीरा व्यवस्थापनमा समेत प्राविधिक ज्ञानको अभावले गर्दा अधिकांश किसान (८५ जना) सक्षम नभएको बताएका थिए ।

तालिका नं ३७: बाली उत्पादनको विभिन्न पक्षहरूमा किसानहरूसँग भएको ज्ञान

सि.नं.	कृषिसँग संबन्धित ज्ञान	छ		छैन		जम्मा		कारणहरू
		बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत	
१	माटो	१८	१७.१४	८७	८२.८६	१०८	१००	प्राविधिक ज्ञान तथा माटो परिक्षण ल्याव वारे जानकारी नभएको
२	हावापानी तथा बाली	३५	३३.३३	७०	६६.६७	१०८	१००	प्राविधिक ज्ञानको कमी

सि.नं.	कृषिसंग संबन्धित ज्ञान	छ		छैन		जम्मा		कारणहरु
		बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत	
३	माग तथा मूल्य	२२	२०.९५	८३	७९.०५	१०८	१००	बर्तमान माग तथा आपूर्तिवारे ज्ञानको कमी
४	बीउ तथा विरुवा	२८	२५.९२	७७	७४.०८	१०८	१००	गुणस्तरीय तथा उन्नत वीउ/बेर्नाको कमी
५	मलखाद ब्यवस्थापन	१६	१५.२४	८९	८४.७६	१०८	१००	समयमा आपूर्ति हुन नसक्नु
६	विशेष प्रविधि	१५	१४.२८	९०	८५.७२	१०८	१००	कृषि प्रसारमा कमी
७	रोग तथा कीरा ब्यवस्थापन	२०	१९.०५	८५	८०.९५	१०८	१००	प्राविधिक ज्ञानको कमी

३.२.२१ अध्ययन क्षेत्रमा उत्पादन सामाग्रीको ब्यवस्थापन स्रोत

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका कृषकहरुले आफुलाई आवश्यक पर्ने उत्पादन सामाग्रीको ब्यवस्थापनको लागि आफैले राखेको बीउ, कृषिका निकायहरुमा संपर्क राख्ने गरेको पाइयो (तालिका ३८)। जसमध्ये सर्भेक्षणमा सहभागी ९६.१९ प्रतिशत किसानले आफैले राखेको बीउ प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो भने सर्भेक्षणमा २.८५ % कृषकले मात्र बीउ ब्यवस्थापनका लागि कृषिका निकायमा संपर्क राख्ने गरेको पाइयो।

तालिका नं ३८: अध्ययन क्षेत्रमा उत्पादन सामाग्रीको ब्यवस्थापन स्रोत

सि.नं.	स्रोतहरुको प्रयोग	बारम्बारता	प्रतिशत
१	आफैले घरमा राखेको बीउको प्रयोग	१०१	९६.१९
२	कृषिका निकायहरु	३	२.८५
३	अन्य	१	०.९६

३.२.२२ अध्ययन क्षेत्रमा कृषि उपजहरुको विक्री वितरणका माध्यमहरु

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका कृषकहरुले उत्पादित उपजहरु विक्री वितरणको लागि स्थानिय व्यापारी, संकलन केन्द्र, नजिकको बजार, थोक विक्रेता जस्ता माध्यमहरुको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो (तालिका ३९)। २१.९ जना किसानको उत्पादित उपज घरमै उपयोग गर्ने गरेको पाइयो।

तालिका नं ३९: अध्ययन क्षेत्रमा कृषि उपजहरूको विक्री वितरणका माध्यमहरू

विक्रीका माध्यमहरु	किसानहरुको प्रतिक्रिया				जम्मा	
	छ		छैन			
	बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत	बारम्बारता	प्रतिशत
नजिकको स्थानिय बजार	३८	३६.१९	६७	६३.८१	१०५	१००
खुद्रा ब्यापारी	१४	१३.३३	९१	८६.६७	१०५	१००
घरायसी उपयोग	२१	२०	८४	८०	१०५	१००

३.२.२३ अध्ययन क्षेत्रमा खेतीसंग संबन्धित समस्याहरूको विवरण

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा खेतीसंग संबन्धित विभिन्न १० वटा समस्या तथा तिनीहरूको प्राथमिकीकरण तालिका ४० मा दिइएको छ । खेतीका बजार, रोगकीरा, तथा बन्यजन्तुको समस्या, वीउ विजन मलको अभाव, सिचाईको अभाव, ज्ञानको अभाव, भण्डारको अभाव तथा ज्यामीको अभाव आदि जस्ता समस्या मध्ये प्राविधिक ज्ञानको कमि, रोगकीराको समस्या तथा रासायनिक मलको अभाव प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको पाइयो भने त्यसपछि क्रमश सिंचाई अभाव र बिउ तथा बेर्नाको अभाव प्रमुख समस्याको रुपमा रहेको पाइयो।

तालिका नं ४०: अध्ययन क्षेत्रमा खेतीसंग संबन्धित समस्याहरूको विवरण

सि.नं.	समस्याहरू	अधिक	मध्यम	कम
		(प्रतिशत)		
१	बजार अभाव	४८	४५	७
२	वीउ तथा बेर्ना अभाव	८६	१०	४
३	सिंचाईको अभाव	८३	१०	७
४	रोग, कीरा तथा बन्यजन्तुको समस्या	९०	७	३
५	प्राविधिक ज्ञानको कमी	९१	७	२
६	ढुवानी साधनको अभाव	३०	११	५९
७	बजार मूल्यमा उतारचढाव	५९	३०	११
८	भण्डारणको अभाव	३४	५०	१६
९	ज्यामी अभाव	३	५१	४६
१०	रासायनिक मल अभाव	८८	८	४

३.२.२४ अध्ययन क्षेत्रका कृषकहरूको सरकारसंग अपेक्षा

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकामा कृषिमा संलग्न कृषकहरूको सरकारसंग विभिन्न ११ वटा अपेक्षा रहेको पाइयो जसको प्राथमिकीकरण गरी तालिका ४१ मा प्रस्तुत गरीएको छ । कृषकहरूको प्रमुख अपेक्षा भनेको अनुदान सुविधाको

प्रभावकारी ब्यवस्था रहेको र सो पछि तालिम तथा क्षमता बिकास रहेको पाइयो भने त्यसपछि क्रमश प्राविधिक सेवा, सिंचाई व्यवस्था र गुणस्तरीय बिउको उपलब्धता रहेको पाइयो ।

तालिका नं ४१: अध्ययन क्षेत्रमा कृषकहरुको सरकारसंग अपेक्षा

सि.नं.	अपेक्षाहरु	प्रतिक्रिया/स्कोर	महत्व	प्राथमिकीकरण
१	अनुदान	११४	१.०९	I
२	सुलभ कृषि कर्जाको ब्यवस्था	१७२	१.६४	X
३	वीउको आपूर्ति तथा ब्यवस्था	१५०	१.४३	VII
४	मलको आपूर्ति तथा ब्यवस्था	१४९	१.४२	VI
५	सिंचाईको ब्यवस्था	१४७	१.४०	IV
६	रोग, कीरा तथा बन्जन्तुको ब्यवस्था	१४८	१.४१	V
७	मूल्यमा सुनिश्चितता	१७१	१.६३	IX
८	बजार ब्यवस्था	१७०	१.६२	VIII
९	तालिम तथा क्षमता बिकास	१३९	१.३३	II
१०	प्राविधिक सेवा	१४४	१.३७	III
११	अन्य	२२०	२.१	XI

३.२.२५ कृषिका संभावित पकेट क्षेत्रहरु

यस नगरपालिकाका सबै क्षेत्रको हावापानी एकै प्रकारको भएतापनि सिंचाई उपलब्धताका आधार, कृषकको प्रतिक्रिया र माटोको अवस्था अनुसार विभिन्न स्थानमा फरक फरक बाली लगाउन सकिन्छ । धेरैजसो क्षेत्रहरुमा सिंचाईनै प्रमुख समस्या रहेकोले सिंचाई सुविधा पुर्‍याउन सकेमा यस क्षेत्रमा कृषि उत्पादन को निकै राम्रो सम्भावना रहेकोमा दुईमत छैन । धान खेतीको हकमा सुख्खा र डुबान दुवै सहन सक्ने जातहरुको प्रयोग गरेमा उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने यथेष्ट सम्भावना रहेको छ ।

तालिका नं. ४२: त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका क्षेत्रमा कृषिका संभावित पकेट क्षेत्रहरु

वडाहरु	अन्नबालीका सम्भावित क्षेत्र	तरकारीका सम्भावित क्षेत्र	फलफुलका सम्भावित क्षेत्र	पशुपालन तथा माछाका सम्भावित क्षेत्र	अन्य (नगदेबाली तथा जडीबुटी)
वडा नं. १	वडाका केहि क्षेत्रहरुमा धानको सम्भावना	सबै प्रकारका मौसमि तरकारीको राम्रो सम्भावनाहरु छ ।	स्याउ, ओखर, अगुर	भैसि, गाइ, बाख्रा	मार्सि धान, कागति, सिमि, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. २	वडाका केहि क्षेत्रहरुमा धानको सम्भावना	सबै प्रकारका मौसमि तरकारीको राम्रो सम्भावनाहरु छ ।	स्याउ, ओखर, अगुर	भैसि, गाइ, बाख्रा, घोडा, चोरी	आलु, लसुन, चिनो, सिमि, फापर, बिभिन्न

					प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ३	वडाका सबै क्षेत्रहरू, स्याउ र ओखरको राम्रो संभावना	मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी, टमाटर तथा खुर्सानीको सम्भावना,	स्याउ र ओखर	गाइ, बाख्रा	आलु, लसुन, चिनो, सिमि, फापर, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ४	वडाका सबै क्षेत्रहरू, स्याउ र ओखरको राम्रो संभावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको;	स्याउ र ओखर, अंगुर	गाइ, बाख्रा, कुखुरा	आलु, लसुन, चिनो, सिमि, फापर, केशर, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ५	वडाका केहि क्षेत्रहरूमा धानको सम्भावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको;	स्याउ र ओखर, अंगुर	गाइ, बाख्रा, कुखुरा	आलु, सिमि, फापर, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ६	वडाका केहि क्षेत्रहरूमा धानको सम्भावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको;	स्याउ र ओखर	गाइ, बाख्रा, कुखुरा	आलु, चिनो, सिमि, फापर, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ७	वडाका सबै क्षेत्रहरू, ओखरको राम्रो संभावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको;	ओखर कागती खेती, विस्तार गर्न सकिने	गाइ, बाख्रा, भैसी, कुखुरा	आलु, सिमि, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ८	वडाका सबै क्षेत्रहरू, ओखरको राम्रो संभावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको;	ओखर कागती खेती, विस्तार गर्न सकिने	गाइ, बाख्रा, भैसी, कुखुरा	आलु, सिमि, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. ९	वडाका केहि क्षेत्रहरूमा धानको सम्भावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको	स्याउ र ओखर	गाइ, बाख्रा, कुखुरा, भैसी	आलु, सिमि, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि
वडा नं. १०	वडाका केहि क्षेत्रहरूमा धानको सम्भावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको	स्याउ र ओखर	गाइ, बाख्रा, कुखुरा, भैसी	आलु, सिमि, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि

वडा नं. ११	वडाका केहि क्षेत्रहरूमा धानको सम्भावना	वडाका सबै क्षेत्रमा तरकारीको राम्रो सम्भावना रहेको	स्याउ र ओखर	गाइ, बाख्रा, कुखुरा, भैसी	आलु, सिमि, बिभिन्न प्रकारका जडिबुटि

४. त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको लक्षित समूह छलफलबाट प्राप्त विवरणहरू

सडकले छोएको र हरेक वडामा कच्ची सडकले छोएको यस त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत डोल्पा जिल्लामा अवस्थित छ । यस नगरपालिकाको मुख्य पेशा कृषि, पशुपालन तथा जडिबुटि रहेको छ । सडकमार्गले नजोडिएको र स्थानिय बजारहरूमात्र नजिक भएकाले यस नगरपालिकाका वडामा ब्यवसायीक तरकारी, पशुपालन र जडिबुटि भईरहेको कम पाइएतापनि अगामि दिनहरूका लागि सबै क्षेत्रमा प्रचुर संभावना रहेको पाइयो । यस नगरपालिकाको भू भाग हिमालि हावापानि रहेको र यस क्षेत्रको मुख्य बाली मकै, कोदो, आलु, सिमि र तरकारी खेती रहेको छ ।

वार्ड नम्बर १

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका वार्ड नम्बर १, कृषिमा सम्भावना बोकेको वार्डमध्ये एक हो । ६ वटा बस्ति विकास भएको यस वार्डमा आंशिक रुपमा सिंचाईको व्यवस्था भएपनि धेरैजसो भूभागमा सिंचाईको अभाव रहेको छ । यस वडामा करिब ४०३ घरधुरी रहेका छन् जसमा अधिकांश घरधुरीको प्रमुख पेशा कृषि र पशुपालन रहेको छ ।

कृषिको अवस्था:

यस क्षेत्रको कृषि प्रणाली परम्परागत नै रहेको पाइन्छ । यस वार्डको मुख्य बालीहरू मकै, कोदो, चिनो, आलु, सिमि र तरकारी बाली रहेको छ तथा पशुपालन तर्फ भेडा, बाख्रा, गाई, भैसी, कुखुरा घोडा बढी मात्रामा पालिने पशुहरू हुन् । यस वार्डमा सिंचाईको प्रवन्ध करिब २० % भूभागमा रहेको छ र बाँकी भूभागमा खेतिको लागी आकासे पानीको नै भर पर्नु पर्ने हुन्छ । सिंचाईको प्रवन्ध भएका ठाउँहरूमा तरकारी खेतिको संभावना बोकेको छ ।

बजारको अवस्था:

यस वार्डको नजिकको क्षेत्र बजार त्रिपुराकोट बगर हो तर यहाँ ठूलो परिमाणमा उत्पादन भएको वस्तुको लागि बजारको ब्यबस्था छैन । स्थानिय बजार भएकाले कृषि संकलन केन्द्र र बजारको ब्यबस्थापन गर्नसके किसानहरूका लागि धेरै सहज हुनेथियो ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू:

सबै क्षेत्रमा सिंचाईको व्यवस्था नहुनु, प्राविधिक ज्ञानको कमी हुनु, परम्परागत खेती प्रणाली, उचित समयमा मल बीऊ उपलब्ध नहुनु तथा रोग कीराको धेरै बाली सखाप पारेको अवस्था छ ।

कृषि उपजहरूलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरू:

- बनक्षेत्र र खोला आसपासको क्षेत्रमा तटबन्धनको कार्यक्रमलाई तीब्र बनाई खेतीयोग्य जमीन सुरक्षित गर्ने तथा सिंचाइ क्षमता विस्तार गरी सकेसम्म धेरै जमीनमा सिंचाईको व्यवस्था गर्ने, जसले गर्दा मकै, कोदो, चिनो, आलु, सिमि र तरकारी खेति प्रणाली अपनाउन सकिन्छ ।
- यस वार्डको बाँझो जमिन, कम खेति हुने जमिन र खोलाधार क्षेत्रमा स्थानिय रूखको प्रवर्धन गर्दा जमिनको पनि सदुपयोग हुने, आमदानी पनि बढ्ने र रोजगारी पनि सिर्जना हुने देखिन्छ ।

- कृषि प्राविधिक टोली विस्तार गरी बालीका रोग तथा कीराको व्यवस्थापन गर्न सकेको खण्डमा सिमि, आलु, स्याउ, ओखर, कागतिबाट पनि प्रशस्त आम्दानी लिन सक्ने देखिन्छ ।
- पशुपालनका दृष्टिकोणबाट उच्च संभावना बोकेको देखिन आएकोले दुग्ध संकलन केन्द्रको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- आलु, तरकारी, अंगुर, मार्सिधान, कागति आदिको पकेट क्षेत्र बनाउन सकिने देखिन्छ ।

वार्ड नम्बर २

करिब ३४२ घरधुरी रहेको यस वार्डमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको छ । यहाँको मानिसहरुको पनि मुख्य पेशा कृषि हो र केहि मानिसहरु व्यापार, व्यवसाय, नोकरी र मजदुरीमा पनि लागेका छन् । यस वार्डमा ५ ओटा बस्ती रहेका छन् ।

कृषिको अवस्था:

प्रायजसो भूभाग असिंचित भएकै कारण यो वार्ड कृषिमा पछाडि देखिन्छ यस वडामा यदि सिंचाइको राम्रो व्यवस्था गर्न सक्ने हो भने कृषि कार्यका लागि राम्रो रहेको छ । तरकारी खेती, पशुपालन तथा पुरानै खेती प्रणाली बाक्लै देखिने यस वार्डमा तुलनात्मक रूपमा बाँझो जमिन वढि पाइएको छ । यस वार्डको मुख्य बालीहरु धान, फापर,मकै, चिनो, सिमि, आलु,कागनु, लसुन तरकारी खेति हो भने पशुपालनतर्फ गाई, भैसी, भेडा, चौरी, बाख्रा, घोडा, खच्चर प्रमुख रूपमा पालिने पशुहरु हुन् ।

बजारको अवस्था:

यस वार्डको पनि प्रमुख बजार रूममा रहेको छ, त्यस्तै, अन्य बजार (त्रिपुराकोट बगर) सम्म पनि किसानहरु आफ्नो कृषि उपज व्यक्तिगत तवरबाट लगेर बेच्ने गरेका छन् । अधिकांस खेति प्रणालि स्वउपभोगका निमित्त हुने गरेके छ । यो वडामा तरकारी र दुध संकलन केन्द्र बनाए किसानहरुले आफूले उत्पादन गरेका बस्तुहरु बिक्रिबितरण गरी जीवनयापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरु:

अरू वार्डमा जस्तै यस वार्डका किसानहरुमा पनि प्राविधिक ज्ञान तुलनात्मक रुपमा कम रहेको पाइन्छ, परम्परागत कृषि प्रणालीमै निर्भर रहनुपर्ने अवस्था, औजार तथा यन्त्रको उपलब्धतामा कमी, मूल्यको समायोजन हुन नसक्नु, अनुदान तथा सुलभ कर्जा प्रवाह हुन नसक्नु, बाली बीमा जस्ता जोखिम न्यूनिकरणका उपायहरु अबलम्बन नगरिनु, समयमा मल बीउ तथा अन्य आवश्यक सामग्री उपलब्ध नहुनु वार्डका सबै भूभागमा सिँचाईको सुविधा नहुनु जस्ता समस्याका कारण कृषि कर्म सोचेको जस्तो उचाईमा पुग्न सकेको छैन ।

कृषि उपजहरुलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरु:

- बनक्षेत्र र खेला आसपासको क्षेत्रमा तटबन्धनको कार्यक्रमलाई तीब्र बनाई खेतीयोग्य जमीन सुरक्षित गर्ने तथा सिंचाइ क्षमता विस्तार गरी सकेसम्म धेरै जमीनमा सिँचाईको व्यवस्था गर्ने, जसले गर्दा धान, फापर,मकै, चिनो, सिमि, आलु,कागनु, लसुनको खेति प्रणाली अपनाउन सकिन्छ ।
- यस वार्डको बाँझो जमिन, कम खेति हुने जमिन र खोलाधार क्षेत्रमा कृषि प्रवर्धन गर्दा जमिनको पनि सदुपयोग हुने, आम्दानी पनि बढ्ने र रोजगारी पनि सिर्जना हुने देखिन्छ ।
- कृषि प्राविधिक टोली विस्तार गरी बालीका रोग तथा कीराको व्यवस्थापन गर्न सकेको खण्डमा धान, फापर,मकै, चिनो, सिमि, आलु,कागनु, लसुन, कागतिबाट पनि प्रशस्त आम्दानी लिन सक्ने देखिन्छ ।

- पशुपालनका दृष्टिकोणबाट उच्च संभावना बोकेको देखिन आएकोले दुग्ध संकलनकेन्द्रको ब्यबस्था गर्नुपर्ने ।
- धान, फापर,मकै, चिनो, सिमि, आलु,कागनु, लसुन
- आलु, लसुन, चिनो र फापर आदिको पकेट क्षेत्र बनाउन सकिने देखिन्छ ।

वार्ड नम्बर ३

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका वार्ड नम्बर ३, कृषिमा सम्भावना बोकेको वार्डमध्ये एक हो । ४ वटा बस्ति विकास भएको यस वार्डमा झण्डै सिंचाईको व्यवस्था नभएको पाइँदैन । यस वडामा करिब २५२ घरधुरी रहेका छन् जसमा अधिकांश घरधुरीको प्रमुख पेशा कृषि र पशुपालन रहेको छ ।

कृषिको अवस्था:

यस वार्डको मुख्य बालीहरु मकै, चिनो, कोदो, फापर, गहु, आलु, सिमि तरकारीबाली र पशुपालनतर्फ गाई, भेडा, बाख्रा, घोडा आदि रहेका छन् । ओखर, स्याउ आदिको बलियो संभावना रहेको छ ।

बजारको अवस्था:

केहि किसानहरुले आफ्नो कृषि उपजहरु आफ्नै घरबाट पनि बेच्ने गरेका छन् । यस वार्डको नजिकको बजार वडा नं. १ मा रहेको त्रिपुराकोट बगरनै हो । अधिकांस खेति प्रणालि स्वउपभोगका निमित्त हुने गरेके छ । यो वडामा तरकारी संकलन केन्द्र बनाए किसानहरुले आफूले उत्पादन गरेका बस्तुहरु बिक्रीबितरण गरी जीवनयापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरु:

यस वार्डका किसानहरुमा कृषि तथा पशुपालन सम्बन्धि नयाँ प्रविधि र तालिमको कमि, सिंचाई र जंगलि जनावर प्रमुख समस्या रहेका छ । यस वार्डको अधिकांस कृषि प्रणाली आकासे पानीमा नै निर्भर रहेको छ । किसानलाई आवश्यक परेको बेला समयमा नै गुणस्तरीय मल, बीउ आदी कृषि सामग्रीहरुको उपलब्धता हुन नसक्नु, बालीमा लाग्ने रातो किरा,पतेरो किरा आदिको प्रकोप ।

कृषि उपजहरुलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरु:

- कृषकहरुले कृषि सम्बन्धि प्रविधिक ज्ञान तथा तालिम नपाएको हुनाले किसानलाई कृषि तालिमको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- तरकारी खेति यस वार्डको सम्भावना बोकेको कृषि सह-क्षेत्र हो, किसानलाई तरकारी बालीमा आकर्षित गरि किसानको आमदानी बढाउन सकिन्छ ।
- यस वार्डका अधिकांस किसानहरु साना किसान रहेका छन् । किसानहरु आफैले व्यक्तिगत रुपमा यन्त्रिकरणबाट खेति गर्दा लागत मूल्य स्वत बढ्न जान्छ त्यसैले यस वार्डले कृषि यन्त्रिकरणको लागि सहकारी मार्फत वा कुनै उस्तै खालको संयन्त्र बनाई किसानलाई कृषि यन्त्रिकरण गर्न सहयोग गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- व्यवसायिक पशुपालन गर्ने किसानलाई पनि ऋणको धेरै भार पर्ने भएकाले अनुदान तथा सहूलियत ऋणको व्यवस्था भएको खण्डमा व्यवसाय गर्ने किसानको संख्या बढ्ने देखिन्छ ।
- तरकारी संकलन केन्द्रको स्थापना गरे कृषिकार्यप्रति किसानहरु आकर्षित हुने देखिन्छ ।
- ओखर, स्याउ आदिको पकेट क्षेत्र बनाइ यो क्षेत्रलाई अगाडि बढाउन सकिन्छ ।

वार्ड नम्बर ४

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका वार्ड नम्बर ४, कृषिमा सम्भावना बोकेको वार्डमध्ये एक हो । ४ वटा बस्ति विकास भएको यस वार्डमा आसिंक सिंचाईको व्यवस्था भएको पाइन्छ । यस वडामा करिब २०४ घरधुरी रहेका छन् जसमा अधिकांश घरधुरीको प्रमुख पेशा कृषि र पशुपालन रहेको छ । कृषिका लागि यो वडा यस पालिकाकै राम्रो मान्न सकिन्छ ।

कृषिको अवस्था:

यस वार्डमा धेरै मानिसहरु तरकारी खेति, पशुपालनमा गाई, घोडा, भेडा, बाख्रा, चौरीपानमा संलग्न रहेका छन् । यो वडामा यो वडामा मात्र खेतिहुने केश। खेति हुने गरेको छ । कृषिमा अरु वार्डको तुलनामा अग्रसर देखिएको यो क्षेत्रमा स्याउ, ओखर, तरकारीको व्यवसायिक खेतीको पनि सुरुवात भएको छ । खोला पानीको उपयोग गर्न सकेको खण्डमा यो तल्ले तटिय क्षेत्रमा पनि सिंचाईको अभाव नहुने देखिन्छ, तर सो को लागी सरकारी तथा निजी दुवै क्षेत्रबाट पहल आवश्यक रहेको छ ।

बजारको अवस्था:

सडकले जोडिएको यो क्षेत्रको प्रमुख बजार वडा नं. १ मा रहेको त्रिपुराकोट बजार रहेका छ । बिभिन्न कृषि उपज खरिद तथा बिक्रि गर्नका लागी किसान आफै नै आउने गरेको पाइन्छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरु:

किसानहरुलाई कृषि सम्बन्धी आवश्यक तालिमहरुको कमि, आवश्यक तथा गुणस्तरीय मल बिउको समयमा उपलब्ध नहुनु, बिक्रि हुन नसकेको कृषि उपजहरुको लागि बैकल्पिक व्यवस्था (भण्डारणको व्यवस्था) छैन । यस वार्डको कुनै पनि कृषि उपजहरु मूल्य शृंखलामा रहेर बिक्रि हुने नगरेको तर यस सालबाट स्याउ बाहिरबाट ब्यापारीहरु अघर लाने गरेको पाइएको छ ।

कृषि उपजहरुलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरु:

- यस वडामा तरकारी, फलफूल उत्पादन र बाख्रापालनको सम्भावना भएकोले यी कृषि उपजहरुमा आवश्यक प्राविधिक तालिमको व्यवस्था किसानहरुलाई गरिनुपर्ने ।
- किसानले समयमा गुणस्तरीय मल, बीउ नपाउने समस्या यस वार्डमा भएकोले किसानलाई सो समस्याबाट निकास दिन यसै वार्डमा रहेको सहकारी र एग्रोभेटसंग समन्वय गरि किसानको सो समस्या निराकरण गर्न सकिन्छ ।
- यस वार्डका अधिकांस किसानहरु साना किसान रहेका छन् । किसानहरु आफैले व्यक्तिगत रुपमा यन्त्रिकरणबाट खेति गर्दा लागत मूल्य स्वत बढ्न जान्छ त्यसैले यस वार्डले कृषि यन्त्रिकरणको लागि सहकारी मार्फत वा कुनै उस्तै खालको संयन्त्र बनाई किसानलाई कृषि यन्त्रीकरण गर्न सहयोग गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- केशर, स्याउ, ओखर, तरकारी, खुर्सानि, अंगुर आदिका लागि पकेट क्षेत्र बनाउन सक्ने देखिन्छ ।

वडा नं ५

करिब १३९ वटा घरधुरी रहेको छ । यस वडाका कृषकहरुमा प्राविधिक ज्ञान र सीपको प्रयोग गर्दै अगाडि वढिरहेको रहेको पाइयो । यस वडामा ४ वटा बस्ति रहेको पाइयो ।

कृषिको अवस्था

जनसंख्याको अनुपातमा अन्य वडाको तुलनामा यो वडामा कृषिमा आधारीत जनसंख्या उच्च रहेको छ । यस वडाका मुख्य बालीमा मकै, गहु, चिनो, कोदो, फापर, सिमि, मास, भटमास, आलु र तरकारि तथा पशुपालनमा गाई, भैँसी, बाख्रा, भेडा, घोडा र कुखुरा प्रमुख रहेका छन् । सिँचाई, रोग तथा कीराको प्रकोपको कारण र विशेष प्रविधिको ज्ञानको अभावको कारणले गर्दा खेतीमा किसानको उत्साह सन्तोषजनक छैन भने अन्य खेतिमा कृषकहरू सन्तोषजनकनै छन् ।

बजारको अवस्था

बजारको धेरै समस्या नरहे पनि उचित मुल्य नपाउने डर र जोखिम लिन नसक्ने अवस्थाका कारणले गर्दा धेरै किसान व्यवसायी बन्न नसकेको पाइयो । उचित अनुदान तथा सुलभ ऋणको व्यवस्था भएको खण्डमा पशुपालन तथा व्यवसायिक तरकारी खेतीमा किसान उत्साहित रहेको पाइन्छ ।

व्यवसायका चुनौतीहरू

कृषिलाई व्यवसायको रूपमा नहेर्नु नै यो क्षेत्रको सबैभन्दा ठूलो चुनौती रहेको पाइयो । बिधिवत तरिकाले समूह गठन नभएको कारणले गर्दा तालिम तथा प्राविधिक सेवा सुविधा लिन कठिन भएको अवस्था देखिन्छ जसको कारण, अधिकांश किसान अझै परम्परागत खेती प्रणालीमै अल्झिएको पाइन्छ । उचित समयमा बीऊ,मल उपलब्ध नहुने कारणले गर्दा सोचे अनुरूप प्रतिफल नपाउने अवस्था रहेको छ । सिँचाईको अभावले गर्दा धेरै समय जमिन बाँझो राख्न पर्ने अवस्था देखिन्छ ।

कृषि उपजहरूलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरू

- यस वडाको तल्लो क्षेत्रमा सिँचाईको ब्यबस्था रहेको कारण अन्नबालीको प्रचुर सम्भावना रहेको पाइन्छ । तरकारिको उत्पादन मात्र लिन सकेमा कृषिमा धेरै फड्को मार्ने देखिन्छ ।
- यस वडाको तल्लो क्षेत्रमा खेर गएको पानीलाई सिँचाईको रूपमा प्रयोग गर्न सकेको खण्डमा केहि जमिनमा सबै सिजन कृषि गर्न सकिन्छ ।
- तरकारी, दुध उत्पादन, बाख्रा तथा कुखुरा पालनको सम्भावना उच्च रहेकाले यी कृषि उपजहरूमा आवश्यक प्राविधिक तालिमको व्यवस्था किसानहरूलाई गरिनुपर्ने ।
- समयमा गुणस्तरीय बीऊ तथा मल नपाउने समस्याको लागी सहकारी तथा एग्रीभेटसँग सहकार्य गरी किसानको सो समस्याको हल गर्नु पर्दछ ।
- कृषि उधमको लागि सहुलियतमा झन्झट रहित ऋणको ब्यबस्था गर्नुपर्ने ।
- तरकारी, खुर्सानी, चिनो, ओखर आदिलाइ स्थान अनुसार पकेट क्षेत्र बनाइ ब्याबसाय बढाउन सकिने देखिन्छ ।

वार्ड नम्बर ६

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका वार्ड नम्बर ६, कृषिमा सम्भावना बोकेको वार्डमध्ये एक हो । ३ वटा बस्ति विकास भएको यस वार्डमा आंशिक रूपमा सिँचाईको व्यवस्था भएपनि धेरैजसो भूभागमा सिँचाईको अभाव रहेको छ । यस वडामा करिब १४४ घरधुरी रहेका छन् जसमा अधिकांश घरधुरीको प्रमुख पेशा कृषि र पशुपालन रहेको छ ।

कृषिको अवस्था:

केही व्यवसायिक कृषक बाहेक यस क्षेत्रको कृषि प्रणाली परम्परागत नै रहेको पाइन्छ । यस वार्डको मुख्य बालीहरु मकै, धान, गहु, चिनो, कोदो र तरकारी बाली रहेको छ तथा पशुपालनतर्फ गाई, भैँसी, बाख्रा, भेडा, घोडा बढी मात्रामा पालिने पशुहरु हुन् । यस वार्डमा सिँचाईको प्रवन्ध करिब ५० % भूभागमा रहेको छ र बाँकी भूभागमा खेतिको लागि आकासे पानीको नै भर पर्नु पर्ने हुन्छ । सिँचाईको प्रवन्ध भएका ठाउँहरुमा तरकारी खेतिको प्रचुर संभावना बोकेको छ ।

बजारको अवस्था:

यस वार्डको नजिकको क्षेत्र बजार पालुङ, फुल्चिङ, खदान, श्रीबिन्दे हो भने यो यातायात लाइ जील्लासंग जोड्ने सडक मार्गमा पर्ने भएकाले यहाँ ठूलो परिमाणमा उत्पादन भएको वस्तुको लागि बजारको त्यतिधेरै समस्या छैन । सामान्य गाउँले बजार भएकाले कृषि संकलन केन्द्र र बनारको ब्यबस्थापन गर्नसके किसानहरुका लागि धेरै सहज हुनेथियो ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरु:

सबै क्षेत्रमा सिँचाईको व्यवस्था नहुनु, प्राविधिक ज्ञानको कमी हुनु, परम्परागत खेती प्रणाली, उचित समयमा मल बीऊ उपलब्ध नहुनु तथा रोग कीराले धेरै बाली सखाप पारेको अवस्था छ ।

कृषि उपजहरुलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरु:

- बनक्षेत्र र खेला आसपासको क्षेत्रमा तटबन्धनको कार्यक्रमलाई तीब्र बनाई खेतीयोग्य जमीन सुरक्षित गर्ने तथा सिँचाइ क्षमता विस्तार गरी सकेसम्म धेरै जमीनमा सिँचाईको व्यवस्था गर्ने, जसले गर्दा धान, मकै, कोदोको खेति प्रणाली अपनाउन सकिन्छ ।
- यस वार्डको बाँझो जमिन, कम खेति हुने जमिन र खोलाधार क्षेत्रमा बाँसको प्रवर्धन गर्दा जमिनको पनि सदुपयोग हुने, आम्दानी पनि बढ्ने र रोजगारी पनि सिर्जना हुने देखिन्छ ।
- कृषि प्राविधिक टोली विस्तार गरी बालीका रोग तथा कीराको व्यवस्थापन गर्न सकेको खण्डमा आलु, केरा, सुन्तला, कागतिबाट पनि प्रशस्त आम्दानी लिन सक्ने देखिन्छ ।
- पशुपालनका दृष्टिकोणबाट उच्च संभावना बोकेको देखिन आएकोले दुग्ध संकलनकेन्द्रको ब्यबस्था गर्नुपर्ने ।
- कागति, तरकारी, खुर्सानी, चिनो, ओखरको पकेट क्षेत्र बनाउन सकिने ।

वार्ड नम्बर ७

करिब ३०३ घरधुरी रहेको यस वार्डमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको छ । यहाँको मानिसहरुको पनि मुख्य पेशा कृषि हो र केहि मानिसहरु व्यापार, व्यवसाय, नोकरी र मजदुरीमा पनि लागेका छन् । यस वार्डमा ७ वटा बस्ती रहेका छन् ।

कृषिको अवस्था:

प्रायजसो भूभाग असिंचित भएकै कारण अरू वार्ड भन्दा तुलनात्मक रुपमा यो वार्ड कृषिमा पछाडि देखिन्छ । स्वप्रयोगका निम्त तरकारी खेती, सामान्य पशुपालन तथा धानको पुरानै खेती प्रणाली बाक्लै देखिने यस वार्डमा तुलनात्मक रुपमा बाँझो जमिन वढि पाइएको छ । यस वार्डको मुख्य बालीहरु मकै, कोदो, चिनो, फापर, आलु, सिमि, उवा, गहु, कागुनो, धान, तरकारी खेति हो भने पशुपालनतर्फ गाई भेडा, गाई, घोडा, भैँसी, कुखुरा प्रमुख रूपमा पालिने पशुहरु हुन् ।

बजारको अवस्था:

यस वार्डको पनि प्रमुख स्थानिय बजार भुतिङ्गरा रहेको छ भने वडा नं. १ मा रहेको त्रिपुराकोट बगर यहाको प्रमुख बजार हो, अधिकांस खेति प्रणालि स्व उपभोगका निमित्त हुने गरेके छ । यो वडामा तरकारी र दुध संकलन केन्द्र बनाए किसानहरूले आफूले उत्पादन गरेका बस्तुहरू बिक्रीबितरण गरी जीवनयापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू:

अरू वार्डको तुलनामा यस वार्डका किसानहरू परम्परागत कृषि प्रणालीमै निर्भर रहनुपर्ने अवस्था, औजार तथा यन्त्रको उपलब्धतामा कमी, मूल्यको समायोजन हुन नसक्नु, अनुदान तथा सुलभ कर्जा प्रवाह हुन नसक्नु, बाली बीमा जस्ता जोखिम न्यूनिकरणका उपायहरू अबलम्बन नगरिनु, समयमा मल बीउ तथा अन्य आवश्यक सामग्री उपलब्ध नहुनु वार्डका सबै भूभागमा सिँचाईको सुविधा नहुनु जस्ता समस्याका कारण कृषि कर्म सोचेको जस्तो उचाईमा पुग्न सकेको छैन ।

कृषि उपजहरूलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरू:

- बनक्षेत्र र खेला आसपासको क्षेत्रमा तटबन्धनको कार्यक्रमलाई तीब्र बनाई खेतीयोग्य जमीन सुरक्षित गर्ने तथा सिँचाई क्षमता विस्तार गरी सकेसम्म धेरै जमीनमा सिँचाईको व्यवस्था गर्ने, जसले गर्दा धान, मकै, कोदोको खेति प्रणाली अपनाउन सकिन्छ ।
- यस वार्डको बाँझो जमिन, कम खेति हुने जमिन र खोलाधार क्षेत्रमा बाँसको प्रवर्धन गर्दा जमिनको पनि सदुपयोग हुने, आम्दानी पनि बढ्ने र रोजगारी पनि सिर्जना हुने देखिन्छ ।
- कृषि प्राविधिक टोली विस्तार गरी बालीका रोग तथा कीराको व्यवस्थापन गर्न सकेको खण्डमा मकै, कोदो, चिनो, फापर, आलु, सिमि, उवा, गहु, कागुनो, धान, तरकारी, कागतिबाट पनि प्रशस्त आम्दानी लिन सक्ने देखिन्छ ।
- पशुपालनका दृष्टिकोणबाट उच्च संभावना बोकेको देखिन आएकोले दुग्ध संकलनकेन्द्रको ब्यबस्था गर्नुपर्ने ।
- ओखर र सिमिको पकेट क्षेत्र बनाउन सकिने ।

वार्ड नम्बर ८

करिब २४० घरधुरी रहेको यस वार्डमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको छ । यहाँको मानिसहरूको पनि मुख्य पेशा कृषि हो र केहि मानिसहरू व्यापार, व्यवसाय, नोकरी र मजदुरीमा पनि लागेका छन् । यस वार्डमा ७ वटा बस्ती रहेका छन् ।

कृषिको अवस्था:

प्रायजसो भूभाग असिंचित भएकै कारण अरू वार्ड भन्दा तुलनात्मक रूपमा यो वार्ड कृषिमा पछाडि देखिन्छ । स्वप्रयोगका निमित्त तरकारी खेती, सामान्य पशुपालन तथा धानको पुरानै खेती प्रणाली बाक्लै देखिने यस वार्डमा तुलनात्मक रूपमा बाँझो जमिन वढि पाइएको छ । यस वार्डको मुख्य बालीहरू मकै, कोदो, चिनो, फापर, आलु, सिमि, उवा, गहु, कागुनो, धान, तरकारी खेति हो भने पशुपालनतर्फ गाई भेडा, गाई, घोडा, भैसी, कुखुरा प्रमुख रूपमा पालिने पशुहरू हुन् ।

बजारको अवस्था:

यस वार्डको पनि प्रमुख स्थानिय बजार रावतबारा रहेको छ भने वडा नं. १ मा रहेको त्रिपुराकोट बगर यहाको प्रमुख बजार हो, अधिकांस खेति प्रणालि स्व उपभोगका निमित्त हुने गरेको छ । यो वडामा तरकारी र दुध संकलन केन्द्र बनाए किसानहरूले आफूले उत्पादन गरेका बस्तुहरू बिक्रीबितरण गरी जीवनयापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू:

अरू वार्डको तुलनामा यस वार्डका किसानहरू परम्परागत कृषि प्रणालीमै निर्भर रहनुपर्ने अवस्था, औजार तथा यन्त्रको उपलब्धतामा कमी, मूल्यको समायोजन हुन नसक्नु, अनुदान तथा सुलभ कर्जा प्रवाह हुन नसक्नु, बाली बीमा जस्ता जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अबलम्बन नगरिनु, समयमा मल बीउ तथा अन्य आवश्यक सामग्री उपलब्ध नहुनु वार्डका सबै भूभागमा सिँचाईको सुविधा नहुनु जस्ता समस्याका कारण कृषि कर्म सोचेको जस्तो उचाईमा पुग्न सकेको छैन ।

कृषि उपजहरूलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरू:

- बनक्षेत्र र खेला आसपासको क्षेत्रमा तटबन्धनको कार्यक्रमलाई तीब्र बनाई खेतीयोग्य जमीन सुरक्षित गर्ने तथा सिँचाई क्षमता विस्तार गरी सकेसम्म धेरै जमीनमा सिँचाईको व्यवस्था गर्ने, जसले गर्दा धान, मकै, कोदोको खेति प्रणाली अपनाउन सकिन्छ ।
- यस वार्डको बाँझो जमिन, कम खेति हुने जमिन र खोलाधार क्षेत्रमा बाँसको प्रवर्धन गर्दा जमिनको पनि सदुपयोग हुने, आम्दानी पनि बढ्ने र रोजगारी पनि सिर्जना हुने देखिन्छ ।
- कृषि प्राविधिक टोली विस्तार गरी बालीका रोग तथा कीराको व्यवस्थापन गर्न सकेको खण्डमा मकै, कोदो, चिनो, फापर, आलु, सिमि, उवा, गहु, कागुनो, धान, तरकारी, कागतिबाट पनि प्रशस्त आम्दानी लिन सक्ने देखिन्छ ।
- पशुपालनका दृष्टिकोणबाट उच्च संभावना बोकेको देखिन आएकोले दुग्ध संकलनकेन्द्रको ब्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- ओखर र सिमिको पकेट क्षेत्र बनाउन सकिने ।

वार्ड नम्बर ९

करिब १८४ घरधुरी रहेको यस वार्डमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको छ । यहाँको मानिसहरूको पनि मुख्य पेशा कृषि हो र केहि मानिसहरू व्यापार, व्यवसाय, नोकरी र मजदुरीमा पनि लागेका छन् । यस वार्डमा १ वटा बस्ती रहेको छ ।

कृषिको अवस्था:

यस वार्डमा धेरै मानिसहरू तरकारी खेति, पशुपालनमा, बाख्रापालन, भैसिपालन र कुखुरापालनमा संलग्न रहेका छन् । यो वडामा भेडा पालन, बाख्रापालन र अन्य आम्दानीको लागी आयमुलक कार्यक्रम समेत संचालनमा रहेको छ । कृषिमा अरू वार्डको तुलनामा अग्रसर देखिएको यो क्षेत्रमा स्याउ, ओखर, सिमिको व्यवसायिक खेतीको पनि सुरुवात भएको छ । सिँचाईको व्यवस्था गर्न सकेको खण्डमा यो क्षेत्रमा पनि सिँचाईको अभाव नहुने देखिन्छ, तर सो को लागी सरकारी तथा निजी दुवै क्षेत्रबाट पहल आवश्यक रहेको छ ।

बजारको अवस्था:

सडकले जोडिएको यो क्षेत्रको प्रमुख बजार चुँ रहेका छ भने वडा नं. १ मा रहेको त्रिपुराकोट बजारनै यहाँको मुख्य बजार हो । बिभिन्न कृषि उपज खरिद तथा बिक्रि गर्नका लागि किसान अफै नै आउने गरेको पाइन्छ । एउटा दुध संकलन केन्द्र र चिस्यान केन्द्रको यहा आवश्यकता महसुस गरीएको छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरु:

किसानहरुलाई कृषि सम्बन्धी आवश्यक तालिमहरुको कमि, आवश्यक तथा गुणस्तरीय मल बिउको समयमा उपलब्ध नहुनु, बिक्रि हुन नसकेको कृषि उपजहरुको लागि बैकल्पिक व्यवस्था (भण्डारणको व्यवस्था) छैन, यस वार्डको कुनै पनि कृषि उपजहरु मूल्य शृंखलामा रहेर बिक्रि हुने नगरेको, अर्थात् सबै कृषि उपजहरु टिपिएको अवस्था (as raw product) मा बिक्रि हुने गरेकोले ति कृषि उपजहरुबाट कम मूल्य आर्जन गरिएको । यस वडामा एउटा चिस्यानकेन्द्र बनाउन सके कृषकहरुकालागि अझै राम्रो गर्न सक्ने देखिन्छ ।

कृषि उपजहरुलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरु:

- यस वडामा तरकारी, दुग्ध उत्पादन र बाख्रापालनको सम्भावना भएकोले यी कृषि उपजहरुमा आवश्यक प्राविधिक तालिमको व्यवस्था किसानहरुलाई गरिनुपर्ने ।
- किसानले समयमा गुणस्तरीय मल, बीउ नपाउने समस्या यस वार्डमा भएकोले किसानलाई सो समस्याबाट निकास दिन यसै वार्डमा रहेको सहकारी र एग्रोभेटसंग समन्वय गरि किसानको सो समस्या निराकरण गर्न सकिन्छ ।
- यस वार्डका अधिकांस किसानहरु साना किसान रहेका छन् । किसानहरु आफैले व्यक्तिगत रुपमा यन्त्रिकरणबाट खेति गर्दा लागत मूल्य स्वतः बढ्न जान्छ त्यसैले यस वार्डले कृषि यन्त्रिकरणको लागि सहकारी मार्फत वा कुनै उस्तै खालको संयन्त्र बनाई किसानलाई कृषि यन्त्रीकरण गर्न सहयोग गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- स्याउ, सिमि, ओखर आदिका लागि पकेट क्षेत्र बनाउन सक्ने देखिन्छ ।

वडा नं १०

करिब १९० घरधुरी रहेको यस वार्डमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको छ । यहाँको मानिसहरुको पनि मुख्य पेशा कृषि हो र केहि मानिसहरु व्यापार, व्यवसाय, नोकरी र मजदुरीमा पनि लागेका छन् । यस वार्डमा ६ वटा बस्ती रहेको छ ।

कृषिको अवस्था:

यस वार्डमा धेरै मानिसहरु तरकारी खेति, पशुपालनमा, बाख्रापालन, भैसिपालन र कुखुरापालनमा संलग्न रहेका छन् । यो वडामा भेडा पालन, बाख्रापालन र अन्य आम्दानीको लागि आयमुलक कार्यक्रम समेत संचालनमा रहेको छ । कृषिमा अरु वार्डको तुलनामा अग्रसर देखिएको यो क्षेत्रमा स्याउ, ओखर, सिमिको व्यवसायिक खेतीको पनि सुरुवात भएको छ । सिँचाईको व्यवस्था गर्न सकेको खण्डमा यो क्षेत्रमा पनि सिँचाईको अभाव नहुने देखिन्छ, तर सो को लागी सरकारी तथा निजी दुवै क्षेत्रबाट पहल आवश्यक रहेको छ ।

बजारको अवस्था:

सडकले जोडिएको यो क्षेत्रको प्रमुख बजार लिकु रहेका छ । यो वडा यस पालिका भरमा दोश्रो ठूलो बजार भएको क्षेत्र हो । बिभिन्न कृषि उपज खरिद तथा बिक्रि गर्नका लागि किसान अफै नै आउने गरेको पाइन्छ । एउटा दुध संकलन केन्द्र र चिस्यान केन्द्रको यहा आवश्यकता महसुस गरीएको छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू:

किसानहरूलाई कृषि सम्बन्धी आवश्यक तालिमहरूको कमि, आवश्यक तथा गुणस्तरीय मल बिउको समयमा उपलब्ध नहुनु, बिक्रि हुन नसकेको कृषि उपजहरूको लागि बैकल्पिक व्यवस्था (भण्डारणको व्यवस्था) छैन, यस वार्डको कुनै पनि कृषि उपजहरू मूल्य शृंखलामा रहेर बिक्रि हुने नगरेको, अर्थात् सबै कृषि उपजहरू टिपिएको अवस्थामा बिक्रि हुने गरेकोले ति कृषि उपजहरूबाट कम मूल्य आर्जन गरिएको । यस वडामा एउटा चिस्यानकेन्द्र बनाउन सके कृषकहरूकालागि अझै राम्रो गर्न सक्ने देखिन्छ ।

कृषि उपजहरूलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरू:

- यस वडामा तरकारी, दुध उत्पादन र बाख्रापालनको सम्भावना भएकोले यी कृषि उपजहरूमा आवश्यक प्राविधिक तालिमको व्यवस्था किसानहरूलाई गरिनुपर्ने ।
- किसानले समयमा गुणस्तरीय मल, बीउ नपाउने समस्या यस वार्डमा भएकोले किसानलाई सो समस्याबाट निकास दिन यसै वार्डमा रहेको सहकारी र एग्रोभेटसंग समन्वय गरि किसानको सो समस्या निराकरण गर्न सकिन्छ ।
- यस वार्डका अधिकांस किसानहरू साना किसान रहेका छन् । किसानहरू आफैले व्यक्तिगत रुपमा यन्त्रिकरणबाट खेति गर्दा लागत मूल्य स्वतः बढ्न जान्छ त्यसैले यस वार्डले कृषि यन्त्रिकरणको लागि सहकारी मार्फत वा कुनै उस्तै खालको संयन्त्र बनाई किसानलाई कृषि यन्त्रीकरण गर्न सहयोग गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- स्याउ, सिमि, ओखर आदिका लागि पकेट क्षेत्र बनाउन सक्ने देखिन्छ ।

वडा नं ११

करिब २२१ घरधुरी रहेको यस वार्डमा मिश्रित जातजातिको बसोबास रहेको छ । यहाँको मानिसहरूको पनि मुख्य पेशा कृषि हो र केहि मानिसहरू व्यापार, व्यवसाय, नोकरी र मजदुरीमा पनि लागेका छन् । यस वार्डमा ३ वटा बस्ती रहेको छ ।

कृषिको अवस्था:

यस वार्डमा धेरै मानिसहरू तरकारी खेति, पशुपालनमा, बाख्रापालन, भैसपालन र कुखुरापालनमा संलग्न रहेका छन् । यो वडामा भेडा पालन, बाख्रापालन र अन्य आम्दानीको लागी आयमुलक कार्यक्रम समेत संचालनमा रहेको छ । कृषिमा अरु वार्डको तुलनामा अग्रसर देखिएको यो क्षेत्रमा स्याउ, ओखर, सिमिको व्यवसायिक खेतीको पनि सुरुवात भएको छ । सिँचाईको व्यवस्था गर्न सकेको खण्डमा यो क्षेत्रमा पनि सिँचाईको अभाव नहुने देखिन्छ, तर सो को लागी सरकारी तथा निजी दुवै क्षेत्रबाट पहल आवश्यक रहेको छ ।

बजारको अवस्था:

सडकले जोडिएको यो क्षेत्रको प्रमुख बजार मुहु रहेका छ भने वडा नं. १ मा रहेको त्रिपुराकोट बजारनै यहाँको मुख्य बजार हो । बिभिन्न कृषि उपज खरिद तथा बिक्रि गर्नका लागी किसान अफै नै आउने गरेको पाइन्छ । एउटा दुध संकलन केन्द्र र चिस्यान केन्द्रको यहा अबश्यकता महसुस गरीएको छ ।

कृषि व्यवसायका चुनौतीहरू:

किसानहरूलाई कृषि सम्बन्धी आवश्यक तालिमहरूको कमि, आवश्यक तथा गुणस्तरीय मल बिउको समयमा उपलब्ध नहुनु, बिक्रि हुन नसकेको कृषि उपजहरूको लागि बैकल्पिक व्यवस्था (भण्डारणको व्यवस्था) छैन, यस वार्डको कुनै पनि कृषि उपजहरू मूल्य शृंखलामा रहेर बिक्रि हुने नगरेको, अर्थात् सबै कृषि उपजहरू टिपिएको अवस्थामा बिक्रि हुने

गरेकोले ति कृषि उपजहरुबाट कम मूल्य आर्जन गरिएको । यस वडामा एउटा चिस्यानकेन्द्र बनाउन सके कृषकहरुकालागि अझै राम्रो गर्न सक्ने देखिन्छ ।

कृषि उपजहरुलाई गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धात्मक र व्यवसायिक बनाउनका लागि सुझावहरु:

- यस वडामा तरकारी, दुग्ध उत्पादन र बाख्रापालनको सम्भावना भएकोले यी कृषि उपजहरुमा आवश्यक प्राविधिक तालिमको व्यवस्था किसानहरुलाई गरिनुपर्ने ।
- किसानले समयमा गुणस्तरीय मल, बीउ नपाउने समस्या यस वार्डमा भएकोले किसानलाई सो समस्याबाट निकास दिन यसै वार्डमा रहेको सहकारी र एग्रोभेटसंग समन्वय गरि किसानको सो समस्या निराकरण गर्न सकिन्छ ।
- यस वार्डका अधिकांस किसानहरु साना किसान रहेका छन् । किसानहरु आफैले व्यक्तिगत रुपमा यन्त्रिकरणबाट खेति गर्दा लागत मूल्य स्वतः बढ्न जान्छ त्यसैले यस वार्डले कृषि यन्त्रिकरणको लागि सहकारी मार्फत वा कुनै उस्तै खालको संयन्त्र बनाई किसानलाई कृषि यन्त्रीकरण गर्न सहयोग गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- स्याउ, सिमि, ओखर, आलु आदिका लागि पकेट क्षेत्र बनाउन सक्ने देखिन्छ ।

५. क्षेत्रको माटोको अवस्था

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाका क्षेत्रका ११ वटा वडाका पि एच मान, प्राङ्गारिक पदार्थ तथा नाइट्रोजन, फस्फोरस र पोटासको मात्राको आधारमा माटोको उर्वराशक्तिलाई कम, मध्यम र बढीमा वर्गीकरण गरिएको छ । समग्र विश्लेषणका आधारमा माटो कम देखि मध्यम उर्वराशक्ति भएको पाइयो । तसर्थ, यस क्षेत्रमा प्राङ्गारिक र रासायनिक पदार्थको सन्तुलित प्रयोग गरी माटोको उर्वराशक्ति बढाउन आवश्यक रहेको छ ।

६. समूह छलफलबाट प्राप्त अध्ययन क्षेत्रको समग्र कृषि स्थिती

६.१ SWOT विश्लेषण

सबल पक्ष	कमजोर पक्ष	अवसर	चुनौति
• उर्वरभूमि तथा भौगोलिक विविधता भएको • कृषकहरु ब्याबसायिक खेती गर्न इच्छुक • नगरपालिकामा कृषि शाखा र पशु शाखा तथा प्राविधिक भएको • स्थानीय व्यक्तिहरुनै कृषि तथा पशु विज्ञानको क्षेत्रबारे जानकारी भएको	• बजारको सुनिश्चितता नभएको • सिँचाई लगायत अन्य पूर्वाधारको कमी • प्राविधिक ज्ञान तथा सीपको कमी • रासायनिक मलको अभाव • बीउ तथा बेर्नाको अभाव	• पर्याप्त खेतीयोग्य जमिन रहेको • प्रमुख अन्न, तरकारी बाली तथा अन्य बाली सजिलैसँग उत्पादन गर्न सकिने • कृषि उत्पादनको बढ्दो माग • कृषि पर्यटनको अथाह सम्भावना रहेको	• वर्षातको समयमा डुबान मात्रै नभएर खेतीयोग्य जमिन कटान हुने गरेको • बढ्दो शहरीकरण • प्राकृतिक प्रकोप • रोग तथा कीराको प्रकोप • मूल्यमा उतारचढाव

	● उचित अनुदान तथा सुलभ कृषि ऋणको व्यवस्था नहुनु ● यान्त्रिकीरणमा सहूलियत नभएको ● ब्यबसायिक सोचको कमी	● कृषि यान्त्रिकीकरण गर्न सकिने भूभाग रहेको ● क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र नजिकै रहेको	● आकाश पानीमा निर्भर रहेको खेती प्रणाली ● यूवा पलायन

७. त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको ३ बर्षे कार्ययोजना

घरधुरी सर्वेक्षण मुख्य जानकारीहरूसँगको ,समुह छलफल ,अन्तक्रिया एवं सम्बन्धित स्थलगत भ्रमणहरू र माटो, उपलब्ध हावापानी र भौगोलिक अवस्था समेतको आधारमा त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको अगामी वर्षका लागि कृषाकलापहरू र अनुमानित बजेट समेतको विस्तृत कार्ययोजना तालिकामा अनुसार हुनेछ ।

७.१ त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको प्रस्तावित ३ बर्षे कार्ययोजना

क्र.सं.	शिरषक नं.	क्रियाकलाप	बजेट रु हजारमा		
			पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष
कृषि तथा जडिबुटि					
१.	१.१.१	कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण	४००	१००	१००
२	१.१.२	अगुवा कृषकको विवरण संकलन		१००	१००
३	१.१.३	व्यवसायीकरण सम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण		५०	६०
४.	१.१.४	कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक व्यवस्था	३००	३५०	४००
५	१.१.५	किसान समन्वय समिति गठन तथा परिचालन	२०	२५	३०
६	१.१.६	कृषक समूह गठन दर्ता	२०	२५	३०
७.	१.१.७	उत्पादित कृषि उपजको मूल्य श्रृंखला निर्धारण तथा अन्तरक्रिया	५००	५००	३००
८	१.२.१	नगरपालिकाका प्रमुख सिंचाई योजनाहरूको प्राथमिकिकरण	२००		
९	१.२.२	वडास्तरीय सघन कृषि क्षेत्र तथा खेती मिश्रित बाली अन्तरबाली वर्गीकरण तथा पहिचान	१००	१२०	१५०

१०.	१.२.३	वडास्तरीय उच्च मूल्यका बाली तथा उत्पादन संभाव्यता अध्ययन	१००	१२०	१५०
११	१.२.४	बाँझो क्षेत्र तथा बगर खेती क्षेत्र पहिचान र विवरण संकलन	२००		
१२	१.२.५	जग्गाको वर्गीकरण गरी कृषियोग्य जग्गाको चक्काबन्दी तथा कन्ट्र्याक्ट फार्मीडका लागि अन्तरक्रिया कार्यक्रम	१५०		
१३.	१.३.१	प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	२५०		
१४	१.३.२	फलफूल तथा नगदेबाली विशेष नर्सरी स्थापना कार्यक्रम	२५०	१५०	१५०
१५	१.३.३	पकेट क्षेत्रस्तरीय स्रोतकेन्द्र निर्माण (च्याउ पकेट, ब्लक विस्तार च्याउ ग्राम)	५००	५००	५००
१६.	१.३.४	व्यावसायिक फलफूल तथा नगदेबाली विस्तार कार्यक्रम	१००	१००	१००
१७	१.३.५	च्याउको बीउमा लागत साझेदारीमा सहयोग	२००	२००	१००
१८	१.४.१	रासायनिक मल माग, आपूर्ति तथाडूक प्रणाली निर्माण र अनुदानित रासायनिक मल नियमन तथा व्यवस्थापन	२५०	१५०	१५०
१९.	१.४.२	वडास्तरीय प्राङ्गारीक तथा हरियो मल उत्पादन तालिम	४५०	२५०	२००
२०	१.४.४	नगरस्तरीय बीज बैंक (Sheed Bank) निर्माण, संचालन तथा व्यवस्थापन	७००	७००	८००
२१	१.४.५	मकै, गहुँ लगायत उन्नत बीउ खरिदमा मूल्य अनुदान	१३००	१५००	१८००
२२.	१.४.६	लागत साझेदारीमा साना कृषि यन्त्र उपकरण सहयोग	५००	५००	५००
२३	१.४.८	कृषि उपज वस्तु तथा बीउ भण्डारण प्रोत्साहन अनुदान	५००	५००	५००
२४	१.४.९	कृषि एम्बुलेन्स संचालन तथा व्यवस्थापन		२५००	२००
२५.	१.४.१०	एक वडा एक कृषि उपज संकलन केन्द्र स्थापना	१०००	१२००	१२००
२६	१.५.१	मल, बीउ, विषादी आदिको प्रयोगसम्बन्धी कृषि शिक्षा प्रसारण	३०	३०	३०
२७	१.५.२	नगरपालिकास्तरीय कृषि Call Centre को स्थापना	१००	१००	१००
२८.	१.५.३	कृषक पाठशालाका लागि पाठ्यक्रम निर्माण	१५०		
२९	१.५.४	सेवा केन्द्रस्तर माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन	१५०	१५०	१५०

३०	१.५.५	जैविक विषादी उत्पादन तालिम	५०	५०	५०
३१.	१.५.६	बेमौसमी तरकारी खेती विशेष तालिम	५०	५०	५०
३२	१.५.७	लागत साझेदारीमा व्यावसायिक तरकारी खेतीमा प्लास्टिक टनेल सहयोग	१५०	२००	२००
३३	१.५.८	कृषि घुम्ती सेवा सञ्चालन	५०	५०	६०
३४.	१.५.९	कृषि उपज भण्डारण तालिम	५०	५०	५०
३५	१.५.१०	खाद्य भण्डारण डिपो स्थापना		१०००	
३६	१.५.११	अर्गानिक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन	१००	१५०	२००
३७.	१.६.१	विदेशबाट फर्किएका युवा किसान पहिचान तथा तथ्यांक संकलन	१००		
३८	१.६.२	कृषक तथा सहकारी विशेष अन्तरक्रिया	४०	५०	५०
३९	१.६.३	वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई विशेष कृषक अभिमुखीकरण	४०	४५	५०
४०.	१.६.४	युवा कृषक विशेष अनुदान तथा सहूलियत	५०	८०	१००
४१	१.७.१	कृषक तथा बीमा कम्पनी बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	४०	५०	५०
४२	१.७.२	विपन्न कृषक बीमा अनुदान	१५०	१५०	२००
४३.	२.१.१	अगुवा कृषक अध्ययन तथा अवलोकन भ्रमण	२००	२००	२००
४४	२.१.२	अगुवा तथा साना किसान बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम	३०	४०	५०
४५	२.१.३	वार्षिक कृषि मेलाको आयोजना	१५०	२००	२५०
४६.	२.२.१	सघन कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड निर्माण	३५०		
४७	२.२.२	सघन कृषि क्षेत्र विस्तार प्रतिफलमा आधारित अनुदान	३००	३५०	२००
४८	२.२.३	कृषि क्षेत्र विशेष मापदण्ड कार्यान्वयन तथा अनुगमन संयन्त्र निर्माण र परिचालन	१५०	१५०	१५०
४९.	२.३.१	कृषि सडक (घोषणाका लागि) पहिचान		१५०	
५०	२.३.२	कृषि सडक स्तरोन्नति	९००	१०००	१२००
५१	२.३.३	कृषि अनुसन्धान तथा नमूना परीक्षण अध्ययन	१५०	१५००	१५००
५२.	२.३.४	नगरपालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि सेवा श्रोत तथा सूचना केन्द्र स्थापना			५००
५३	२.३.५	माटोमा राख्ने चुना सहयोग	५००	५००	५००

५४	३.१.१	वातावरण र दिगो कृषि विषयक अगुवा कृषक अभिमुखीकरण	५०	५०	५०
५५.	३.१.२	रैथाने प्रजातिका बालीजात पहिचान तथा संरक्षण	१००	१००	१००
५६	३.१.३	जलवायू अनुकूलन विशेष बाली प्रबर्द्धन कार्यक्रम	४५०	५००	६००
५७	३.१.४	सामुदायिक बीज बैङ्क स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन		५००	
५८.	३.२.१	कृषि पकेट, जोन र सूपर जोन पहिचान			
५९	३.२.२	पकेट, जोन र सूपर जोन स्तरीय स्वचालित कृषि तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण			
६०	३.२.३	कृषि उपज बजारीकरण तथा निर्यात प्रबर्द्धन कार्यक्रम	५००	५००	६००
६१.	३.२.४	कृषि उपज सन्तुलित मूल्य श्रृंखला बिकास तालिम	५०	६०	७०
६२	३.३.१	पकेट क्षेत्र वा ब्लक स्तरीय कृषि उद्योगको सम्भाव्यता अध्ययन		३००	
६३	३.३.२	कृषि उद्यमी विशेष अन्तरक्रिया कार्यक्रम	५०	६०	७०
६४.	३.४.१	कृषि उपज प्याकेजिड, लेबलिङ गुणस्तर जाँच तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम तथा अन्तरकृया	१००	१००	१००
६५	३.४.२	कृषि उपभोग्य वस्तुको माग तथा बजारको सम्भाव्यता अध्ययन	३००		
६६	३.४.३	जैविक प्रविधि र खेती सम्बन्धी नियमित तालिम	७०	८०	९०
६७.	३.४.४	मेड इन त्रिपुरासुन्दरीको ब्रान्डीङका लागि प्रोत्साहन	२००	२५०	३००
६८	३.५.१	मौरीपालक कृषकको विवरण संकलन तथा उपभोक्ता बजार अध्ययन	१५०		
६९	३.५.२	मौरीपालन तालिम सञ्चालन	१००	१००	१००
७०.	३.५.३	लागत सहभागितामा मौरीको घरमा सहयोग		१५०	१५०
७१	३.५.४	मह ब्रान्डीङसम्बन्धी तालिम सञ्चालन	८०	८०	८०
७२	४.१.१	नगरस्तरीय कृषि तथा वनस्पती पार्श्वचित्र Profile तयार	५००		
७३.	४.१.२	नगरपालिका स्तरीय Herbarium निर्माण तथा संचालन	१५००	५००	३००
७४	४.१.३	जडीबुटी सम्बन्धी ब्रोसर प्रकाशन	१००		
७५	४.१.४	स्थानीय जडीबुटी पहिचान तथा उपयोगिता र संरक्षण बारे जनचेतना अभियान	१००	१५०	२००

७६.	४.२.१	जडीबुटी उत्पादनसम्बन्धी तालिम सञ्चालन			
७७	४.२.२	प्राकृतिक चिकित्सा, आयूर्वेद विज्ञान, योग साधनामा लागेका विज्ञहरू तथा कृषक अन्तरक्रिया	५०	६०	७०
७८	४.३.१	जडीबुटी उत्पादन प्राविधिक सहयोग कक्ष निर्माण तथा व्यवस्थापन		५००	८००
७९.	४.३.२	अन्तरबाली अन्तर्गत जडीबुटी उत्पादन तालिम सञ्चालन	४०	६०	८०
८०	४.३.३	खेर गैरहेको जमिन र वन क्षेत्रलाई लिजमा दिन अभिलेखिकरण	३००		
८१	४.३.४	कृषि उपज संकलन केन्द्रमा जडीबुटी संकलन कक्ष निर्माण		२००	३००
८२.	४.३.५	अति विपन्न कृषकलाई जडीबुटीको व्यावसायिक उत्पादनमा अनुदान	५००	६००	८००
८३	४.३.६	कृषि उपज बजार बिकास घुम्ती कोष	५००	५००	५००
८४	४.३.७	सेवा केन्द्र भवन निर्माण तथा स्तरोन्नति		१५००	५००
८५.	४.३.८	कृषि उपशाखा तथा सेवा केन्द्र व्यवस्थापन	३००	३००	३५०
८६	४.३.९	स्याउ तथा ओखर खेतिमा अधारीत तालिम सञ्चालन	२५०	२५०	२५०
८७	४.३.१०	वडा नं ४ मा केशर खेतिको सिपको विकास तथा अनुदान	१२००	१२५०	१३००
८८.	४.३.११	हिउँदै मकै विस्तार कार्यक्रम	१५०	१५०	१५०
८९	४.३.१२	आलु, बीउ आलु प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२५०	२५०	२५०
९०	४.३.१३	खाद्यान्न बीज वृद्धि आत्मनिर्भर कार्यक्रम (प्रतिफलमा आधारित)	१०००	८००	६००
९१.	४.३.१४	सिमि बाली ब्लक स्थापना अनुदान (प्रतिफलमा आधारित)	५००	५००	५००
९२	४.३.१५	आकस्मिक बाली संरक्षण कार्यक्रम (रोग किरा नियन्त्रण)	२००	२००	२००
९३	४.३.१६	फलफूल खेती विस्तार सहयोग कार्यक्रम	५००	५००	५००
९४.	४.३.१७	खाद्य सुरक्षा तथा पोषण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	५००	५००	५००
९५	४.३.१८	लागत सहभागितामा कृषि आधुनिकीकरण तथा यान्त्रिकरण	१५००	२०००	२५००
९६	४.३.१९	निःशुल्क कृषि बिमा कार्यक्रम	३००	४००	५००

९७.	४.३.२०	शीत भण्डार निर्माण संघ समपूरक प्रस्तावित	९००००	९००००	
९८	४.३.२१	कृषि साझेदारी कार्यक्रम	२५००	२०००	२०००
पशुपंक्षी तथा मत्स्य पालन					
९९	१.१.१	अगुवा तथा युवा कृषक विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम	१००	१००	१००
१००.	१.१.२	हरियो घाँसमा आधारित पशुपालन कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा आधारित अनुदान			
१०१	१.२.१	उन्नत जातका बोका, बहर तथा माउमा अनुदान	२००	२००	२५०
१०२	१.२.२	बेरोजगार युवाहरूलाई रैथाने जातका पशुपंक्षीपालन कार्यक्रम	५००	५००	५००
१०३.	१.२.३	“मल र माटोसँग खेल्ने किसानलाई दुध उत्पादनमा आधारित अनुदान कार्यक्रम” संचालन	२००	२००	२००
१०४	१.३.१	घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण	१५०	१५०	२००
१०५	१.३.२	घाँसेबाली उत्पादन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	८०	८०	८०
१०६.	१.३.३	घाँसको व्यावसायिक उत्पादनसम्बन्धी कृषक तालिम	५०	५०	५०
१०७	१.३.४	पशुपन्छी स्वास्थ्य घुम्ती सेवा सञ्चालन	५०	५०	५०
१०८	१.३.५	पशुबीमा अनुदान तथा अन्तरक्रिया	५००	६००	७००
१०९.	१.३.६	पशुखोप घुम्ती सेवा	१५०	१८०	१९०
११०	१.३.७	कृत्रिम गर्भाधान सेवा सञ्चालन	३००	३५०	२००
१११	१.३.८	उन्नत पशुनश्ल श्रोत केन्द्र स्थापना		३००	
११२.	१.३.९	कृषिदाना उद्योग स्थापनामा सहूलियत			५००
११३	१.३.१०	पशु कृषक पाठशाला सञ्चालन तथा शिक्षक प्रबन्ध	२००	२००	२००
११४	१.३.११	लागत सहभागितामा पशु म्याट लगायत सामग्री वितरण	२००	२००	२००
११५.	१.३.१२	पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरिय घाँस बीज बैङ्क स्थापना तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापना संभाव्यता अध्ययन	५००		
११६	१.३.१३	नगरस्तरिय दूध चिस्यान केन्द्र स्थापना तथा नियमित संचालन			१०००
११७	१.३.१४	हयाचरी उद्योग स्थापना संभाव्यता अध्ययन तथा नीजि क्षेत्र अन्तरकृया		५००	
११८.	१.३.१५	छुर्पि प्रसोधन तथा वजारीकरण	५००	५००	५००

११९	१.३.१६	मिल्किङ मेसिनमा अनुदान	१५०	१५०	१६०
१२०	२.१.१	घरपालुवा पशुपन्छी तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली निर्माण		३५०	
१२१.	२.१.२	वार्षिक पशुजन्य उत्पादन, माग तथा आपूर्ति तथ्याङ्क प्रणाली निर्माण	५००	१००	१००
१२२	२.२.१	पशुपंक्षीजन्य उत्पादन निर्यात बजारको माग अध्ययन		२००	
१२३	२.२.२	प्रशोधन, लेबलिङ, गुणस्तर मापन तथा ब्रान्डीडसम्बन्धी तालिम	१००	१००	१००
१२४.	२.२.३	मुख्य उपभोक्ता बजार स्थित व्यापारीहरूसँग माग संकलन		८०	
१२५	३.१.१	माछा पालक कृषक विवरण संकलन	५०		
१२६	३.१.२	माछापालन तालिम सञ्चालन	१००	१००	१००
१२७.	३.२.१	भुरा वितरण अनुदान	३००	३५०	३८०
१२८	३.२.२	माछापालक कृषक प्राविधिक ज्ञान सम्प्रेषण	४०	४०	४०
१२९	३.२.३	आधुनिक माछा संकलन, प्रशोधन तथा बिक्री केन्द्र स्थापना तथा संचालन	३००	२००	२००
१३०.	३.३.१	स्थानीयस्तरमा उत्पादित माछाको खपत हुनसक्ने प्रमुख बजारहरूको अध्ययन		१००	
१३१	३.४.१	लागत सहभागितामा माछा पोखरी निर्माण	३००	३५०	४००
१३२	३.४.२	पोखरी निर्माणमा प्राविधिक सहयोग	२००		
१३३.	३.४.३	मागमा आधारित कुखुरा, बाख्रा पकेट कार्यक्रम	७००	७००	७००
१३४	३.४.४	पशु बाँझोपन पशु स्वास्थ्य घरदैलो सेवा	२००	२००	२००
१३५	३.४.५	आकस्मिक सेवा (नमूना संकलन, प्रेषण तथा परीक्षण)	१००	१००	१००
१३६.	३.४.६	भेटेनरी घुम्ती पशु स्वास्थ्य सेवा	५००	५००	५००
१३७	३.४.७	प्रयोगशाला सेवा उपचार	२००	२००	२००
१३८	३.४.८	पशु औषधी तथा उपकरण खरिद	१०००	१२००	१४००
१३९.	३.४.९	पशु पोषण कार्यक्रम	५००	५५०	६००
१४०	३.४.१०	पशु बिकास उपशाखा तथा सेवा केन्द्र व्यवस्थापन	३००	३५०	४००
१४१	३.४.११	आधुनिक पशु बधशाला निर्माण तथा संचालन	१०००	१०००	२०००
१४२.	३.४.१२	छाडा पशु चौपाया व्यवस्थापन	७००	८००	९००

१४३	३.४.१३	पशु साझेदारी कार्यक्रम	१४०००	१४६००	१२८००

७.२ त्रिपुरासुन्दरी नगरपालीकाको सबै वडाहरु गरीने कार्यक्रमहरु

क्र.स.	क्रियाकलापको नाम	वडागत	कारण	कैफियत
१	प्रांगारक मल , गोठे मलको प्रयोग	१,२, ३, ४,५,६	प्रांगारिक पदार्थ २ प्रतिसत भन्दा कम रहेको	माटो नमुना विश्लेषण नतिजा
२	गोठ ब्यवस्थापन सुधार कार्यक्रम	सबै वडाहरु	लगभग ८६ % कृषकको रुचि रहेको	सर्वेक्षणको नतिजा
३	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रहरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग	एक वडा एक उपकरण सेवा केन्द्र	लगभग ७४ % कृषकको यान्त्रिकरणमा रुचि रहेको	सर्वेक्षणको नतिजा
४	बेमौसमि तरकारी उत्पादन (टनेल प्रबिधि)	सबै वडाहरु (तालिका ३.१०.१ अन्तर्गत)	लगभग ६५ % कृषकको टनेल प्रबिधि अपनाउन रुचि रहेको	सर्वेक्षणको नतिजा
५	एग्रोभेटलाई बिषादि तथा स्वदेशि विउ बिजन सम्बन्धि तालिम	समग्र नगरपालिकामा एउटा	लगभग ७१ प्रतिशत कृषक उत्पादन सामागग्रिहरुको लागि एग्रोभेटमा आउने गर्दा	सर्वेक्षणको नतिजा
६	प्राविधिक तालिम	सबै वडामा	रोग, किरा, प्रबिधि, बिउ, बेर्ना, आदिबारे ज्ञानको कमि	सर्वेक्षणको नतिजा

७.३ त्रिपुरासुन्दरी नगरपालीकाको वडागत रुपमा कृषि बिकास कार्यक्रम

क्र.स	क्रियाकलापको नाम	ईकाई	परिमाण	बजेट (हजार)	कैफियत
वडा नं १ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरुको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	प्राङ्गारीक तरकारी, आलु, अंगुर, मार्सिधान, कागति पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	६	६००	
४	करेसा बारी प्रवर्धन कार्यक्रम	वटा	६	६००	
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	वटा	२	५००	
६	टनेल खेती प्रवर्धन कार्यक्रम	वटा	१	३००	

७	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
८	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	संख्या	१०	१५००	
९	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग	संख्या	५०	१०००	
१०	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
११	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
१२	भैसी तथा गाई नश्ल सुधार कार्यक्रम	संख्या	३	९००	
१३	वाघ्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	संख्या	३	६००	
१४	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
१५	पशुपन्थी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१६	डालेघाँस प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	३	१५०	
१७	आधुनिक बजार संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग	संख्या	१	२०००	
१८	सिमि खेती प्रवर्धन	संख्या	२	५००	
१९	दुध चिश्यान केन्द्र स्थापना	संख्या	१	२०००	
२०	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
२१	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्र (custom hiring center) को स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
२२	मत्स्य प्रवर्धन कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
जम्मा				१२४३०	
वडा नं २ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	५	५०	
३	प्रांगारीक तथा ब्यवसायी तरकारी खेती	पटक	५	५०	
४	आलु, लसुन, चिनो र फापर बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	५	१०००	
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी सहयोग कार्यक्रम	वटा	२	५००	
६	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
७	साना सिचाई मर्मत संभार तथा निर्माण	संख्या	१५	२२५०	
८	मत्स्य प्रवर्धन कार्यक्रम	संख्या	२	५००	
९	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
१०	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	

११	वाख्रा, गाई, भैसि बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	संख्या	९	१८००	
१२	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
१३	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१४	डालेघाँस प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	३	१५०	
१५	कुखुरा पालन सहयोग कार्यक्रम	पटक	१	५००	
१६	सिमि उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	५	५००	
१७	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१८	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्र (custom hiring center) हरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
१९	आधुनिक बजार संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग	संख्या	१	२०००	
जम्मा				११७२०	
वडा नं ३ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	गहु, च्याउ, आलु तथा तरकारी बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृंखला बिकास	वटा	४	१०००	
४	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
५	साना सिचाई मर्मत संभार तथा निर्माण	संख्या	१५	२२५०	
६	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
७	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
८	कुखुरा तथा टर्कि पालन सहयोग कार्यक्रम	संख्या	३	६००	
९	बाख्रा, गाई र भैसी नश्ल सुधार कार्यक्रम	संख्या	३	९००	
१०	मत्स्य प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	१	५००	
११	दुध चिस्थान केन्द्र स्थापना	संख्या	१	१०००	
१२	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
१३	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१४	ओखर, स्याउ प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	२	५००	
१५	आधुनिक बजार संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग	संख्या	१	२०००	
१६	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	

१७	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center)हरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
जम्मा				११२३०	
वडा नं ४ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरुकोक्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	गहु, आलु, च्याउ तथा बेमौसमी तरकारी बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	६	१२००	
४	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
५	कागती खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	संख्या	३	६००	
६	केशर खेति सहयोग कार्यक्रम	संख्या	१	२०००	
७	साना सिचाई मर्मत संभार तथा निर्माण	संख्या	१५	२२५०	
८	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
९	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
१०	वाख्रा, गाई, भैसी, तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	संख्या	३	६००	
११	तरकारी खेति सहयोग कार्यक्रम	संख्या	५	१०००	
१२	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
१३	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१४	ओखर, स्याउ प्रर्वर्दन कार्यक्रम	संख्या	१	५००	
१५	दुध चिश्यान केन्द्र स्थापना	संख्या	१	१०००	
१६	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१७	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center)हरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
१८	जग्गा एकिकृत सहयोग	संख्या	२	१०००	
१९	आधुनिक बजार संकलन केन्द्रहरु स्थापना सहयोग	संख्या	१	२०००	
जम्मा				१४६३०	
वडा नं ५ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	

२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	प्राङ्गारीक तरकारी, खुर्सानी, चिनो, ओखर, आलु बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	६	१२००	
४	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
५	माटोकोखाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
६	एकिकृतखाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
७	नश्ल सुधार तथा दुध उतपादन अभिवृद्धी तथा उत्पादन विविधिकरण कार्यक्रम	संख्या	९	१८००	
८	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
९	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१०	पाडा पाडि स्रोत केन्द्र स्थापना सहयोग	संख्या	१	१०००	
११	मत्स्य बिकास कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
१२	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१३	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center)हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
१४	बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम, संकलन केन्द्र स्थापना	संख्या	२	१०००	
१५	फलफुल प्रवर्धन कार्यक्रम	संख्या	६	१२००	
जम्मा				९६८०	
वडा नं ६ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	प्राङ्गारीक तरकारी, खुर्सानी, चिनो, ओखर, आलु बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	६	१२००	
४	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
५	माटोकोखाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
६	एकिकृतखाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
७	नश्ल सुधार तथा दुध उतपादन अभिवृद्धी तथा उत्पादन विविधिकरण कार्यक्रम	संख्या	९	१८००	

८	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
९	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१०	पाडा पाडि स्रोत केन्द्र स्थापना सहयोग	संख्या	१	१०००	
११	मत्स्य बिकास कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
१२	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१३	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center)हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
१४	बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम, संकलन केन्द्र स्थापना	संख्या	२	१०००	
१५	फलफुल प्रवर्धन कार्यक्रम	संख्या	६	१२००	
जम्मा			९६८०		
वडा नं ७ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	च्याउ, आलु, ओखर, सिमि तथा तरकारि बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	४	१०००	
४	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
५	साना सिचाई मर्मत संभार तथा निर्माण	संख्या	१५	२२५०	
६	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
७	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
८	कुखुरा पालन सहयोग कार्यक्रम	संख्या	३	६००	
९	बाख्रा, गाई र भैसि नश्ल सुधार कार्यक्रम	संख्या	३	९००	
१०	मत्स्य प्रबर्धन कार्यक्रम	संख्या	१	५००	
११	दुध चिश्यान केन्द्र स्थापना	संख्या	१	१०००	
१२	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
१३	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१४	माहुरी पालन अनुदान	संख्या	२	५००	
१५	आधुनिक बजार संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग	संख्या	१	२०००	
१६	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	

१७	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center)हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
जम्मा				११२३०	
वडा नं ८ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	च्याउ, आलु, ओखर, सिमि तथा तरकारी बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	६	१२००	
४	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण (डुवान सहन सक्ने जात समेत)	संख्या	१५००	१५०	
५	माटोकोखाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
६	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
७	नश्ल सुधार तथा दुध उतपादन अभिवृद्धी तथा उत्पादन विविधिकरण कार्यक्रम	संख्या	९	१८००	
८	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
९	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१०	पाडा पाडि स्रोत केन्द्र स्थापना सहयोग	संख्या	१	१०००	
११	सिमि बिकास कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
१२	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१३	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center)हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	५००	
१४	बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम, संकलन केन्द्र स्थापना	संख्या	२	१०००	
१५	फलफुल प्रवर्धन कार्यक्रम	संख्या	६	१२००	
जम्मा				९६८०	
वडा नं ९ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	बेमौसमी तरकारी, फापर, तथा आलु बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	४	६००	

४	फलफुल प्रवर्धन कार्यक्रम	वटा	४	८००	
५	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
६	साना सिँचाई निर्माण तथा मर्मत संभार	संख्या	२००	२०००	
७	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
८	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
९	पशु नश्रु सुधार, उत्पादन अभिवृद्धि तथा उत्पादन विविधिकरण कार्यक्रम	संख्या	६	१२००	
१०	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
११	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१२	सिमि उत्पादन सहयोग	संख्या	५	१०००	
१३	स्याउ तथा ओखर बिकास कार्यक्रम	संख्या	५	१०००	
१४	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१५	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center) हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	८००	
१६	बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
जम्मा				८५८०	
वडा नं १० को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	बेमौसमी तरकारी, फापर, तथा आलु बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	वटा	४	६००	
४	फलफुल प्रवर्धन कार्यक्रम	वटा	४	८००	
५	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
६	साना सिँचाई निर्माण तथा मर्मत संभार	संख्या	२००	२०००	
७	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
८	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
९	पशु नश्रु सुधार, उत्पादन अभिवृद्धि तथा उत्पादन विविधिकरण कार्यक्रम	संख्या	६	१२००	
१०	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
११	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	

१२	सिमि उत्पादन सहयोग	संख्या	५	१०००	
१३	स्याउ तथा ओखर बिकास कार्यक्रम	संख्या	५	१०००	
१४	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१५	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center) हरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	८००	
१६	बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
जम्मा				८५८०	
वडा नं ११ को कृषि बिकास कार्यक्रम					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	पटक	३	१५०	
२	कृषकहरूको क्षमता बिकास स्थलगत तालिम	पटक	६	६०	
३	बेमौसमी तरकारी, फापर, तथा आलु बालीका पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृंखला बिकास	वटा	४	६००	
४	फलफुल प्रवर्धन कार्यक्रम	वटा	४	८००	
५	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	संख्या	१५००	१५०	
६	साना सिँचाई निर्माण तथा मर्मत संभार	संख्या	२००	२०००	
७	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	संख्या	३	६०	
८	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	६	६०	
९	पशु नश्ल सुधार, उत्पादन अभिवृद्धि तथा उत्पादन विविधिकरण कार्यक्रम	संख्या	६	१२००	
१०	पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम	पटक	४	२००	
११	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम	पटक	३	३००	
१२	सिमि उत्पादन सहयोग	संख्या	५	१०००	
१३	स्याउ तथा ओखर बिकास कार्यक्रम	संख्या	५	१०००	
१४	महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	संख्या	२०	१०००	
१५	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवाकेन्द्र (custom hiring center) हरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग	संख्या	१	८००	
१६	बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	२	१०००	
जम्मा				८५८०	

८. प्रस्तावित अनुगमन योजना

कार्यान्वयन कार्ययोजनाको प्रभावकारीताका लागि त्रिपुरासुन्दरी नगरपालीकाको ३ वर्षे अनुगमन कार्ययोजना तालिकामा प्रस्तुत गरिए अनुसार हुनेछ ।

प्रतिफल	मुख्य कृयाकलापहरू	कार्यान्वयन निकाय	समयावधि	अनुगमन सुचकहरू	प्रतिफल
आधारभूत तथ्याङ्क व्यवस्थापन	नगरपालिकाको कृषि गणना	नगरपालिका	१ वर्ष भित्र	नगरपालिका कृषि तथ्याङ्क पुस्तिका	कृषि गणना सम्पन्न भई कृषि सम्बन्धी आधारभुत तथ्याङ्क अध्यावधिक भएको हुने
कृषक वर्गिकरण	व्यवसायिक, व्यवसाय उन्मुख, सिमान्तकृत कृषक परिचय पत्र वितरण	कृषि शाखा, नगरपालिका	१ वर्ष भित्र	परिचय पत्र प्राप्त कृषक संख्या	कृषकहरूको वर्गिकरण भई सबै कृषकहरूले परिचय पत्र प्राप्त गरेकोहुने
क्षमता बिकास	कृषकहरूको क्षमता बिकास तालिम	कृषि शाखा, कृषि ज्ञान केन्द्र,	निरन्तर	सम्पन्न तालिम संख्या, तालिम प्राप्त कृषक संख्या	कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धि भई व्यवसायिक कृषि अवलम्बन गरेकोहुने
जग्गा व्यवस्थापन	सामुहिक खेती प्रोत्साहन	नगरपालिका	३ वर्ष भित्र	सामुहिक खेतीमा संलग्न कृषकसंख्या	सामुहिक खेती प्रवर्द्धन भएको हुने
	स्थानीय भूमि करार सेवा इकाइ स्थापना		२ वर्ष भित्र	भूमि करार सेवा इकाइ संख्या	स्थानीय भूमि करार सेवा इकाई स्थापना भई करार खेती प्रवर्द्धन भएको हुने
	सार्वजनिक जग्गामा व्यवसायिक कृषि प्रवर्द्धन		निरन्तर	व्यवसायिक खेती भएको सार्वजनिक जग्गाको क्षेत्रफल	प्रयोगविहिन रहेका खेतीयोग्य सार्वजनिक जग्गामा व्यवसायिक खेती भएको हुने
मूल्य श्रृंखला	खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, दलहन				

बिकास कार्यक्रम	बालीका मूल्य श्रृंखला बिकास				
वीउ बेर्ना उपलब्धता	निजी नर्सरी स्थापना सहयोग	नगरपालिका फार्म, केन्द्र, कृषि इकाई, निजी एग्रोभेटहरू	निरन्तर	निजी नर्सरीहरूको संख्या	आवश्यक परिमाणमा विउ विजन, बेर्ना, विरूवा, मत्स्यभुराहरू उत्पादन भइ ५ वर्षमा बिउ बेर्नामा आत्मनिर्भर भएको हुने
	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना		निरन्तर	व्यवसायिक विउ बिजन उत्पादन समुह सहकारीहरूको संख्या	आवश्यक परिमाणमा विउ विजन, बेर्ना, विरूवा, मत्स्यभुराहरू उत्पादन भइ ५ वर्षमा बिउ बेर्नामा आत्मनिर्भर भएको हुने
	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण		निरन्तर	वितरित उन्नत हाइब्रिड विउको परिमाण मे टन	
	एग्रोभेट सन्चालन सहयोग		निरन्तर	सन्चालित एग्रोभेट संख्या	
रसायनिक मल वितरण र माटोको खाद्यतत्व व्यवस्थापन	स्थानिय सहकारीहरूलाई रसायनिक मल कारोवारमा प्रोत्साहन	नगरपालिका फार्म, केन्द्र, कृषि इकाई, सहकारी संस्थाहरू, प्रयोगशालाहरू	निरन्तर	मल कारोबारमा संलग्न सहकारी संख्या, कारोबार भएको मलको परिमाण	रसायनिक मलको सहज उपलब्धता र उचित प्रयोग मार्फत उत्पादन वृद्धी भएको हुने
	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि माटो शिविर सन्चालन		निरन्तर	माटो शिविर सन्चालन संख्या	

	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला सन्चालन		निरन्तर	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन कृषक पाठशाला संख्या	
सिंचाई कार्यक्रम	सतह सिंचाई संरचनाहरू निर्माण र मर्मत संभार	सिंचाई इकाई, कृषि शाखा, नगरपालिका, ज्ञानकेन्द्र, प्रादेशिक र केन्द्रिय मन्त्रालय र निर्देशनालयहरू	५ वर्ष भित्र	निर्माण भएका सिंचाई संरचनाहरू संख्या, सिंचाइकमाण्ड क्षेत्र हेक्टर	सिंचित क्षेत्रफलमा वृद्धि भई कम्तीमा ७५ प्रतिशत क्षेत्रफलमा सिंचाई सुविधा पुगेको हुने
	डिप ट्युबवेल जडान		२ वर्ष भित्र		
	आधुनिक सिंचाई प्रविधिहरू जडान (ड्रिप, स्प्रिङ्कलर)		निरन्तर		
पशुपंक्षी बिकास कार्यक्रम	स्थानीय पशुवस्तुहरूको नश्लसुधार कार्यक्रम (कृत्रिम गर्भाधान, उन्नत नश्लका साँढे, राँगो, बोकाहरू वितरण)	नगरपालिका फार्म, केन्द्र, कृषि इकाई, सहकारी संस्थाहरू, प्रयोगशालाहरू	सालबसाली	कृत्रिम गर्भाधान, उन्नत नश्लका साँढे, राँगो, बोकाहरू वितरण संख्या	उन्नत पशुनश्लहरू, उचित पोषण, पशुरोगहरूको व्यवस्थापनले गर्दा कम्तीमा ५० प्रतिशत कृषकहरू व्यवसायिक पशु उत्पादनमा संलग्न भएको हुने।
	उन्नत भैसी, गाई, बाख्राहरू वितरण सहयोग		सालबसाली	उन्नत भैसी, गाई, बाख्राहरू वितरण संख्या	
	डाले घाँस प्रवर्द्धन कार्यक्रम		सालबसाली	डाले घास लगाएको क्षेत्रफल हे	
	दुग्ध संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		प्रथम, द्वितीय र तृतीय वर्ष	दुग्ध संकलन केन्द्र संख्या	

	मासु पसल सुधार सहयोग		प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	सुधारिएका मासु पसल संख्या	
	दुग्ध ढुवानी सहयोग		प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष		
संस्थागत सुधार	कृषक समुह सहकारी गठन	नगरपालिकाका फार्म, केन्द्र, कृषि इकाइ, सहकारी संस्थाहरू, प्रयोगशालाहरू	प्रत्येक वर्ष	कृषक समुह सहकारी संख्या	नगरपालिका स्तरमा कृषि सम्बन्धी संस्थाहरू स्थापना भएको हुने
	मुल्य शृंखला संजाल बिकास		निरन्तर	मुल्य शृंखला संजाल संख्या	
	सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्र स्थापना		प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्र संख्या	
	भूमि करार सहजिकरण इकाइ स्थापना		दोश्रो, तेश्रो वर्ष	भूमि करार सहजिकरण इकाइ संख्या	
कृषि यान्त्रिकीकरण	महिलामैत्री कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण वितरण	नगरपालिका	दोश्रो, तेश्रो वर्ष	वितरित यन्त्र, औजार र उपकरणहरू संख्या	यान्त्रिकीकरण मार्फत उत्पादन लागतमा कमी आएको हुने
	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्र (custom hiring center) हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग	नगरपालिका	प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्र (custom hiring center) संख्या	

कृषि विमा सहयोग	बिमा समितिसँगको समन्वयमा अभिमुखीकरण तथा विमा अभिकर्ता तालिम	नगरपालिका	दोश्रो वर्ष	विमा अभिकर्ताहरू संख्या	स्थानीयस्तरमा कृषि तथा पशुपंक्षी विमामा वृद्धि भएको हुने
	विमा कम्पनीहरूलाई स्थानीयस्तरमा बाली तथा पशु विमा उत्प्रेरणा सहयोग	विमा समिति, नगरपालिका	दोश्रो, तेश्रो वर्ष	कुल बिमित रकम रु	
कृषि सूचना तथा संचार	स्थानीयस्तरमा किसान कल सेन्टरहरू स्थापना सहयोग	नगरपालिका, स्थानीय सन्चार माध्यमहरू	दोश्रो, तेश्रो वर्ष	किसान कल सेन्टर संख्या	कृषि सूचना तथा प्रसारण प्रभाकारी भएको हुने
कृषि कर्जा कार्यक्रम	स्थानीय वित्तिय संस्थाहरूलाई कृषिमा लगानी प्रोत्साहन सहयोग	नगरपालिका, स्थानीय वित्तिय संस्थाहरू	प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	स्थानीय वित्त संस्थाहरूले कृषिमा गरेको लगानी रु	स्थानीय वित्त संस्थाहरू मार्फत कृषिमा कम्तीमा १० प्रतिशत लगानी भएको हुने
उपज बजारिकरण सहयोग कार्यक्रम	स्थानीय संकलन केन्द्र स्थापना सहयोग	नगरपालिका, स्थानीयसन्चार माध्यमहरू, ज्ञानकेन्द्रहरू	प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	संकलन केन्द्रहरूको संख्या	प्रत्येक वडामा कम्तीमा २ वटाको दरले संकलन केन्द्रहरू स्थापना भएको हुने
	हाट बजार सन्चालन र व्यवस्थापन		प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	हाट बजार संख्या	प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ वटाको दरले व्यवस्थित हाटबजारहरू स्थापना भएको हुने
	स्थानीय तरकारी तथा फलफूल भण्डारगृह निर्माण		प्रथम, द्वितिय र तृतीय वर्ष	भण्डार गृह संख्या	कम्तीमा २ वटा स्थानीय तरकारी तथा फलफूल भण्डार गृह निर्माण भएको हुने

९. त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको तिन वर्षे कृषि बिकास रणनितिको सोच तालिका

विवरणात्मक सङ्क्षेप	कार्यसम्पादन सूचकहरु	पुष्ट्याईका आधारहरु	जोखिम र अनुमान
लक्ष्य (Goal) समग्र कृषि बिकासका एकीकृत संयोजन र परिचालन मार्फत खाद्य पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै कृषि आधुनिकीकरण मार्फत त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको समग्र आर्थिक बिकासमा टेवा पुर्याउने ।	- योजनाको अन्त्य सम्म गुणस्तरीय उत्पादन सामग्रीहरुको सहज उपलब्धता देखि प्रशोधन र बजारिकरण सम्मका कृयाकलापहरु मार्फत मूल्य श्रृंखला मजबुत भएको हुने । - योजना अवधिभित्र खाद्धान्नमा आत्मनर्भर भै निर्यात उल्लेख्य सुधार गर्ने छ ।	सर्वेक्षण प्रतिवेदनहरु, योजना समिक्षा दस्तावेजहरु, नगरपालिका प्रोफायल	योजना दस्तावेज समयमै स्विकृत भएको हुने ।
उद्देश्य (Purpose) १. कृषि लाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रुपमा बिकास गर्दै स्थानीय रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने २. नगरपालिकाको भौगोलिक र माटोको अवस्था अनुसार उपयुक्त बाली बस्तुहरुको पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्ने ३. कृषि उत्पादन देखि बजारिकरण सम्मको समग्र मूल्य श्रृंखला मजबुद बनाउने	- अन्त्य सम्ममा कम्तीमा २० प्रतिशत ग्रामिण युवाहरु कृषि क्षेत्रमा अवद्ध भएको हुनेछ । - अन्त्य सम्ममा नगरपालिकाका प्रमुख कृषि उपजहरुको कम्तीमा २ हे का १०० वटा पकेटहरु स्थापना भएको हुने । - अन्त्य सम्म पकेट अनुसारका कम्तीमा १५ बाली बस्तुहरुका मूल्य श्रृंखला मजबुद भएको हुने ।	सर्वेक्षण प्रतिवेदनहरु, योजना समिक्षा दस्तावेजहरु, नगरपालिका प्रोफायल	आवश्यक बजेट र जनशक्ति समयमै उपलब्ध भएको हुने केन्द्रिय, प्रादेशिक र अन्य स्थानीय सरकारहरु बिच उपयुक्त समन्वय र सहकार्य भएको हुने ।
प्रतिफल (Output)	कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धि भई व्यवसायिक कृषि अवलम्बन गरेको हुने	सर्वेक्षण प्रतिवेदनहरु, योजना समिक्षा	

अवश्यक परिमाणमा विउ विजन, बेर्ना, विरूवा, मत्स्य भुराहरू उत्पादन भएको हुने, रसायनिक मलको सहज उपलब्धता भएको हुने, सिंचित क्षेत्रफलमा वृद्धि भएको हुने, उन्नत पशु नश्लहरू, उचित पोषण, पशुरोगहरूको व्यवस्थापन भएको हुने, स्थानीय वित्त संस्थाहरू मार्फत कृषिमा लगानी भएको हुने, संकलन केन्द्रहरू स्थापना भएको हुने, व्यवस्थित हाट बजारहरू स्थापना भएको हुने, स्थानीय तरकारी तथा फलफूल भण्डार गृह निर्माण भएको हुने ।	● सामुहिक खेती प्रवर्द्धन भएकोहुने ● अवश्यक परिमाणमा विउ विजन, बेर्ना, विरूवा, मत्स्य भुराहरू उत्पादन भई ३ वर्षमा बिउ बेर्नामा अत्मनिर्भर भएको हुने ● रसायनिक मलको सहज उपलब्धता र उचितप्रयोग मार्फत उत्पादन वृद्धि भएको हुने ● सिंचित क्षेत्रफलमा वृद्धि भईकम्तीमा ९० प्रतिशत क्षेत्रफलमा सिँचाई सुविधा पुगेको हुने ● उन्नत पशु नश्लहरू, उचित पोषण, पशु रोगहरूको व्यवस्थापनले गर्दा कम्तीमा ५० प्रतिशत कृषकहरू व्यवसायिक पशु उत्पादनमा संलग्न भएको हुने, ● स्थानीय वित्त संस्थाहरू मार्फत कृषिमा कम्तीमा १८ प्रतिशत लगानी भएको हुने, ● प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ वटाको दरले कृषि तथा दुग्ध संकलन केन्द्रहरू स्थापना भएको हुने, ● प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ वटाको दरले व्यवस्थित हाट बजारहरू स्थापना भएको हुने	दस्तावेजहरू, नगरपालिका प्रोफायल	

	कम्तीमा १ वटा पालिका स्तरमा तरकारी तथा फलफूल भण्डारगृह निर्माण भएको हुने		
क्रियाकलाप (Activities) - नगरपालिकाको कृषि गणना - कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व सम्बन्धी मैषमीतथ्याङ्क संकलन - व्यवसायिक, व्यवसाय उन्मुख, सिमान्तकृत कृषक परिचयपत्र वितरण - कृषकहरूको क्षमता विकास तालिम - कृषि प्राविधिकहरूको क्षमता विकास तालिम - जग्गा चक्लाबन्दी गरि सामुहिक खेती प्रोत्साहन - स्थानीय भूमि करार सेवा इकाइ स्थापना - भूमिबिहिनहरूका लागि करार खेतीमा सहजिकरण - सार्वजनिक जग्गामा व्यवसायिक कृषि प्रवर्द्धन - निजी नर्सरी स्थापना सहयोग - वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	■ लगानी (Input) नगरपालिकाको कृषि गणना कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व सम्बन्धी मौसमी तथ्याङ्क संकलन व्यवसायिक, व्यवसाय उन्मुख, सीमान्तकृत कृषक परिचय पत्र वितरण कृषकहरूको क्षमता विकास तालिम कृषि प्राविधिकहरूको क्षमता विकास तालिम सामुहिक खेती प्रोत्साहन स्थानीय भूमि करार सेवा इकाइ स्थापना भूमिबिहिनहरूका लागि करार खेतीमा सहजिकरण सार्वजनिक जग्गामा व्यवसायिक कृषि प्रवर्द्धन खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, दलहन बालीका मूल्य शृंखला विकास	सर्वेक्षण प्रतिवेदनहरू, आयोजना प्रगित दस्तावेजहरू	

● हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण ● एग्रोभेट सन्चालन सहयोग ● स्थानिय सहकारीहरूलाई रसायनिक मल कारोवारमा प्रोत्साहन ● रसायनिक मल ढुवानी सहयोग ● रसायनिक मल जगेडाका लागि गोदाम घर निर्माण ● एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम ● सतह सिंचाइ संरचनाहरू निर्माण र मर्मत संभार ● डिप ट्युववेल जडान, स्यालो ट्युववेल जडान ● आधुनिक सिंचाइ प्रविधिहरू जडान डिपबोरिड आदि ● माटोको अवस्था नक्शांकन ● भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग ● माटो स्वास्थ्य परिचय पत्र वितरण	प्रत्येक वडामा समुहमा आधारित कृषि सेवा केन्द्र स्थापना निजी तथा समुहमा नर्सरी स्थापना सहयोग वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण एग्रोभेट सन्चालन सहयोग स्थानिय सहकारीहरूलाई रसायनिक मल कारोवारमा प्रोत्साहन रसायनिक मल ढुवानी सहयोग रसायनिक मल जगेडाका लागि गोदाम घर निर्माण खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सतह सिंचाइ संरचनाहरू निर्माण र मर्मत संभार डिप ट्युववेल जडान, स्यालो ट्युववेल जडान		

● माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि माटो शिविर सन्चालन ● एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम ● स्थानीय पशुवस्तुहरूको नश्ल सुधार कार्यक्रम (कृत्रिम गर्भाधान, उन्नत नश्लका साँढे, राँगो, बोकाहरू वितरण) ● उन्नत नश्ल भैंसी, गाई, बाख्राहरू वितरण सहयोग ● पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम ● पशुपंक्षि नियमित खोप कार्यक्रम ● डालेघास प्रवर्द्धन कार्यक्रम ● दुग्ध संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग ● दुग्ध ढुवानी सहयोग ● कृषक समुह सहकारी गठन, सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्र स्थापना ● भूमि करार सहजिकरण इकाई स्थापना	आधुनिक सिंचाइ प्रविधिहरू जडान (ड्रिप, स्प्रिङ्कलर) माटोको अवस्था नक्शांकन भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग माटो स्वास्थ्य परिचय पत्र वितरण माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम स्थानीय पशुवस्तुहरूको नश्ल सुधार कार्यक्रम (कृत्रिम गर्भाधान, उन्नत नश्लका साँढे, राँगो, बोकाहरू वितरण) उन्नत भैंसी, गाई, माछा, बाख्राहरू वितरण सहयोग पशुरोग निदान र उपचार कार्यक्रम पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम डालेघाँस प्रवर्द्धन कार्यक्रम		

● कृषि सूचना तथा कृषक अन्तरक्रिया चौतारी स्थापना ● महिलामैत्री कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण वितरण ● सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्र (custom hiring center)हरुको स्थापना तथा संचालन सहयोग ● बिमा समितिसँगको समन्वयमा अभिमुखीकरण तथा विमा अभिकर्ता तालिम ● विमा कम्पनीहरुलाई स्थानीय स्तरमा बाली तथा पशुविमा उत्प्रेरणा सहयोग ● स्थानीय भाषामा कृषि सम्बन्धी जानकारी ● सुचनाहरू स्थानीय एफ.एम् ● स्थानीयस्तरमा किसान कल सेन्टरहरू स्थापना सहयोग ● स्थानीय वित्तिय संस्थाहरूलाई कृषिमा लगानी प्रोत्साहन सहयोग	दुग्ध संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग दुग्ध ढुवानी सहयोग कृषक समुह सहकारी गठन मुल्य श्रृखला संजाल बिकास सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्र स्थापना भूमि करार सहजीकरण इकाई स्थापना कृषि सूचना तथा कृषक अन्तरक्रिया चौतारी स्थापना महिलामैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्र (custom hiring center) हरूको स्थापना तथा संचालन सहयोग		

● नगरपालिका कृषक गुनासो सुनुवाइ कक्ष स्थापना ● स्थानीय अधुनिक संकलन केन्द्र स्थापना सहयोग ● स्थानीय हाट बजार व्यवस्थापन उपज ढुवानी सहयोग जिप रिक्सा, ठेला खरिदमा सहयोग ● सामुहिक बजारिकरण सहयोग ● कृषि बजार सुचना प्रणाली बिकास ● स्थानीय तरकारी तथा फलफूल भण्डार गृह निर्माण ● सहयोग दैनिक बजार मूल्य सुचना प्रकाशन	बिमा समितिसँगको समन्वयमा अभिमुखीकरण तथा विमा अभिकर्ता तालिम विमा कम्पनीहरुलाई स्थानीयस्तरमा बाली तथा पशुविमा उत्प्रेरणा सहयोग स्थानीय भाषामा कृषि सम्बन्धी जानकारी, सुचनाहरु स्थानीय एफ.एम. समेतको सहकार्यमा उत्पादन तथा प्रसारण स्थानीयस्तरमा किसान कल सेन्टरहरुको स्थापना सहयोग स्थानीय वित्तिय संस्थाहरुलाई कृषिमा लगानी प्रोत्साहन सहयोग कृषक गुनासो सुनुवाइ कक्ष स्थापना स्थानीय संकलन केन्द्र स्थापना सहयोग स्थानीय हाट बजार व्यवस्थापन उपज ढुवानी सहयोग (जिप, रिक्सा, ठेला खरिदमा सहयोग) सामुहिक बजारिकरण सहयोग संरक्षित संरचनाहरु निर्माण कृषि बजार सुचना प्रणाली बिकास स्थानीय तरकारी तथा फलफूल आधुनिक भण्डार गृह निर्माण सहयोग दैनिक बजार मूल्य सूचना प्रकाशन कृषि पर्यटन उद्योग बाँसमा आधारित उद्योग		

१०. निष्कर्ष

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका मकै बालिमा आधारित बालि प्रणालिको प्रभुत्वता रहेको पाइयो, यसका अलावा आलु, गहुँ र सिमि पनि प्रमुख बालि रहेको र तेलहन बालि (तोरी र तिल) प्रति कृषकहरूको आकर्षण बढेको पाइयो। यस क्षेत्रमा आलु तथा बेमौसमि तरकारी खेतिको व्यवसायिक खेतिको प्रचुर संभाव्यता रहेको पाइयो। यस नगरपालिकाका कृषकहरूको आमदानी स्रोतको रूपमा पशुपालन रहेको पाइयो। व्यवसायिक दुग्ध उत्पादनका लागि गाई भैसि पालनलाई प्रसय दिन सकिने देखियो। त्यसैगरी मासु उत्पादनका लागि बाख्रापालन, कुखुरापालन उत्कृष्ट व्यवसायको रूपमा बिकास हुन सक्ने पाइयो। कृषि प्रसारको अभावमा उन्नत प्रविधिको प्रसार आशातितरूपमा हुन नसक्नुका साथै प्राविधिक ज्ञानको कमि, बजार सम्बन्धि पूर्वाधार, बजार सम्बन्धि ज्ञान तथा सूचनाको अभावले कृषि क्षेत्रमा उचित व्यवसायिकरण हुन नसकेको देखियो। यस पालिकामा सिँचाइको अभाव प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको देखियो।

त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिकाको समग्र कृषि बिकासका लागि कृषि बिकास रणनीति मार्फत निम्न लिखित क्षेत्रहरूलाई दृष्टिगत गरि कार्यक्रमहरूमा लगानि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१). नितीगत सुधार कार्यक्रम:

- आर्थिक, सामाजिक तथा प्राकृतिक श्रोत साधन माथिको पहुँचको आधारमा कृषक वर्गिकरण,
- बाँझो खेत राख्ने र कृषि भूमिको गैह्र कृषि क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्ने,
- युवालाई कृषिमा आकर्षित गर्न सुलभ कर्जाको प्रत्याभूति गर्ने,
- स्थानिय संभावना तथा तुलनात्मक लाभलाई मध्यनजर गरि बालि वस्तुको पकेट क्षेत्र बिकास गरि लगानि केन्द्रित गर्ने,
- सिमान्त कृषकहरूलाई लक्षित गरि आयमूलक कार्यक्रम संचालन सहकारिमा आधारित कृषि उद्योग एवं व्यवसायको प्रवर्धनमा प्राथमिकता दिनुपर्ने,
- विपन्न वर्ग, दलित तथा महिला वर्गबाट कृषि उत्पादन गर्न लक्षित कार्यक्रम संचालन गर्ने।

२). माटो तथा उर्वराशक्ति व्यवस्थापन:

- माटो तथा खाद्यतत्वको दिगो व्यवस्थापनका लागि माटो परिक्षण गर्ने,
- नतिजाका आधारमा एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनलाई बढावा दिने,
- हरियो मलको उत्पादन तथा प्रयोगमा बढावा दिने।

३). खाद्यान्न बालि उत्पादन तथा बिउमा आत्मनिर्भर कार्यक्रम:

- उन्नत बिउको उपलब्धतालाई सुनिश्चित गर्ने,
- समूह तथा समुदायमा आधारित बिउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- बिउको प्रशोधन तथा बजारिकरण गरी नगरपालिकालाई बिउ उत्पादन केन्द्रको रूपमा बिकास गर्ने,
- सुनिश्चित सिँचाइ सुविधाका लागि सतहि, भूमिगत तथा साना सिँचाई पुर्वाधारको बिकास गर्ने,
- कृषि क्षेत्रमा यान्त्रिकरण प्रवर्धन गर्न सहकारि समूह तथा निजी क्षेत्रको साझेदारिमा एक वडा एक custom hiring center स्थापना कार्यक्रम संचालन गर्ने।

४). बजारिकरण तथा पूर्वाधार विकास:

- एक वडा एक सहकारि कार्यक्रम मार्फत कृषि सहकारिलाई कृषि सामाग्रिको विक्रि केन्द्र तथा कृषि उपज संकलन केन्द्रको बिकास गर्ने,
- कृषि पकेटको आसपासमा संकलन केन्द्र निर्माण तथा रणनितिक स्थलमा बजारका पूर्वाधार स्थापना गर्ने,
- सहकारी तथा निजी क्षेत्रको साझेदारिमा कृषि टेलि सेन्टर स्थापना गर्ने,
- बजार सूचना प्रवाहमा स्थानिय संचार माध्यमको उपयोग गर्ने ।

५). वागवानि विकास:

- स्थानिय संभाव्यता, तुलनात्मक लाभ तथा विशिष्ट लाभका आधारमा प्राङ्गरिक खेति, बेमौसमि तरकारि र आलु र सिमि बालिको व्यवसायिक पकेट क्षेत्र स्थापना गर्ने,
- केशर खेतिका लागि संभाव्यता अध्ययन गरी खेतिलाई अगाढि बढाउने ।
- तरकारी खेती पुर्वाधार प्रदर्शन तथा सो पुर्वाधारमा योगदानमा आधारीत अनुदान कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- स्वास्थ्यमा सुधार गर्न तथा वातावरण संरक्षण गर्न घर घरमा कोसावारी कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- व्यावसायिक तरकारि खेतिमा युवाहरूलाई आकृष्ट गर्न युवा स्वरोजगार कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- सिमान्तकृत, भूमिहिन कृषकले जग्गा भाडामा लिइ खेती गर्न अनुदान दिने, खेर गएको जग्गा, बगरहरूमा खेती गराउने,
- आधुनिक नर्सरी स्थापना गर्न निजी तथा सहकारि क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धाको आधारमा योगदानमा आधारीत अनुदान दिने ।

६). पशुपालन:

- पशु स्वास्थ्यमा सुधार गर्न पशु चिकित्सक कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- पशु खोप कार्यक्रमलाई संस्थागत गर्ने,
- निजि क्षेत्रबाट व्यवस्थित बजार तथा सुरक्षित मासु पसल संचालनार्थ योगदानमा आधारित सहयोग गर्ने,
- दुध तथा दुग्ध जन्य पदार्थको विक्रि वितरणलाई सुव्यवस्थित गर्न सहकारि तथा निजि क्षेत्रलाई डेरि फार्म संचालनका लागि प्रशोधन उपकरणमा अनुदान दिने,
- “पशुपन्थिको नश्ल सुधार, उत्पादकत्व र उत्पादन वृद्धिको आधार” भएकोले गाई, भैसी, बाख्राको नश्ल सुधारका लागि कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- कृषिजन्य उप-पदार्थहरूलाई पशु आहाराको रुपमा प्रयोग बढाउन आवश्यक प्रविधि बिकास गर्ने,
- समुदाय स्तरमा उन्नत जातका चरन तथा घासेवालीको उपलब्धताका लागि अभियानमुखी चरन कार्यक्रम तथा घासे वालीको बीउ श्रोत केन्द्रको स्थापना गर्ने ।

विभिन्न वडाहरूमा कृषि प्रर्वधनको सम्भाव्यताअनुसार अपनाउन सकिने बाली पद्धती विवरण

वडा नं.	तरकारि,फलफुल, मसला वालि	अन्नवालि	तेलहनवालि	कोसेवालि	प्राथमिकता तह	कैफियत
१	तरकारि खेति	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	आकासे खेती, सिँचाईको समस्या, रोग कीराको प्रकोप, नदीको कटान, नयाँ व्यवसायमा जोखिम नलिएको
	आलु	गहु, कोदो		भटमास	द्वितीय	
२	तरकारि खेति	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	आंशिक सिँचाई बजारीकरण, सहज यातायात, बेमौसमि तरकारीको सम्भावना, आलु खेतीमा बढ्दो रूची, फूलखेति,
	आलु	चिनो	तोरी	सिमि	द्वितीय	
	लसुन	गहु		सिमि	तृतीय	
३	तरकारि खेति	मकै		सिमि	तृतीय	सिँचाई, प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरि मुख्य अभिवृद्धिको संचालन गरि अर्गानिक तरकारि, च्याउ, लोकल कुखुरा पालन प्रर्वधन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना भएको ।
	स्याउ, लसुन	चिनो	तोरी		प्रथम	
	ओखर	सिमि		भटमास	द्वितीय	
४	स्याउ, ओखर	मकै			तृतीय	प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरि मुख्य अभिवृद्धिको संचालन गरि अर्गानिक तरकारि, स्याउ र ओखर खेति तथा केशर खेति र प्रर्वधन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना भएको, कागती खेती सम्भावना बोकेको
	केशर	कोदो	तोरी	सिमि	प्रथम	
	कागती, तरकारी	गहुँ खेती		भटमास	द्वितीय	
५	खुर्सानी	कोदो		सिमि	तृतीय	सामुहिक व्यवसायिक खेतिलाई जोड दिनु पर्ने ।
	तरकारि खेति	मकै	तोरी	भटमास	प्रथम	
	ओखर	गहुँ			द्वितीय	
६	खुर्सानी	कोदो		सिमि	तृतीय	

	तरकारी खेति	मकै	तोरी	भटमास	प्रथम	अर्गानिक तरकारि, ओखर अदिको प्रचुर सम्भावना भएको, सामुहिक व्यवसायिक खेतिलाई जोड दिनु पर्ने
	ओखर	गहुँ			द्वितीय	
७	तरकारी	फापर			तृतीय	अर्गानिक तरकारि, च्याउ, लोकल कुखुरा पालन प्रवर्धन गर्न सकिने
	ओखर	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	
	सिमि	कोदो		भटमास	द्वितीय	
८	तरकारी	फापर			तृतीय	शोधन केन्द्र स्थापना गरि मुख्य अभिविद्धको संचालन गरि अर्गानिक तरकारि, च्याउ, लोकल कुखुरा पालन प्रवर्धन गर्न सकिने
	ओखर	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	
	सिमि	कोदो		भटमास	द्वितीय	
९	स्याउ	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	नयाँ व्यवसायमा जोखिम नलिएको
	ओखर	गहु		भटमास	द्वितीय	
	सिमि	कोदो			तृतीय	
१०	स्याउ	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	नयाँ व्यवसायमा जोखिम नलिएको
	ओखर	गहु		भटमास	द्वितीय	
	सिमि	कोदो			तृतीय	
११	स्याउ	मकै	तोरी	सिमि	प्रथम	नयाँ व्यवसायमा जोखिम नलिएको
	ओखर	गहु		भटमास	द्वितीय	
	सिमि	कोदो			तृतीय	

विभिन्न वडाहरूमा पशुपालन तथा अन्य खेतिको सम्भाव्यता विवरण

वडा नं.	पशुपालन तर्फ	अन्य	मत्स्य पालन	प्राथमिकिकरण	कैफियत
१	गाई भैसि			प्रथम	सडकमार्ग सँग जोडिएको, विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	कुखुरा,		माछा पालन	द्वितीय	
	वंगुर			तृतीय	
२	गाई भैसि पालन	घाँस खेति प्रवर्धन	माछा पालन	प्रथम	सडकमार्गसँग जोडिएकाले सबै क्षेत्रको राम्रो पहुच भएको
	बङ्गुर पालन			द्वितीय	
	कुखुरा			तृतीय	
३	गाई पालन	माहुरी		प्रथम	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	टर्कि			द्वितीय	
	कुखुरा			तृतीय	
४	गाई पालन	माहुरी		प्रथम	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	टर्कि			द्वितीय	
	कुखुरा			तृतीय	
५	वङ्गुर पालन	माहुरी		प्रथम	सडकसँग जोडिएको, विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	गाई भैसि पालन			द्वितीय	
	कुखुरा पालन		माछा पालन	तृतीय	
६	गाई भैसि पालन			प्रथम	सडकसँग जोडिएको, विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	वाख्रा पालन	माहुरी	माछा पालन	द्वितीय	
	कुखुरा पालन			तृतीय	
७	वङ्गुर पालन	माहुरी		प्रथम	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	गाई भैसि पालन			द्वितीय	
	कुखुरा पालन			तृतीय	
८	वङ्गुर पालन	माहुरी		प्रथम	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	गाई भैसि पालन			द्वितीय	
	कुखुरा पालन			तृतीय	
९	गाई भैसि पालन			प्रथम	

	वाख्रा पालन		माछा पालन	द्वितीय	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	कुखुरा पालन			तृतीय	
१०	गाई भैसि पालन			प्रथम	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	वाख्रा पालन		माछा पालन	द्वितीय	
	कुखुरा पालन			तृतीय	
११	गाई भैसि पालन			प्रथम	विविधिकरणको प्रचुर सम्भावना रहेको
	वाख्रा पालन		माछा पालन	द्वितीय	
	कुखुरा पालन			तृतीय	

वडा नं १ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परि मान	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, आलु पकेट क्षेत्र विकास तथा मूल्य श्रृंखला विकास	√	√	√	६००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	^	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	√	√	√	१५०	संख्या	१५००	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.

९	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
१०	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	६०	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१२	गाईको नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	९००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	वाख्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१६	डालेघाँस प्रवर्द्धन कार्यक्रम		√	√	१५०	संख्या	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१७	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१८	दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना			√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१९	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.

२०	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
२१	मत्स्य प्रवर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				१३६३०				

वडा नं २ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परि मान	सहयोगि निकाय, व्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, आलु पकेट क्षेत्र विकास तथा मूल्य श्रृंखला विकास	√	√	√	६००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.

४	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	हाइब्रिड र उन्नत विउ वितरण	√	√	√	१५०	संख्या	१५००	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
९	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
१०	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	६०	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१२	गाईको नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	९००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	वाख्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

१४	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	पशुपन्थी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१६	डालेघाँस प्रवर्द्धन कार्यक्रम		√	√	१५०	संख्या	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१७	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१८	दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना			√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१९	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
२०	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
२१	मत्स्य प्रवर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				१३६३०				

वडा नं ३ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अवधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परि मान	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, स्याउ, ओखर, आलु पकेट क्षेत्र विकास तथा मूल्य श्रृंखला विकास	√	√	√	९००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.

८	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
९	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१०	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	६०	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	वाख्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१२	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	पशुपन्थी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१६	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

	जम्मा				९७३०				

वडा नं ४ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परि मान	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, स्याउ, ओखर, आलु पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	√	√	√	९००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	केशर खेति प्रबर्दन	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.

६	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
८	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
९	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१०	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	वाखा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१२	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.

१६	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				१०७७०				

वडा नं ५ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परि मान	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, चिनो, ओखर, आलु पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	खुर्सानी खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.

४	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
८	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
९	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१०	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	वाखा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१२	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

१५	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१६	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				१०९७०				

वडा नं ६ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परि मान	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, चिनो, ओखर, आलु पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.

	खुर्सानी खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
८	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
९	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१०	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	वाख्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१२	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	पशुपन्डी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

१४	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१६	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				१०९७०				

वडा नं ७ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अवधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परिमाण	सहयोगि निकाय, व्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.

३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, ओखर, पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	सिमि खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
९	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
१०	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१२	वाख्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

१४	पशुपन्थी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१६	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१७	भैसी विकास कार्यक्रम		√	√	७००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१८	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				११६७०				

वडा नं ८ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परिमाण	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					

१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, ओखर, पकेट क्षेत्र विकास तथा मूल्य श्रृंखला विकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	सिमि खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	८	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
९	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
१०	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
११	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.

१२	वाखा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१३	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१६	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१७	भैसी विकास कार्यक्रम		√	√	७००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१८	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				११६७०				

वडा नं ९ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अवधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परिमाण	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, स्याउ, ओखर, पकेट क्षेत्र विकास तथा मूल्य श्रृंखला विकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	सिमि खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	आलु खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३०१	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.

९	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
१०	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
११	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१२	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१३	वाग्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१६	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१७	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१८	भैसी विकास कार्यक्रम		√	√	७००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

१९	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				११९७१				

वडा नं १० को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अवधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परिमाण	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.
२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, स्याउ, ओखर, पकेट क्षेत्र विकास तथा मूल्य शृखला विकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	सिमि खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.

५	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	^	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	बीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	आलु खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३०१	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
९	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
१०	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
११	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१२	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१३	वाख्रा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.

१६	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१७	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१८	भैसी विकास कार्यक्रम		√	√	७००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१९	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				११९७१				

वडा नं ११ को कार्ययोजना:

क्र.स.	क्रियाकलाप	कार्यान्वयन अबधि			अनुमानित लागत (रु हजारमा)	इकाइ	परिमाण	सहयोगि निकाय, ब्यक्ति	बजेटको श्रोत
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष					
१	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व, आधारभूत तथा मौसमी तथ्याङ्क संकलन	√			१५०	पटक	३	बिभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू, क्लबहरू,	न.पा.

२	कृषकहरूको क्षमता विकास स्थलगत तालिम	√	√	√	६०	पटक	६	कृषि/पशुपन्छी तालिम केन्द्र र नार्क	न.पा.
३	प्राङ्गारीक तरकारी, सिमि, स्याउ, ओखर, पकेट क्षेत्र बिकास तथा मूल्य श्रृखला बिकास	√	√	√	११००	वटा	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
४	सिमि खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	१०००	पटक	६	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
५	करेसाबारी प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	६००	वटा	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
६	वीउ उत्पादन समुह सहकारी स्थापना	√	√	√	५००	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
७	मकै खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३००	संख्या	१	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
८	आलु खेती प्रबर्धन कार्यक्रम	√	√	√	३०१	संख्या	२	कृषि ज्ञान केन्द्र	न.पा.
९	साना सिचाई निर्माण तथा मर्मत	√	√	√	१५००	संख्या	१०	जिल्ला सिंचाइ	न.पा.
१०	भकारो सुधार एवं प्रांगारिक मलको प्रयोग सहयोग		√		१०००	संख्या	५०	पशु अनुसन्धान केन्द्र	न.पा.
११	माटोको खाद्यतत्व विश्लेषणका लागि घुम्ती माटो शिविर सन्चालन	√	√	√	६०	संख्या	३	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.
१२	एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	√	√	√	१००	संख्या	६	कृषि ज्ञान केन्द्र /प्रादेशिक माटो प्रयोगशाला	न.पा.

१३	वाखा बिकास तथा नश्ल सुधार कार्यक्रम	√	√	√	६००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१४	पशु रोग निदान र उपचार कार्यक्रम	√	√	√	२००	संख्या	४	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१५	पशुपन्छी नियमित खोप कार्यक्रम		√	√	३००	पटक	३	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१६	आधुनिक बजार तथा संकलन केन्द्रहरू स्थापना सहयोग		√	√	२०००	संख्या	१	पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१७	महिला मैत्री कृषियन्त्र, औजार र उपकरण वितरण		√	√	१०००	संख्या	२०	बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरू	न.पा.
१८	भैसी विकास कार्यक्रम		√	√	७००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
१९	सामुदायिक कृषि यन्त्र, औजार र उपकरण सेवा केन्द्रको स्थापना तथा संचालन सहयोग			√	५००	संख्या	१	कृषि तथा पशु ज्ञान केन्द्र	न.पा.
	जम्मा				११९७१				

११. अनुसूचीहरू

अनुसूची १ माटोमा भएका खाद्यतत्वको वर्गीकरण

सि.नं.	खाद्यतत्वको वर्गीकरण	नाईट्रोजन %	फस्फोरस (केजी प्र.हे.)	पोटास (केजी प्र.हे.)
१	अति कम	०.०५ भन्दा कम	१५ भन्दा कम	५५ भन्दा कम
२	कम	०.०५-०.१	१०-३१	५५-११०
३	मध्यम	०.१-०.२	३१-५५	११०-२८०
४	अधिक	०.२-०.४	५५-११०	२८०-५००
५	अत्यधिक	०.४ भन्दा बढि	११० भन्दा बढि	५०० भन्दा बढि

अनुसूची २ माटोको पि.एच. मान अनुसार खेती गर्न उपयुक्त वालीहरू

माटोको पि.एच. मान	बाली
४.५-६.०	आलु
४.५-५.५	चिया
४.५-६.५	भूईँकटहर
५.०-७.०	रहर
५.५-६.५	धान, तरबुजा, केरा, भटमास, अलैंची
५.५-७.०	फर्सी, लिची, मसुरो
५.५-७.५	काउली, गाँजर, काक्रा, लसुन, टमाटर
६.०-६.५	बेसार, आँप, कफी
६.०-७.०	लौका, करेला, भन्टा, मूला, प्याज, ब्रोकाउली, कागती
६.०-७.५	बन्दा, सिमी, बोडी, तोरी, केराउ, मकै, गहुँ, रुखकटहर
६.५-७.०	पालक
६.५-७.५	परवर

अनुसूची ३ माटोको पि.एच. मान अनुसार माटोको रासायनिक प्रतिक्रिया

सि.नं.	पि.एच.	प्रतिक्रिया
१	४.५ भन्दा कम	धेरै अम्लीय
२	४.५ देखि ५.५ सम्म	अम्लीय
३	५.५ देखि ६.५ सम्म	हल्का अम्लीय
४	६.५ देखि ७.५ सम्म	तटस्थ
५	७.५ भन्दा बढी	क्षारिय

अनुसूची ४ विभिन्न वालीहरुका लागि मलखादको सिफारिश मात्रा

बालिको नाम	नाइट्रोजन			फस्फोरस			पोटास		
	कि.ग्रा. प्रति रोपनि			कि.ग्रा. प्रति रोपनि			कि.ग्रा. प्रति रोपनि		
धान सिंचित	५.००	२.५०	१.२५	१.५०	०.७५	०.३८	१.५०	०.७५	०.३८
धान असिंचित	३.००	१.५०	०.७५	१.००	०.५०	०.२५	१.००	०.५०	०.२५
मकै बर्षे	३.००	१.५०	०.७५	१.५०	०.७५	०.३८	१.५०	०.७५	०.३८
मकै हिउदे	४.५०	२.२५	१.१३	२.२५	१.१३	०.५६	२.२५	१.१३	०.५६
गहुँ सिंचित	५.००	२.५०	१.२५	२.५०	१.२५	०.६३	१.३०	०.५६	०.३३
गहुँ असिंचित	२.५०	१.२५	०.६३	२.५०	१.२५	०.६३	१.००	०.५०	०.२५
कोदो उन्नत	३.००	१.५०	०.७५	२.००	१.००	०.५०	१.५०	०.७५	०.३८
उखु (मोरहनबाली)	६.००	३.००	१.५०	३.००	१.५०	०.७५	२.००	१.००	०.५०
उखु (खुटीबाली)	७.५०	३.७५	१.८८	३.००	१.५०	०.७५	२.००	१.००	०.५०
तोरी रायो	३.००	१.५०	०.७५	२.००	१.००	०.५०	१.५०	०.७५	०.३८
अदुवा,अलैची	२.५०	१.२५	०.६३	२.५०	१.२५	०.६३	१.००	०.५०	०.६३
आलु	११.००	५.५०	२.७५	७.००	३.७५	१.७५	५.००	२.५०	१.२५
तरकालीबाली सागपात जात	१०.००	५.००	२.५०	९.००	४.५०	२.२५	४.००	२.००	१.००
तरकालीबाली जरे जात	१०.००	५.००	२.५०	९.००	४.५०	२.२५	४.००	२.००	१.००
हरियो केराउ	०.७५	०.३८	०.१९	२.००	१.००	०.५०	६.००	३.००	१.५०
काँक्रो	७.००	३.७५	०.८८	२.००	१.००	०.५०	५.००	२.५०	१.७५
जुकिनि	१२.००	६.००	३.००	९.००	४.४५	२.२५	३.००	१.५०	०.७५
गोलभेंडा (सृजना)	१०.००	५.००	२.५०	९.००	४.४५	२.२५	४.००	२.००	१.००
गोलभेंडा (होचाअन्यजात)	१०.००	५.००	२.५०	१०.००	५.००	२.५०	७.५०	३.७५	१.८८
भाण्टा	१०.००	५.००	२.५०	९.००	४.४५	२.२५	४.००	२.००	१.००
रामतोरिया	१०.००	५.००	२.५०	९.००	४.४५	२.२५	३.००	१.५०	०.७५
काउली (लोकल)	१०.००	५.००	२.५०	६.००	३.००	१.५०	४.००	२.००	१.००
काउली (हाईब्रिड)	१०.००	५.००	२.५०	६.००	३.००	१.५०	५.००	२.५०	१.२५
बन्दा	१२.००	६.००	३.००	९.००	४.४५	२.२५	४.००	२.००	१.००
सिमि	४.००	२.००	१.००	६.००	३.००	१.५०	३.००	१.५०	०.७५
तितेकरेला	१०.००	५.००	२.५०	६.००	३.००	१.५०	३.००	१.५०	०.७५
तने बोडि	४.००	२.००	१.००	६.००	३.००	१.५०	२.००	१.००	०.५०
भेंडै खुर्सानी	१०.००	५.००	२.५०	५.००	२.५०	१.२५	५.००	२.५०	१.२५
प्याज	१२.००	६.००	३.००	९.००	४.४५	२.२५	४.००	२.००	१.००

विभिन्न वालीहरुको लाभ लागत विश्लेषण:

गहुँ उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत, र लाभांस

क्र.स.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर	जम्मा
उत्पादनको औषत लागत प्रति हे.					
१	चालु पजि	रु			६९,४९०.७२
२	ज्यामी	दिन	७८.००	५००.००	३९,०००
३	ट्याक्टर	घण्टा	६.००	१६००.००	९,६००.००
४	पम्प सेट, पानी पोखरी	घण्टा	५.००	२००.००	१०००.००
५	ग्रेसर	घण्टा	६.००	७२५.००	४३५०.००
६	बिउ	के.जी.	१२०.००	४०.००	४८००
७	कम्पोष्ट मल	के.जी.	११२८.००	१	११२८.००
८	रासायनिक मल				
९	युरिया	के.जी.	४५.००	२६.००	११७०
१०	डि. ए. पी	के.जी.	८५.००	५०.००	४२५०
११	पोटास	के.जी.	२०.००	३६.००	७२०
१२	बाली संरक्षण रसायन	रु.			८००.००
१३	चालु पुजीको ब्याज	रु.			२,६७२.७२
१४	स्थिर खर्च	रु.			२६१.००
१५	जमिन कर	रु.			६२.००
१६	पानी कर	रु.			३०.००
१७	उपकरणको हासकट्टी	रु.			८०.००
१८	उपकरणको मर्मत	रु.			८९.००
१९	जम्मा खर्च	रु.			६९,७५१.७२
२०	कुल आमदानी	रु.			१,०६,५६४.२
२१	कुल उत्पादन	के.जी.	३६६२.००	२७	९८,८७४.००
२२	उप उत्पादन	के.जी.	३८४५.१०	२.००	७६९०.२
	खुद नाफा				३६,८१२.४८
	लाभ लागत				१.५३

मकै उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत, र लाभांस

क्र.स.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर	जम्मा
उत्पादनको औषत लागत प्रति हे.					
१	चालु पुजि	रु			७१,७१७.३६
२	ज्यामी	दिन	१००.००	५००.००	५०,०००.००
३	ट्याक्टर	घण्टा	४.००	१६००.००	६४,०००.००

४	पम्प सेट, पानी पोखरी	घण्टा	५.००	२००.००	१०००.००
५	बिउ	के.जी.	२५.००	६०.००	१५००
६	कम्पोष्ट मल	के.जी.	४,८८९.००	१	४८८९
७	रासायनिक मल				
८	युरिया	के.जी.	३०.००	२६.००	७८०
९	डिएपी	के.जी.	६५.००	५०.००	३३५०
१०	पोटास	के.जी.	१५.००	३६.००	५४०
११	बाली संरक्षण रसायन	रु.			५००.००
१२	चालु पुजिको ब्याज	रु.			२,७५८
१३	स्थिर खर्च	रु.			२६१.००
१४	जमिन कर	रु.			६२.००
१५	पानी कर	रु.			३०.००
१६	उपकरणको हासकट्टी	रु.			८०.००
१७	उपकरणको मर्मत	रु.			८९.००
१८	जम्मा खर्च	रु.			७१,९७८.३६
१९	कुल आम्दानी	रु.			१०२,४१९.३
२०	कुल उत्पादन	के.जी.	३८००.००	२५	९५०००
२१	उप उत्पादन	के.जी.	३७०९.६५	२.००	७४१९.३
	खुद नाफा	रु.			३०,४४०.९४
	लाभ लागत				१.४२

बन्दा उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत, र लाभांश

क्र.स.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर	जम्मा
उत्पादनको औषत लागत प्रति हे.					
१	चालु पुजि	रु			११२३९४.३६
२	ज्यामी	दिन	१६०.००	५००.००	८०,०००
३	ट्याक्टर	घण्टा	६.००	१६००.००	९,६००
४	पम्प सेट, पानी पोखरी	घण्टा	६.००	२००.००	१,२००.००
५	बिउ	के.जी.	०.५	७१५.००	३५७.५
६	कम्पोष्ट मल	के.जी.	११२७४.००	१.००	११२७४.००
७	रासायनिक मल				
८	युरिया	के.जी.	६०.००	२६.००	१,५६०
९	डिएपी	के.जी.	५०.००	५०.००	२,५००
१०	पोटास	के.जी.	३०.००	३६.००	१,०८०
११	बाली संरक्षण रसायन	रु.			५००.००

१२	चालु पुजिको ब्याज	रु.			४३२२.८६
१३	स्थिर खर्च	रु.			२६१.००
१४	जमिन कर	रु.			६२.००
१५	पानी कर	रु.			३०.००
१६	उपकरणको हासकट्टी	रु.			८०.००
१७	उपकरणको मर्मत	रु.			८९.००
१८	जम्मा खर्च	रु.			१,१२,६५५.३६
१९	कुल आम्दानी	रु.			३,३८,७००
२०	कुल उत्पादन	के.जी.	२२५८०	१५	३,३८,७००
२१	उप उत्पादन	के.जी.	०	०	०
	खुद नाफा	रु.			२,२६,०४४.६४
	लाभ लागत				३.००

प्याज उत्पादनको प्रति हेक्टर लाग्ने औषत लागत र लाभांस

क्र.स.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर	जम्मा
उत्पादनको औषत लागत प्रति हे.					
१	चालु पुजि	रु			९८२७३.३८
२	ज्यामी	दिन	१३५	५००	६७,५००
३	ट्याक्टर	घण्टा	५	१६००	८,०००.००
४	पम्प सेट, पानी पोखरी	घण्टा	६.००	२००.००	४००.००
५	बिउ	के.जी.	१.५	११००	१,६५०
६	कम्पोष्ट मल	के.जी.	१११५२	१.००	११,१५२.००
७	रासायनिक मल				
८	युरिया	के.जी.	७५	२६.००	१,९५०
९	डिएपी	के.जी.	६०	५०.००	३०००
१०	पोटास	के.जी.	४०	३६.००	१,४४०
११	बाली संरक्षण रसायन	रु.			५००.००
१२	अन्य खर्च	रु.			८२५.००
१३	चालु पुजिको ब्याज	रु.			३८५६.३८
१४	स्थिर खर्च	रु.			२३१.००
१५	जमिन कर	रु.			६२.००
१६	पानी कर	रु.			०
१७	उपकरणको हासकट्टी	रु.			८०.००
१८	उपकरणको मर्मत	रु.			८९.००
१९	जम्मा खर्च	रु.			९८५०४.३८

२०	कुल आम्दानी	रु.			४०५५२२.००
२१	कुल उत्पादन	के.जी.	२५२६७	४०.००	१०,१०६८०
	खुद नाफा	रु.			९,१२,१७५.६२
	लाभ लागत				१०.२६

कन्या च्याउको आयव्यय

आयव्याय				
सि.नं.	विवरण	इकाई	परिमाण	दर
१	पराल	१ टन	२	२०००
	युरीया	५ के.जी.	२६	१३०
	एमोनियम सल्फेट	२० के.जी	३०	६००
	सुपर सल्फेट	७ के.जी	३०	२१०
	कृषि चुन	३० के.जी	३०	९००
	च्याउको बिउ	५ के.जी	२५०	१,२५०
	घर भाडा			३,०००
	विषादी			४००
	ज्यामी	१५ जना	५००	७५००
	अन्य			५००
	जम्मा खर्च			१६,९९०
२	ताजा च्याउ उत्पादन	३०० के.जी	२४०	७२,०००
	उप उत्पादन मल	४०० के.जी	२	८००
	कुल आम्दानी			७२,८००
	खुद नाफा			५५,८१०
	लाभ लाभांस			४.२८

रूपान्तरण तालिका

- १ कि.ग्रा. नाईट्रोजन = २.१७ कि.ग्रा. युरीया वा ४.७६ कि.ग्रा. एमोनियम सल्फेट ।
- १ कि.ग्रा. फस्फोरस = २.१७ कि.ग्रा. डि.ए.पि. जसमा ०.३९ कि.ग्रा. नाईट्रोजन पनि हुन्छ,
- १ कि.ग्रा. पोटास = १.६ कि.ग्रा. म्युरेट अफ पोटास वा २ कि.ग्रा. पोटासियम सल्फेट ।